

Anton VERDENY i FORT

PERE III CONTRA EL REI DE MALLORQUES. UN
PROCÉS AMB GARANTIES?

Treball Fi de Carrera
dirigit pel
Dr. Carlos PÉREZ DEL VALLE

Universitat Abat Oliba CEU
FACULTAT DE CIÈNCIES SOCIALS
Llicenciatura en DRET

2008

1. L'organització administrativa en temps de Pere III

La primera qüestió que es planteja en abordar l'organització administrativa de Catalunya en l'època baix medieval és saber què era i a quin tipus de règim responia l'estructura política i administrativa de Catalunya i de tota la Corona d'Aragó. Després de la primera reconquesta carolíngia de les terres de la Catalunya vella a començaments del segle IX, els francs organitzen el territori en comtats i marques, els quals, a mesura que l'imperi carolíngi es va fraccionant i debilitant accedeixen a una major autonomia de fet. La historiografia oficial acostuma a situar el moment de la plena emancipació *de facto* del comtat de Barcelona al període de govern de Borrell II (finals del segle X).¹ A partir d'aquest moment, el comtat de Barcelona pren una volada tendent a aconseguir, d'una banda, el reconeixement de l'autoritat superior del comte a l'interior i, de l'altra, l'apropament a través d'una hàbil política matrimonial dels comtats catalans i occitans veïns. Aquest peculiar procés de constitució política, el qual tractarem en epígrafs posteriors,² fa que, independentment de l'origen del nom, *Catalunya* esdevingui el marc polític referencial pels antics territoris de la *marca hispànica* que de mica en mica es van integrant al comtat de Barcelona.

A conseqüència de la realitat fàctica del poder i autoritat creixent del comte de Barcelona sobre els propis vassalls i els comtats veïns, sorgeix la necessitat d'unificar políticament els diferents territoris que estan sota l'autoritat del comte i legitimar-la a través d'una recopilació dels usos i costums. Aquesta és la funció que realitzen els *Usatges de Barcelona*.³ Datats en el regnat de Ramon Berenguer I el Vell (mitjan segle XI), la primera recopilació important ens arriba dels temps de Ramon Berenguer III el Gran (primer terç del segle XII). Són la pedra fundacional del comtat de Barcelona independent i, per extensió, de Catalunya.

Tanmateix, hi ha un problema relatiu a allò que podríem anomenar la legitimitat internacional. Tot i que en el concert dels regnes de l'època quasi ningú discuteix l'autoritat del comte de Barcelona; pel que fa a les relacions amb el regne de França, aquest encara considera la *marca hispànica* com a territori propi. Atesa la gran debilitat de la Corona de França de l'època, centrada als dominis de l'Illa de França i poca cosa més; la independència fàctica dels comtats catalans no genera cap maldecap. No obstant, per evitar friccions amb el gegant del nord i a mode dels poderosos senyors occitans, els comtes de Barcelona no s'intitularen mai reis de Barcelona. És per aquest motiu que l'organització constitucional de Catalunya constitueix una solució barrejada de realisme polític i ingeni jurídic que no tingué solució, externament, fins al *Tractat de Corbeil* el 1258 entre Jaume I d'Aragó i Lluís IX de França, en què el segon renuncià

formalment als drets sobre el comtat de Barcelona i altres terres de la marca hispànica; mentre el primer renuncià als drets sobre les terres del Llengua d'Oc. Internament, es mantingué la qualificació oficial de comtat de Barcelona, mentre oficiosament s'emprava el terme *Cathalonia* o *Cathalunya* per anomenar la regió o conjunt de terres que s'havien unit al primigeni comtat. Així, no fou fins al regnat de Pere III el Cerimoniós que s'oficialitzà el terme de *Principatus Cathaloniae* o el de *Regnum Cathaloniae*, reconeixent *de jure* la qualitat de regne –que *de facto* ja tenia– en igualtat amb Aragó i València en el conjunt de la Corona.

Ara bé, de quin lloc surt la qualificació de *principat*, enlloc de la de *regne*, més enllà de la relativa a la pau amb França? La resposta definitiva és un misteri. No obstant, podem aportar algunes raons per al debat. La primera resposta ens l'ofereixen els Usatges de Barcelona, els quals, en llur redactat parlen de *príncep*, expressió que la cúria barcelonina encarregada de recopilar-los i redactar-los hauria extret del dret romà referent als emperadors. De l'altra, la posició d'autoritat política superior del comte de Barcelona respecte els altres comtes catalans el situa com un *primus inter pares*, per la qual cosa la idea de reialesa segurament resultava excessiva per als altres senyors i barons de la terra. A aquesta situació, alguns autors han coincidit a veure-hi una natural tendència del poble català cap a formes més aviat republicanes,⁴ extrem que no compartim.⁵ D'aquesta línia, el que sí compartim és l'apreciació que la unitat catalana en el comtat de Barcelona suposa un equilibri de poders complicat respecte els estaments feudals que en limitarà de molt el potencial, per la qual cosa els caldrà pactar. A més a més, l'obtenció del títol de *prínceps d'Aragó*, primer, i el de *Reis*, després, va fer que fos innecessari als ulls dels nostres monarques acumular la titulació règia sobre Catalunya.

José Antonio ESCUDERO defineix l'aparició d'un *regne* com “un procés d'agregació dels diversos territoris pertanyents al mateix príncep; per la qual cosa, de bell antuvi no existeix un concepte oficial i unitari de regne com a tal. [...] El manteniment perllongat d'unes mateixes terres sota l'autoritat d'uns mateixos reis, va fer possible la consolidació d'un concepte global de regne, fent-lo aparèixer com un ens polític homogeni. Ultra quan el desenvolupament de la dinàmica unificadora fa confluïr les Corones, els regnes mantenen llur específica identitat. El regne és, doncs, una unitat política indivisa i autònoma.”⁶

D'acord amb aquesta conceptualització, i acceptant la validesa del vell aforisme català que *el nom no fa la cosa*, el *Principat de Catalunya* respon plenament a la definició de *regne*. A nivell històric, la unió personal del regne d'Aragó i el comtat de Barcelona l'any

1137 amb el matrimoni entre Ramon Berenguer IV de Barcelona i Peronella d'Aragó no va alterar en cap sentit la constitució política de Catalunya. Tampoc la d'Aragó. Ara bé, sí que és cert que a partir del regnat d'Alfons I de Barcelona, dit el Cast, fill dels dos personatges anteriorment esmentats, la unió personal esdevingué en certa manera confederal; forma mantinguda i consolidada per Jaume I i els seus famosos testaments que també estudiarem. De fet, calgué esperar fins al regnat de Jaume II, amb les lògiques ratificacions en els següents regnats d'Alfons III el Benigne i Pere III el Cerimoniós perquè l'estructura política de la Corona d'Aragó prengué una forma federal definitiva, a partir del manament d'unió perpètua dels regnes de Mallorca, Aragó, València i comtat de Barcelona; l'última de les quals es produí en forma solemne el dia 10 de juliol de 1344 a la catedral de Santa Maria de Ciutat de Mallorca.

Tomàs DE MONTAGUT defineix el règim polític català durant el període baix medieval com el d'una "monarquia corporativa de base territorial enquadrada dins del marc religiós de l'Església i dins del marc polític i jurídic de la Corona d'Aragó. Aquest marc polític i jurídic estava representat per l'existència d'un dret regi general que configurava la mateixa institució monàrquica i els principals oficis administratius de la cort."⁷ Ara bé, la qüestió que a partir d'aquest punt ens interessa dilucidar és com s'arriba a aquest dret general, és a dir, quina evolució presenta, i quina divisió funcional implica.

El concepte d'*organització administrativa* que tenim avui en dia resulta força dispar del que hi havia als segles XIII i XIV.⁸ Actualment estem acostumats a tenir una concepció teòrica de l'organització administrativa com a estructura de poder jeràrquica, funcional i territorial al servei de l'administrat; el qual és titular d'un conjunt de drets garantits per les institucions administratives. En resum, allò que concreta clarament la vella màxima que *l'administrat està habilitat a fer tot allò que la llei no li prohibeix; mentre, en canvi, l'administració només pot actuar sobre aquell àmbit on hi està legalment habilitada*.

Al Principat de Catalunya, i a la Corona d'Aragó en general, el concepte d'*organització administrativa* partia d'una situació d'atomització de l'autoritat amb una pluralitat d'instàncies que es repartien la legitimitat. El procés de recuperació i concentració de l'autoritat pública per part d'un poder central fou lent i costós. Durant tot el període que abraça els segles XI i XII, s'havia anat produint paulatinament una transformació des d'una concepció privada del dret i de la jurisdicció (*Dieu et mon droit*), pròpia de l'alta Edat mitjana i del feudalisme, a una de tipus públic-objectiva. La percepció del dret pròpia del moment el considerava una creació divina, cognoscible, però inalterable. Als homes només els quedava la tasca de descobrir-lo. Per tant, el paper del monarca, i dels senyors feudals en general, era el d'àrbitre superior que calmava les tensions

sorgides entre les parts en conflicte, les quals estaven legitimades a assegurar llurs pretensions àdhuc amb la força.⁹

L'aleatorietat i l'arbitrarietat d'aquest tipus de procediments feia que els més indefensos recorreguessin, de forma creixent, al docte judici dels membres de la cúria comtal, la qual es caracteritzava per l'equitat i la recerca d'una certa justícia en les seves decisions. Amb el temps ningú podia rebutjar l'autoritat i la jurisdicció del jutge triat en la cúria del comte de Barcelona. Aquest procés va fer que de forma pràcticament inconscient es passés d'un quadre de legitimitat divina a una altra basada en la raó i la saviesa dels experts. En conseqüència, el paper que prengué la cúria barcelonina per al govern general de Catalunya esdevingué fonamental en la mesura que permetia la interpretació i aplicació del dret. La gran qüestió administrativa al segle XII fou construir els mecanismes institucionals que permetessin prendre decisions polítiques i, sobretot, fer-les efectives. Òbviament, la qüestió sobre l'organització administrativa de la cúria comtal es reproduïa en les cúries menors, com les estamentals, senyorials o municipals dotades de jurisdicció.

Ara bé, al segle XIII, a través de la recepció del dret comú i de la difusió que en feren els juristes de l'Escola de Bolonya, aquest procés rebé un gran impuls. Al nostre país, les *Commemoracions*¹⁰ de Pere Albert,¹¹ representaren un pas important perquè els monarques catalanoaragonesos guanyessin la partida de la legitimitat i la raó. Així, Pere Albert dóna per costum antic i reconegut la jurisdicció superior i general dels monarques, en tant que *princeps terrae*, és a dir, senyors naturals. Aquesta posició típicament escolàstica i bolonyesa tenia un enquadrament perfecte en la construcció del dret feudal llavors vigent, en base a les estructures i jerarquies de vassallatge. Resultat d'aquesta posició és el general reconeixement de la *plenitudo potestatis* per al monarca, cosa que conferia a les altres jurisdiccions existents un àmbit inferior i subordinat.

Aquesta nova situació no fou acceptada de bon grat per les altres instàncies que veien com el nou ascens d'un poder polític fort els feia perdre posicions. Per això, i de forma paral·lela a l'extensió de les tesis sobre la *plenitudo potestatis* del príncep, van créixer les limitacions legals a l'exercici arbitrari del poder per part del monarca. Aquestes limitacions sorgiren en moments de gran necessitat política (Corts de 1283, 1289, 1359, 1419, etc.) que obligaren als monarques a reconsiderar llur posició i a acceptar un paper de creixent protagonisme de les corts, fins arribar a configurar un sistema de poliarquia estamental amb unes garanties i llibertats personals més pròpies d'un Estat de dret que no pas d'una típica monarquia medieval.¹² En el cas català, el paper

creixent de les corts va tenir una nova plasmació institucional en l'aparició de la Diputació del General de Catalunya o Generalitat.¹³

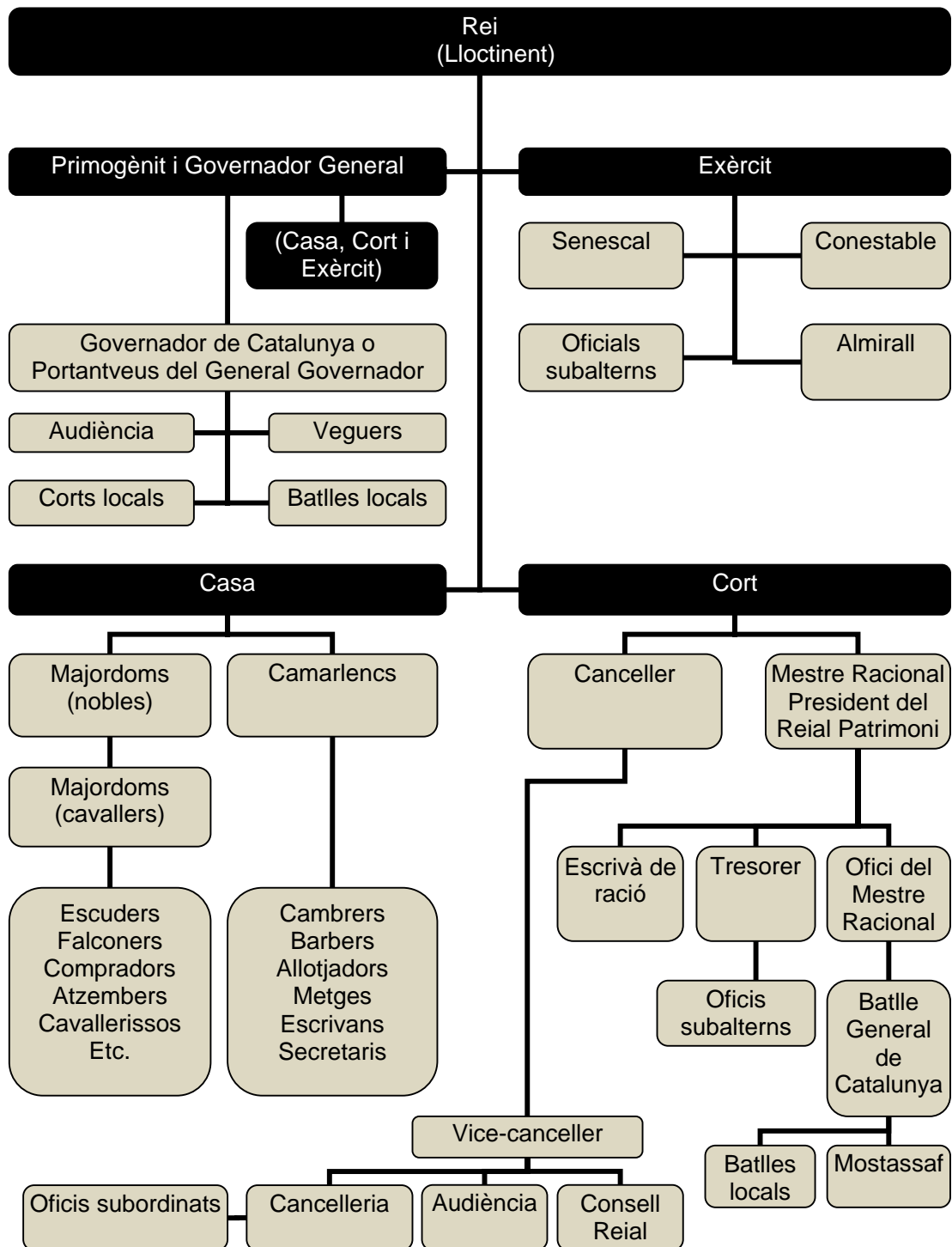
Tanmateix, la pluralitat de conflictes que van aparèixer per raó de jurisdicció van obligar a afinar-ne d'allò més l'extensió, de manera que s'establís una jerarquia orgànica i procedimental. Ara bé, aquesta delimitació, la qual precisa d'àmbits de competència – com en diríem modernament– obria un ventall polític important per a la negociació, sempre i quan quedés salva la *plenitudo potestatis* o potestat general que acompanyava de forma inseparable a la institució de la monarquia. L'escolàstica va fer una divisió de les diverses potestats en funció de la situació positiva de l'època. En aquesta divisió, hi té un paper molt important la distinció entre mer imperi, relatiu “als procediments que duïen aparellada la pena de mort, pèrdua o mutilació de membres, bandejaments i altres de gravetat”,¹⁴ i mixt imperi o baixa jurisdicció, relativa a la “facultat de decidir en les causes civils, contencioses governatives i en les criminals que duïen aparellades penes lleus.”¹⁵ Per tant, el mer imperi era part intransferible de la *plenitudo potestatis* i signe evident de la superioritat del monarca. En canvi, el mixt imperi o baixa jurisdicció permetien que la monarquia entrés en el joc polític amb els estaments, ja fossin eclesiàstics, militars o municipals.

Ara bé, a despit d'aquesta negociació, el canvi més important ja s'havia produït. A partir d'aquell moment, en parlar de jurisdicció ja no es feia referència a drets subjectius provinents de privilegis en l'àmbit del dret privat, sinó en potestats menors delegades, alienades o hipotecades en l'àmbit del dret públic. A més a més, no es limitava a resoldre conflictes judicials, ans entrava de ple en l'àmbit polític, governatiu, militar i financer. El nou sistema suposà l'edificació de tot un edifici burocràtic fins llavors inexistent, amb una pluralitat d'oficials encarregats de la *cosa pública* i la *governança* segons els principis de legalitat, jerarquia, divisió funcional i amb un sou oficial fixat i retribuït directament pel fisc. Tot plegat tendirà a fer oblidar de mica en mica les arrels privades de les quals neix la funció pública baix medieval. Aquest és el context en què es configura l'*organització administrativa* en temps de Pere III.

1.1. L'administració reial

L'aparició d'una organització administrativa reial que pugui merèixer aquest qualificatiu i que respongui als principis de legalitat, jerarquia i eficàcia fou un procés força lent i, de fet, no s'institucionalitzà plenament fins que Pere III aprovà les *Ordenacions* sobre “lo regiment de tots los oficials de la sua cort”¹⁶ establertes a Barcelona el 15 de novembre de 1344.

Esquema 1. Organigrama de l'administració reial de Catalunya en temps de Pere III.

De l'estudi de les *Ordenacions* se'n dedueix la planta organitzativa de la burocràcia reial, formada pels principals departaments i oficis de la cort, com són la Casa del Rei, la Cancelleria, l'Audiència, la Hisenda i les Finances, i el Consell Reial. A més a més, també cal tenir en compte altres departaments i càrrecs institucionals íntimament lligats a la monarquia, com la direcció de l'exèrcit i la institució de les representacions al més alt nivell en les figures de la Lloctinència reial, la general, la Primogenitura i el càrrec de Governador General de Corona o Portantveus. A grans trets, aquesta és l'estructura bàsica de l'edifici de govern en temps de Pere III. No obstant, cal tenir present que aquesta delimitació exacta de funcions és posterior en el temps, tot i que molt propera, al procés contra el rei de Mallorca. Per aquest motiu, l'exposició pren un caràcter aproximatiu. Tot i així, la documentació examinada ens fa pensar que, atès el caràcter evolutiu i l'antigor de molts dels càrrecs governamentals i administratius, les *Ordenacions* no canvien radicalment les funcions de cada oficial, sinó que en reordenen i racionalitzen –valgui la redundància– l'estructura.

A diferència de les monarquies modernes, les medievals tenien un marcat to itinerant. Si repassem la vida dels nostres comtes-rei observem que poques vegades s'aturaven a passar llargues temporades en una sola vila o contrada. Per aquest motiu, ja en els temps de l'alta Edat mitjana era usual que el senyor comte o comte-rei emprés persones que el representaven i suplïen en les tasques de govern. Ara bé, aquesta representació acostumava a tenir una paper més aviat de legació o mandat per assumptes concrets que no pas la resolució de controvèrsies d'àmbit general.

Amb l'aparició de la doctrina sobre la representació perfecta dels juristes de dret comú, el monarca disposà dels recursos jurídics per nomenar un delegat amb jurisdicció universal o general que n'ocupés el lloc en cas d'absència. Si bé, al començament eren delegacions temporals de funcions; amb el temps, el càrrec i la delegació es va institucionalitzar en la figura dels lloctinents o procuradors reials del segle XIII. Entre finals del segle XIII i començaments del XIV, la figura del lloctinent va deixar lloc a la del procurador general. Era un oficial ordinari amb jurisdicció limitada sobre un regne determinat amb competències de govern i de justícia.

Més endavant (1363), i ja passat el període d'estudi de la situació administrativa durant el *procés contra el rei de Mallorca*, torna a aparèixer la figura del lloctinent general lligada a la del procurador, ara amb el nom de *governador general*, adscrita a l'ensems amb a la persona del primogènit del monarca, cosa que li atorgava jurisdicció general sobre tota la Corona d'Aragó. Evidentment, la unió de la lloctinència amb la

procuradoria va implicar que aparegués un nou càrrec institucional, específic per a cada regne, en la forma d'un oficial permanent que actuava en substitució del governador general que s'anomenava, per al cas del Principat, *governador de Catalunya o Portantveus del general governador*.

El governador general tenia àmplies competències, atès que actuava en interès del rei i del regne o, com se'n deia llavors, en *raó de pública utilitat*. Tanmateix, en la seva qualitat de mera representació reial no posseïa una estructura administrativa pròpia amb funcionaris a les seves ordres, sinó que tenia i emprava els oficials i funcionaris de la cort reial. Fem aquesta apreciació, perquè aquest no era el cas dels Portantveus del general governador, els quals sí que tenien en llur jurisdicció delegada la una xarxa de funcionariat pròpia, tot i que subordinada al monarca. De nou, en paraules de Tomàs DE MONTAGUT: "El portantveus del governador era l'oficial ordinari dels oficials ordinaris, de manera que la seva cort ocupava un lloc superior en les vies de govern i de justícia, per les quals es tramitaven els afers administratius i contenciosos dels sotmesos."¹⁷ Aquesta superioritat es feia patent en la relació amb les corts locals, dels veguers i batlles del rei.

Els batlles i els veguers representaven el que avui anomenaríem l'administració perifèrica de l'Estat. El veguer (*vicarius*, en llatí) era originàriament un representant del comte, després del comte-rei, que tenia per funció administrar justícia en un determinat territori, el qual després rebria el nom de vegueria. Tenim constància que alguns barons i senyors feudals també instituïren veguers per als seus dominis. L'any 1301, el rei Jaume II, avi de Pere III el Cerimoniós, va readaptar la divisió territorial del Principat de Catalunya en vegueries –exclosa la Vall d'Aran– de manera que s'hi incloguessin també els diversos dominis senyorials en què la jurisdicció ordinària no pertanyia al rei. L'objectiu era bastir una xarxa d'oficials reials que permetés el domini directe del territori, així com reafirmar l'autoritat del monarca. Aquesta divisió organitzava el Principat en 21 vegueries¹⁸ i algunes sotsvegueries.¹⁹ En les sotsvegueries el veguer estava representat per la figura del sotsveguer, un funcionari subaltern que hi feia funcions d'assistència i delegació.

En la seva funció, el veguer, com a representant del monarca, estava revestit d'autoritat judicial i policíaca i, per tant, jutjava civilment i criminal; entenia en les apel·lacions de les sentències dels sotsveguers i fins en les sentències donades pels seus propis delegats; procurava el manteniment de la pau i la persecució dels criminals i podia convocar els altres veguers per a augmentar, si calia, les seves forces. Tenia al seu càrrec el fer complir les ordres i els decrets reials i de les Corts; era considerat com a cap del municipi, i atorgava la ciutadania als forasters. Era l'oficial més alt de la

comarca: la seva cort estava composta d'un assessor, un escrivà i els saigs que fossin necessaris. La seva jurisdicció era forçosa, tret del cas que s'acudís directament a un tribunal superior; tanmateix, ell es podia recusar d'entendre en una causa i el rei inhibir-lo.

En canvi, el batlle (*bajaulus*, en llatí) actuava com a administrador econòmic directe d'un senyoriu, ja fos per encàrrec del comte o d'un senyor. Entre les seves funcions, hi havia la de representació, recepció d'homenatges i reconeixements en nom d'altri. També tenia funcions militars, com per exemple la convocatòria de l'host. A diferència del veguer, la seva funció és la d'un intendent. Actua com a agent financer del comte-rei i, en aquesta categoria, fiscalitza i protegeix mitjançant competències policials els béns del seu senyor (dicta reglaments, vetlla per les collites, etc.); si bé l'atribució d'aquest tipus de competències no era general, ans depenia de la importància i les atribucions de la persona que representava. Era un magistrat essencialment local i, per tant, el seu àmbit d'acció se circumscribia en un territori reduït. Com el veguer, el batlle també podia delegar les seves funcions en subalterns i, de vegades, al saig.

En consonància amb el control dels actes administratius dels oficials reials, els veguers i els batlles s'havien de sotmetre a la *purga de taula*. Aquesta institució, com exposa magistralment el professor ESCUDERO, consistia en un: «[...] judici contradictori per discernir la responsabilitat dels oficials reials obligats a “purgar taula” o “tenir taula”, responnent dels possibles greuges i negligències. Els veguers, els batlles i altres oficials inferiors de jurisdicció ordinària i temporal estaven subjectes a aquest procediment, els quals havien de comparèixer davant uns jutges especials (*jutges de taula*) designats pel rei i que actuaven quasi exclusivament a instància de part. Després de la seva creació per part d'Alfons III [d'Aragó i II de Barcelona] en les Corts de Montsó de 1289, la *purga de taula* es feia cada any durant un període de trenta dies, i a partir del segle XIV per triennis. Realitzada a la seu de la vegueria o *batllia* a la qual pertanyien els oficials inculpats, sembla ser que fou molt freqüent que se'ls absolgués, la qual cosa originava la reincorporació al càrrec.»²⁰

Pel que fa a la casa reial, el cap visible n'era el majordom, qui tenia al seu càrrec un estol de funcionaris que s'encarregaven de preparar els menjars, proveir les begudes (botellers, pastadors, panicers, etc.), i la intendència i el transport en general de tota cort (cavalls, palafrens i altres animals de càrrega). Els divertiments cortesans com ara els joglars o la caça també queien el seu àmbit de competència. A continuació trobem la figura del camarlenc, el qual tenia per funció custodi i assistent personal del monarca. Per això, controlava un seguit d'oficials que s'encarregaven de procurar per la salut, la higiene, la seguretat, l'estatge i el vestuari del monarca. Dins dels oficials que serveixen

en aquestes funcions d'àmbit privat del rei, també hi trobem els metges, cirurgians, escuders,... entre els quals destaquen uns notaris i escrivans especials preparats en tot moment per garantir l'autenticitat d'ordres, cartes personals i oficials, etc. per la qual cosa disposaven del segell secret. En aquest sentit, Tomàs DE MONTAGUT assenyala que: "La litúrgia i el cerimonial que envoltava la vida diària del monarca va ajudar a enfortir-ne l'autoritat en el sentit que generava un consentiment tàcit o exprés en la seva preeminència, com a cap del cos social i polític, per part dels membres inferiors o subordinats que l'integraven, els quals ocupaven un lloc, més o menys elevat o inferior, per raó de l'estament al qual pertanyien o de l'ofici que exercien."

En aquesta categoria també hi consten els algtzirs, els quals, a més a més de la seguretat del monarca, actuaven en la fase d'instrucció i judici dels processos contra els acusats com a salvaguarda del dret a la defensa, demanant al monarca que nomenés un *comissari* coneixedor de les lleis i costums. També executaven les penes d'acord amb la sentència règia.

Un altre departament administratiu de gran importància era la cort o estructura funcional lligada a les tasques de govern. En aquest punt, hi trobem, en primer lloc, la cancelleria. El càrrec de canceller implicava una sèrie d'obligacions més enllà de les pròpies del càrrec, com ara la presidència del consell reial i de l'audiència (en absència del rei), i superior dels oïdors (instructors) i magistrats que componien la reial audiència. Ara bé, la funció del canceller implicava la missió d'escriure, segellar, expedir, registrar i conservar tota la documentació reial que s'anava generant. Aquesta funció no se circumscribia solament a les tasques jurisdiccionals com ara sentències i provisions, sinó també a les ordres i manaments del rei. Per poder complir aquesta tasca, hi havia una sèrie de funcionaris subalterns, entre els quals, el primer era el vice-canceller i, a rengló seguit, tots els funcionaris inferiors com els escrivans, el protonotari, els correus, el guarda de l'arxiu, etc. Generalment, aquest càrrec l'exercia un eclesiàstic, atesa la complexitat de les tasques encomanades.

En l'audiència, el canceller, en tant que superior dels oïdors, rebia les peticions i apel·lacions que els súbdits podien dirigir al rei. Aquestes peticions i apel·lacions es podien dirimir o per via governativa o per via jurisdiccional. Si es resolien per aquesta última, el canceller despatxava la qüestió a l'oficial ordinari predeterminat o a aquelles persones que ell volgués encomanar-los l'assumpte a títol de jutge o comissari delegat. Com veiem, aquesta posició atorgava una gran força al jutge o comissari delegat. Val a dir, però, que generalment el nomenament requeria en juristes, tan civils com canònics. Aquesta modalitat, també en preveia la intervenció com a segona instància d'apel·lació, després de les resolucions del veguer en primera instància. L'apel·lació podia limitar-se

a les raons de dret o tornar obrir la fase d'oïment, és a dir, d'instrucció, per tal de repassar les proves. Els jutges delegats i els comissaris es distingien en funció de la matèria que abordaven. Així, els jutges delegats s'encarregaven de les qüestions civils, mentre que els comissaris actuaven en l'àmbit penal. En tot cas, corresponien al monarca l'indult, les legitimacions, les dispenses d'edat, l'exempció de deures i, en general, la decisió definitiva.

En canvi, si les peticions anaven per via governativa, se'n donava trasllat al rei i al consell reial. Normalment es tractava d'assumptes gran rellevància. Hi havia tres vies d'accés. La primera era l'anomenada *cognició simple*, que funcionava instància de part, en els casos en què hi havia vulneració o afectació de privilegis reials (previ estudi i relació del canceller). La segona era l'anomenada *cognició sobre suplicació*, que feia referència a les peticions elevades per algun fet important (previ informe i documentació per part d'un conseller o persona delegada). Finalment, la tercera actuava com a últim recurs de revisió sobre l'actuació d'un dels jutges o comissaris reials i esgotava la via judicial. Tot i que en l'època de Pere III encara no es pot parlar d'una total distinció entre les fases d'instrucció i judici, sí que és cert que amb el pas del temps el sistema va anar perfeccionant-se de manera que es garantissin les competències jurisdiccionals de l'audiència.

Pel que fa al consell reial, actuava de vertader consell d'Estat, per la qual cosa, tenia la finalitat d'assessorar el rei en les decisions polítiques que calia prendre. Estava format per les més altes instàncies del govern i de l'administració. En casos excepcionals, també podia actuar com a tribunal de justícia. Val a dir que aquesta competència generà tensions amb l'audiència fins ben entrat el segle XV quan se'n van definir clarament els àmbits. La raó de la seva existència es trobava en la necessitat de donar respostes acotades a dret i recolzades pel pes de la saviesa i l'astúcia, més que no pas en l'ús de la coerció.

L'estructura de l'exèrcit en temps de Pere III també patí un fort impuls. D'una banda, introduí la concepció d'un exèrcit professional, format per soldats a sou, tant de cavalleria com d'infanteria. De l'altra, aquest exèrcit prengué caràcter permanent, de manera que suposà un gran pas per superar la configuració tradicional de l'host medieval formada pels contingents aportats pels vassalls del rei. Aquesta modificació permetia una posició de força indiscutible a nivell interior i garantia la seguretat de la defensa a nivell exterior. A la pràctica, aquesta transformació en la política de defensa de la Corona va comportar la integració de l'exèrcit en l'administració. Els principals funcionaris encarregats de garantir l'èxit en la guerra eren el senescal, el conestable i l'almirall, dels exèrcits de terra i mar. Pel que fa als oficials reials, la jurisdicció sobre

l'exèrcit corresponia al conestable. A més a més, l'administració militar també incloïa els serveis d'intel·ligència i espionatge a través d'una xarxa de guies, guaites i escoltes. La intendència corresponia a un oficial específic: el mostassaf. En l'àmbit financer, l'escrivà de ració era l'oficial que intervenia en el pagament dels salaris dels militars.

L'organització de la hisenda de la Corona d'Aragó es trobava centralitzada en la figura del mestre racional o president del Reial Patrimoni, la jurisdicció del qual abastava tot el territori. Ara bé, les ingressos i rendes obtinguts estaven al servei dels interessos particulars de cada regne. Aquest fet és conseqüència del volum més aviat reduït dels ingressos patrimonials del príncep català si els comparem amb les despeses que les contingències polítiques de cada moment exigien. Per aquest motiu, el rei tot sovint havia de recórrer a les corts a la recerca de més finançament, cosa que l'obligava a pactar i concentrar els esforços polítics i fiscals en cada regne, en detriment de l'interès general de la Corona.

La funció del mestre racional era controlar la gestió econòmico-administrativa, és a dir, *passar comptes* de les despeses autoritzades i de la integritat dels ingressos de la Corona. Fiscalitzava l'activitat dels oficials reials patrimonials i de tota persona encarregada de rebre o lliurar en nom del monarca. Per a dur a bon terme aquesta funció, comptava amb un conjunt de funcionaris subalterns. En primer lloc, hi havia el tresorer, que controlava la caixa central de la Corona. En segon lloc, els batlles generals en cadascun del territoris de la Corona, que actuaven com a superiors immediats dels batlles locals, encarregats de l'administració *in situ* del patrimoni. Finalment, en tercer lloc, trobem els comissaris o enviats especials per al cobrament de col·lectes o pagaments de les contribucions aprovades pels estaments. Tanmateix, aquesta estructura comença a perdre força a partir del 1359 amb l'aparició de la Diputació del General de Catalunya o *Generalitat*.

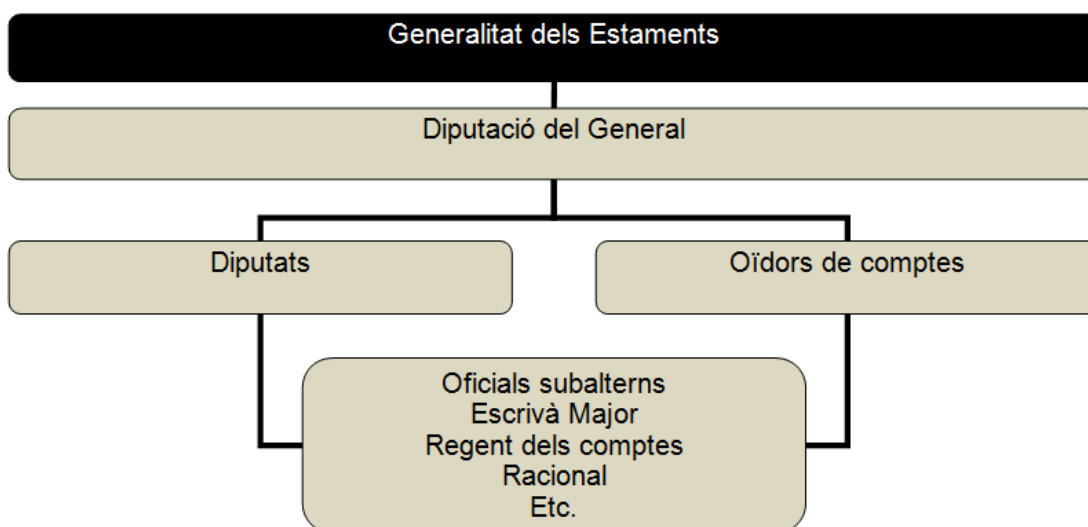
1.2. La Diputació del General

La *Diputació del General de Catalunya*, més popularment coneguda com a *Generalitat*, fou una institució amb personalitat jurídica pública, independent de l'administració reial, que actuava com a representació permanent de les corts i s'encarregava de recaptar i fiscalitzar els recursos que s'havien votat en el territori de Catalunya. En conseqüència, en quedaven exclosos els ingressos que la monarquia obtenia directament del seu propi patrimoni.

Tot i que la seva aparició se sol lligar a les Corts de Cervera de 1359, el cert és que la seva creació va ser un procés de llarga gestació. Ignorem quin en fou l'origen; però sí que sabem que cal vincular-lo a la Cort que Pere II el Gran tingué a Barcelona el 1283, i

també son fill Alfons II el Liberal a les Corts de Montsó de 1289, en ple conflicte amb el Papat i França per la possessió de l'illa de Sicília.²¹ En aquest context, les corts van aconseguir que el rei n'acceptés la immunitat de gestió dels recursos que votaren i, per tant, l'exempció de la jurisdicció general que tenia encomanada el mestre racional. Amb el temps la Generalitat aconseguí imposar el seu model de gestió dels recursos, sense intervenció dels oficials reials. Aquest extrem va provocar la irrellevància del càrrec del racional al Principat, atès que els ingressos reials ordinaris constituïen una mínima part del pressupost públic.

Esquema 2. Organigrama de la Diputació del General de Catalunya.

La planta institucional de la Generalitat estava formada per representants dels tres estaments de les corts que, a partir del 1359, en fou un per cada braç; als quals a partir de 1419, Ferran I d'Antequera hi afegí tres oïdors de comptes amb una durada triennial. En general, la presidència solia recaure en un membre del braç eclesiàstic, en tant que punt de concòrdia entre el braç militar i el braç popular (també anomenat reial). L'augment dels recursos gestionats i de capacitat política va anar acompanyat, a partir del segle XV (amb l'inici de l'absentisme regi en temps d'Alfons IV el Magnànim), d'una burocratització accelerada amb la provisió de nous funcionaris en el càrrec d'advocats, assessors, el regent de comptes o racional, el sobreguarda, l'administrador dels esclaus, l'oficial de les drassanes, etc.

Pel que fa a les Corts, fins al regnat de Jaume II el Just, es reunien anualment, cosa que resultava excessivament feixuga si tenim en compte els desplaçaments locals i la duració de les sessions. Per això, a les corts de 1301 es va acordar a través de la Constitució *Statuim encara e ordenam* que les reunions es fessin cada tres anys. Estaven formades pels braços eclesiàstic, militar i reial (o popular) i se'ls convocava per

lletres convocatòries. També estaven obligats a assistir-hi, en la qualitat de membres del braç militar els vassalls infeudats quan així els ho requeria el rei i els hi convocava. Com veurem més endavant, aquest extrem serà molt important per al cas que ens ocupa. Ara bé, també cal tenir present que no calia la presència dels tres braços per actuar. Així, a les corts de 1323, en les quals s'havien retirat els braços eclesiàstic i militar, es van continuar amb la sola presència del braç popular.

A nivell institucional, les lleis s'anomenaven *constitucions*, si les presentava el rei perquè fossin aprovades en votació pels braços. En canvi, s'anomenaven capítols de cort, si eren elles les qui ho presentaven per aprovació del monarca, el qual, quan acceptava ho feia sota la fórmula: *Plau al senyor rei*. L'actuació legislativa del monarca entre corts s'anomenava *actes de cort*, però només era hàbil per a situacions d'urgència i pragmàtiques. Finalment, en casos excepcionals o de crisi, les corts prenen el nom de *Parlament* o *Parlaments*.

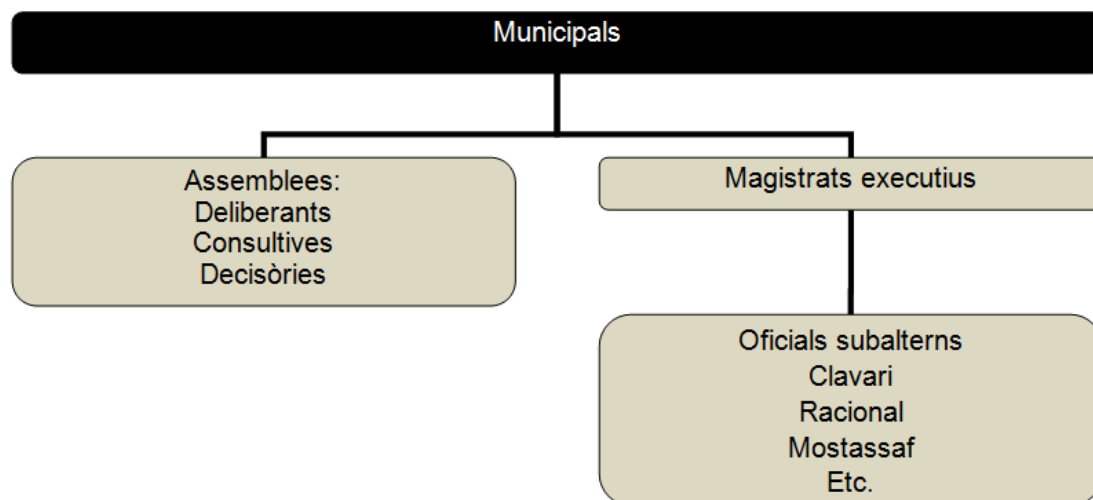
1.3. L'administració local i les jurisdiccions feudals (senyorials i eclesiàstiques)

L'administració local inferior al Principat es composava pels veguers, els batlles i les universalitats de burgesos de les ciutats. Pel que fa als veguers i batlles de jurisdicció reial, ja els hem analitzat en subapartats anteriors²². En aquest sentit, caldria assenyalar que els dominis senyorials i eclesiàstics també tenien el seu batlle o vicari que s'encarregava d'administrar i gestionar el patrimoni amb unes competències anàlogues a les reials. En aquest punt, el que resulta més interessant són els possibles casos de conflicte entre la jurisdicció reial i la jurisdicció senyorial o eclesiàstica. Tanmateix, a la pràctica el conflicte era més teòric que no pas real. En els llocs on ja existia una estructura de veguers i batlles senyorials o eclesiàstics aliens a la planta reial, aquests seguien operant a despit de la jurisdicció reial; la qual –generalment– es mantenia inoperant, però existent sota el paraigües que li atorgava la *plenitudo potestatis*.

En les ciutats catalanes amb representació pròpia a les corts, no més de 14 en el moment de màxima expansió, la Generalitat hi nomenava uns representants encarregats de fiscalitzar els assumptes de la seva competència. No obstant, el que com a historiadors del dret resulta més rellevant d'aquest període és, a nivell municipal, l'aparició i consolidació de les universalitats de burgesos, organitzades jurídicament i autònoma, per resoldre els problemes de gestió pública i integrar-se progressivament en l'ordenament públic del Principat de Catalunya. L'estructura política es basava en assemblees (general i oberta a tots els ciutadans; o de prohoms) de tipus deliberants, consultives i decisòries sobre l'actuació dels magistrats executius que s'anaven configurant com a dirigents del municipi (els cònsols, paers, jurats, etc.). En canvi, dels

aspectes típicament administratius al municipi de Barcelona se n'encarregaven els advocats i juristes que feien funcions d'assessoria; el claver, que duia les finances; el racional, que portava la comptabilitat; el mostassaf que s'encarregava de la intendència, de la seguretat dels mercats, etc.

Esquema 3. Organigrama de funcionalment dels municipis organitzats en universitats.

Com a conclusió d'aquest primer apartat introductori sobre l'organització jurisdiccional i administrativa en temps de Pere III i els canvis que impulsà, reproduïm el judici que al seu dia va fer el mestre Rafael Tasis: "Comparades amb els estols impressionants de funcionaris i governants que regeixen els estats moderns, aquelles llistes de càrrecs que asseguraran la justícia, les finances i la governació dels Estats de Pere III semblen ridículament reduïdes. Tanmateix, representaven un considerable augment de personal i una divisió de funcions, fets necessaris per la major complicació de govern que l'annexió del regne de Mallorca aportava dintre la unió dels estats regits pel rei d'Aragó."²³

2. El projecte polític de la Corona d'Aragó: assumptes pendants

Un cop estudiada l'estructura política i, sobretot, administrativa de l'antiga Corona d'Aragó, creiem indicat fer avinents al lector certs antecedents històrics que l'ajudin a comprendre el sentit polític de l'obra del *Cerimoniós*. Com veurem, la reincorporació de Mallorca no era, sinó, un primer pas en un projecte molt més ambiciós i que, en certa manera, entroncava amb les línies mestres d'una política que, a manca d'una vertadera posició nacional i d'Estat fins al seu regnat, sí que podríem anomenar dinàstica. Així,

d'ençà de l'aparició dels primers comtes-reis i, ja abans, en la figura del comte de Barcelona i *príncep* d'Aragó, Ramon Berenguer IV, apareixen un sèrie de temes que, ara reeixits, adés fracassats, en marcaran les línies polítiques.

2.1. La península: unitat i reconquesta

La vocació peninsular és una evidència. La competència pel lideratge de la reconquesta i la posterior supremacia espanyola constitueix un important cavall de batalla de la política catalana i aragonesa. Des dels inicis de l'aparició dels comtats catalans, juguen el paper d'avançada reconqueridora dels francs en terra hispànica. Actuen com a *marca de seguretat* de l'imperi i baluard de la *cristiandat menor hispànica*. Aquest fet pesa de manera decisiva en la mentalitat, en mig de les mesquineses humanes, dels barons i nobles catalans. Tan és així que el progressiu debilitament dels lligams polítics respecte la monarquia franca i l'ascens de la dinastia comtal barcelonina, no fan sinó augmenta el sentit i la vocació reconqueridora.

No obstant, cal reconèixer que la posició catalana partia d'unes bases forces més complicades que la reconquesta lleonesa i, després, castellana al centre i oest de la península. En primer lloc, a escassos cent anys de la caiguda la monarquia visigòtica, els aristòcrates i refugiats hispanogots que fugien de les terres ocupades per l'Islam van ser capaços d'aturar-ne l'avenç i constituir una regne extens i defensivament fort a les riques terres del nord espanyol. En canvi, la reconquesta de la Catalunya vella fou posterior i força més lenta. D'altra banda i, a despit de la noció patrimonial de la monarquia en els primers temps de la reconquesta, els territoris cristians dels reis lleonesos gaudien de més unitat que la solidaritat entre els comtats catalans. En canvi, aquests comtats vivien teòricament sota la unitat imperial i la pràctica disgregats i parcialment acordats en casos d'extrema necessitat. Finalment, hi ha un últim factor que resulta clau en tota aquesta evolució. El territori que quedava més enllà de la serralada cantàbrica era pla i constituïa una magnífica línia de ràtzies de difícil defensa, la qual cosa afavorí una reconquesta més ràpida. Per contra, l'orografia catalana era molt accidentada; per la qual cosa, sí bé resultava de més fàcil defensa, feia més difícil una ràpida campanya de reconquesta. Tots aquests factors feren que, mentre la reconquesta castellanolleonesa s'apropava decididament cap a Toledo, la reconquesta catalana, ja concertada en l'acció dels comtes de Barcelona, com a principal nucli de poder aglutinador, s'hagués de limitar accions molt locals per accedir a la reconquesta de les terres tarragonines més enllà de la línia del Llobregat.

Per això, la possibilitat que la Providència brindà a Ramon Berenguer IV de Barcelona d'aconseguir ampliar els seus territoris mitjançant la unió dinàstica amb Aragó permeté

fer un salt de gegant. No obstant, aquest salt, tan important, podia perdre's amb molta facilitat atesa la situació d'anarquia i potencial guerra civil en què es trobava el regne veí. A la mort d'Alfons I el Batallador (1134), després del sonor fracàs del setge de Fraga, el regne que amb tant d'esforç havia contribuït a prosperar des de l'inicial reducte pirinenc entre les terres de Sobrab i Navarra, es començava a desintegrar. D'una banda, hi havia l'interès del monarca castellanolleonès, Alfons VII, que ràpidament es va annexionar les terres riojanes i sorianes –llavors pertanyents a Aragó– fins més enllà de Saragossa, sobre les quals hi pretenia certa sobirania. A la vegada, els navarresos que, per qüestions dinàstiques duïen vora seixanta anys sota domini aragonès, van proclamar llur propi rei, separant així les terres de l'actual Comunitat de Navarra i País Basc, així com algunes zones pertanyents a Cantàbria (fins a Santander) i a La Rioja (Logronyo).

Els nobles aragonesos, tement una annexió castellana en tota regla, van decidir cercar una solució en l'únic germà d'Alfons I el Batallador que quedava viu. Es deia Ramir i viva retirat del món com a monjo. Tanmateix, se'l va obligar a deixar els hàbits. Fou coronat rei i casat per obtenir descendència. Un cop hagué tingut un descendent que resultà ser una noia –anomenada Peronella–, va cercar el suport del poderós comte de Barcelona com a futur espòs. Val a dir que el text de l'acord entre Ramir i Ramon Berenguer que, entre altres coses, pacta el futur matrimoni entre el comte i la filla de Ramir, no deixa en gaire bon lloc la cancelleria aragonesa del moment en tant que el document afirma que Ramir fa *donació de tots els béns mobles i immobles i de totes les terres i persones del seu domini*.²⁴ Òbviament, el que el rei monjo volia dir era que lliurava l'imperi i el govern d'Aragó al comte de Barcelona i, a més a més, ho feia amb independència de si sa filla es moria de forma prematura a la consumació del matrimoni. La raó: apartar-se tantost li fos possible de la vida pública i tornar a retirar-se al monestir.

No obstant, encara hi havia un altre element que actuava per enrair la situació a Aragó. El problema era el testament de l'anterior rei, Alfons I. D'acord amb el contingut del testament dividia el seu regne en tres parts iguals a repartir entre els ordres del Temple, de l'Hospital i del Sant Sepulcre de Jerusalem. Aquestes disposicions eren la mort política d'Aragó i el nostre comte-príncep²⁵ hi hagué de fer front.

Per resoldre aquesta situació, el comte de Barcelona optà per atraure's l'amistat del rei de Lleó i Castella, Alfons VII. L'objectiu era recuperar l'autoritat sobre les terres d'Aragó annexionades pel castellà. Per aconseguir-ho, Ramon Berenguer va declarar-se vassall del rei castellà per les terres de l'antiga taifa de Saragossa. D'aquesta manera tan hàbil, el nostre comte aconseguia recuperar el domini sobre Saragossa i fer recular la frontera

amb Castella fins a l'actual línia de Borja-Calataiud. No obstant, va haver de renunciar a les terres de l'actual província de Sòria i La Rioja que, a més a més, li haurien comportar més tibantors amb el nou rei de Navarra que també les pretenia. Ara bé, els acords amb el castellà no es van limitar en aquest punt. Cal tenir en compte que en aquell moment, el regne castellanoleonès constituïa una potència formidable que agrupava Castella, Lleó i Galícia, sense la separació portuguesa posterior. Així, Ramon Berenguer també va aprofitar per pactar amb Castella en el Tractat de Tudilén (1151) els futurs límits de reconquesta, els quals incloïen una important llenca de terra de La Manxa castellana per a Aragó seguint la línia de Conca-Albacete, deixant Múrcia per a Aragó. Tanmateix, aquest acord de reconquesta, al nostre entendre, just, equitatiu i semblant al que després s'arribaria entre Castella-Lleó i Portugal, implicava també el reconeixement de vassallatge del comte-rei català per les terres de Múrcia i València, mercès de la ja reconeguda per la terra de Saragossa.

Pel que fa al tema de l'Església i el testament d'Alfons el Batallador, Ramon Berenguer ho resolgué amb una gran finesa diplomàtica. Va optar per acceptar en aparença el testament i negociar una sortida amb els hereus oficials. L'acord era de gran importància, atesa la gran pressió que exercia Roma sobre l'assumpte. L'acord a què va arribar el nostre comte amb els diversos ordres fou que ell actuaria com administrador de l'herència, per a major benefici de la terra i de la fe i, a canvi, pagaria una indemnització als ordres en qüestió i es declararia vassall de la Santa Seu i s'obligaria al pagament de certs censos anuals. A la pràctica, aquesta situació de compromís permetia legalitzar la situació catalana a Aragó i, a la vegada, apartar-ne qualsevulla pretensió castellana. A partir d'ací, Ramon Berenguer IV intentà apoderar-se de Navarra diverses vegades, però fracassà. On sí reeixí en els seus objectius fou en consolidar la reconquesta aragonesa i fer avançar la frontera catalana amb la conquesta de Lleida i Tortosa.

En el regnat del seu fill, Alfons I de Barcelona, dit el Cast, i primer comte-rei de la Casa d'Aragó la situació peninsular prengué un caire molt subsidiari dels assumptes occitans que l'absorbiren en la majoria dels seu regnat. Així, els avenços en la reconquesta foren molt tímids. Tanmateix, pressionat per l'impuls de reconquesta castellana i per la voluntat d'alliberar-se de la promesa de vassallatge subscripta per son pare amb l'anterior monarca castellà, en les negociacions que seguiren la reconquesta de la ciutat de Conca (1177) i la fundació de Terol acceptà la cessió de la primera i la del regne de Múrcia i de les zones més occidentals de la taifa de Toledo, a canvi de l'alliberament del vassallatge sobre Saragossa i la futura conquesta de València. Aquest acord signat a Cazorla (1179) que, de moment, significà la fi de la reconquesta aragonesa durant vora

mig segle, posà les bases de les futures tensions entre Castella i Catalunya-Aragó, atès que posava Castella en una posició de superioritat territorial sobre el veí catalanoaragonès. En realitat, per a Alfons I el Cast, suposava assegurar més clarament la conquesta futura de València (que temptejà un parell de cops) i a la vegada les mans lliures per a poder centrar els esforços en Occitània.

Hi ha dos fets cabdals que ressegueixen la llegenda de Pere I el Catòlic.²⁶ L'una és la participació en la batalla de *Las Navas de Tolosa* (1212) en la qual la cristiandat hispànica va donar el cop de gràcia a la presència musulmana a la península. L'altra és el paper imprudent del nostre rei en la batalla de Muret, just un any després de *Las Navas* (1213) que acabà per costar-li la vida i la fi del somni occità. Ara la nostra voluntat és centrar-nos en el paper hispànic del rei. Tot i que la reconquesta catalanoaragonesa no va avançar gens en el seu regnat (tret d'elements testimonials en la frontera aragonesa), les cròniques el consideren l'heroi de la batalla més important lliurada pels regnes cristians contra la presència sarraïna a Espanya.²⁷

En aquest punt és clau comprendre el llaç de solidaritat i fraternitat entre els diversos regnes cristians. Tot i que al llarg de la història medieval trobem les més repetides disputes i enemistats entre els regnes hispànics, la realitat és que es produeix una unió quasi sense fissures quan es tracta de defensar la península i la cristiandat més propera de l'amenaça sarraïna. Sota el nostre punt de vista és absurd parlar d'una nació espanyola en aquest moment. El que creiem és que hi ha uns forts llaços de germanor, fruit de la fraternitat que comporta la religió cristiana i, per damunt de tot, l'assumpció d'un Bé Comú general en interès de l'Església i de llurs propis regnes. De fet, quan al segle XV els reis catòlics es plantegin la possibilitat d'establir una unió confederativa de les seves Corones a través d'una unió personal, el paper de la religió catòlica com a factor d'unitat, ensems amb l'autoritat política i militar dels reis, davant la disparitat de pobles i llengües, farà que es procedeixi a l'expulsió dels jueus i moriscs que no acceptin la *conversió*.

Tornant al tema que ens ocupa, la batalla de *Las Navas de Tolosa* de 1212 va reunir el bo i millor dels reis hispànics, amb el rei Sanç el Fort de Navarra ocupant l'ala dreta, el rei de Castella el cos central i la mainada del rei en Pere l'ala esquerra. Després d'una maniobra encercladora que va acorralar les hosts almohades, els sarraïns van abandonar el camp de batalla en dispersió total. En el futur, com veurem, hi hagué altres temptatives sarraïnes de reocupació de les Espanyes, però ja no n'hi hagué cap més que representés aquest perill.²⁸

El regnat de Jaume I el Conqueridor és especialment interessant. Segurament es tracta del rei *més mediàtic* i conegut de la seva dinastia. Nascut a Montpeller el 1208, va centrar tots els seus esforços hispànics en dur a ple compliment els acords subscrits a Cazorla. El 1229 va iniciar la conquesta de les Illes Balears i que culminava el 1235 amb la total ocupació d'Eivissa. El 1232 iniciava, sota forta pressió aragonesa, la conquesta de València. Val a dir que es valgué d'una astúcia diplomàtica esdevenint fill adoptiu del rei destronat de València, el qual, convertit al cristianisme, el rei ennoblí. Amb aquest pretext inicià la conquesta de la taifa de València, Dènia i Alponet, fins la zona catalanoaragonesa de reconquesta. Tanmateix, a la línia de Xàtiva, el 1244 es trobaren l'exèrcit catalanoaragonès i el de l'infant de Castella, el futur Alfons X el Savi. La situació fou molt tensa i va estar a punt de provocar una guerra, sinó hagués estat per la intervenció de la reina Violant, segona esposa de Jaume I, i la posterior rectificació dels castellans en la forma del Tractat d'Almíçra de 1244 que fixava les fronteres entre els dos Estats en la línia de Biar (1245). Jaume I, escrupolós complidor de la paraula donada, no acceptava els jocs i les intrigues castellanques que li pretenien retallar el senyoriu en entendre que Xàtiva quedava dins la zona de reconquesta castellana.²⁹

Tanmateix, ja en temps del mateix Jaume I, amb les posicions occitanes agonitzant, es va tenir consciència que l'acord de Cazorla que lliurava Múrcia als castellans deixava la via oberta a la futura hegemonia castellana sobre la península. Quan el 1260 la revolta iniciada pels musulmans de Múrcia i Andalusia va fer trontollar el poder castellà, Jaume I, amb l'infant Pere al capdavant va córrer a socórrer el seu gendre, el ja rei Alfons X de Castella. De nou, l'esperit d'unitat fraterna per part catalanoaragonesa es posava de manifest. Però Jaume I no es va limitar a pacificar Múrcia, ans la va repoblar de catalans per assegurar la posició cristiana. Tot i els consells dels seus nobles i amics propers pel tal que Jaume accedís a annexionar aquelles terres als seus dominis, s'hi negà i la retornà al castellà. Aquesta decisió no fou mai entesa pels seus súbdits, atès que podria haver esmenat l'error de Cazorla i reequilibrat les posicions peninsulars; i quedà com a posició irredent dins la terra de la Corona de Castella, oi més quan la població catalana hi era tant nombrosa.³⁰ En un parèntesi en la seva activitat de reconquesta entre Mallorca i València, intentà accedir i reunificar Navarra a Aragó a través de l'afillament que li oferia el rei Sanç el Fort de Navarra, ja vell i sense fills. No obstant, l'acord es frustrà i, finalment, Navarra romangué en poder d'una dinastia francesa fins ben entrar el segle XV.

En els regnats de Pere II el Gran i Alfons II el Liberal, tan vius en fets i gestes mediterrànies, deixaren una mica abandonada l'opció peninsular, tenint-la tancada com

tenien.³¹ Ara bé, això no vol dir que en l'impuls dels dos monarques no hi hagués un clar interès en intervenir en els afers peninsulars, cosa que es veu clarament en l'acolliment i protecció que donen els dos monarques als germans de la Cerda, fills hereus de Ferran, primogènit de Castella. Tanmateix, la mort prematura de son pare va fer que son oncle Sanç els usurpés el tron. Els monarques catalans els reberen i se'ls quedaren com a gatge i garantia de la seguretat de fronteres amb Castella. Ara bé, en el regnat d'Alfons II el Liberal i veient el caire que prenien les coses amb Castella, alliberà els germans de la Cerda i proclamà Alfons de la Cerda rei de Castella, el qual poc després va intentar la invasió de Castella, amb poc èxit.

Ara bé, a la mort del rei Sanç IV, l'usurpador dels drets dels de la Cerda, el seu fill i hereu es trobava en minoria d'edat, per la qual cosa Castella va esclatar en fortes guerres civils. En aquest context, el nou rei successor d'Alfons II el Liberal, son germà Jaume II el Just, va aprofitar l'avinentsa per acordar l'annexió del regne de Múrcia a la seva Corona. Així, l'any 1296 esclatava la guerra entre les dues Corones i el català ràpidament es va apoderar de les terres del nord i centre de Múrcia, entre les quals destacaven viles densament poblades de catalans i aragonesos, com Alacant, Elda, Novelda, Elx, Crevillent, Asp, Oriola, Múrcia i Cartagena. La situació de guerra va continuar fins el 1299, en gran part per culpa de la posició del *Adelantado* de Múrcia, en Juan Manuel, home molt ambiciós, capaç de jugar totes les cartes per sortir-ne afavorit. Al final es va pactar la partició del regne de Múrcia.³² En la concòrdia de Torrellas de 1304 es van delimitar els límits que confirmaven la possessió de les viles del nord i de la costa mediterrània per al regne de València (Alacant, Elda, Cabdet, Novelda, Elx, Crevillent, Asp, Oriola i Cartagena) i les viles del sud per a Castella (Llorca), la qual conservaria el títol i la vila de Múrcia, en tant que capital del regne. Tanmateix, així com les conseqüències d'Almïçra i la reconquesta i repoblació amb posterior cessió a Castella de Múrcia havien deixat mal regust de boca als catalans; ara serien els castellans els qui intentarien recuperar la terra murciana.

Tot i així, encara hi havia pendent un parell d'assumptes que s'intentarien realitzar en el regnat de Jaume II. Un és la reivindicació aragonesa de les terres de Molina i Conca que d'ençà dels temps dels primers comtes-reis romanien com a castellanès. Com a compensació a la impossibilitat d'aconseguir aquests dominis, Jaume II accedí a cedir a Aragó tota la vegueria catalana de Ribagorça, una part de la del Pallars i una quarta part de la Lleida. Aquesta decisió traslladà la frontera entre Catalunya i Aragó, fins llavors al riu Cinca, a la Noguera Ribagorçana, cosa que convertia Montsó en vila aragonesa. Tot i la protesta de les Corts catalanes, el rei no n'atengué la reivindicació i es limità a recuperar el vell comtat de Ribagorça per pal·liar aquella mutilació, tot

atorgant-lo a un dels seus fills, l'Infant Pere. Les condicions serien que Ribagorça formaria part d'Aragó i a les corts aragoneses hauria d'anar-hi el comte. Tanmateix, s'hi aplicarien els Usatges de Barcelona, com a dret de la terra.

Fruit de la pau entre Castella i la Corona d'Aragó un cop resolta la qüestió murciana, es van iniciar els preparatius de guerra per conquerir el regne nassarita de Granada en l'operatiu de 1309. En aquesta operació la participació catalana estava cridada a obtenir una sisena part del territori, és a dir, el que Jaume II anomenà el regne d'Almeria. Era el somni de reconquesta acomplert i permetria als catalans compensar la força hegemònica de Castella. Tot i que caldria veure com es mantenia una conquesta que no tenia continuïtat territorial amb València, atesa la concòrdia de Torrellas, segurament, el rei Just devia esperar un moment més propici per aconseguir-la. Al final, l'expedició catalana contra Almeria va ser un sonor fracàs, potser el més important del regnat d'aquest rei.

El següent regnat és l'últim abans de l'adveniment de Pere III el Cerimoniós. És el d'Alfons III el Benigne. A nivell peninsular la seva gran obra i quasi obsessió era organitzar una nova croada contra els musulmans de Granada, per socórrer Castella que hi estava en guerra i, a la vegada, rescabalar l'honor del Casal de Barcelona després del fracàs de son pare en l'intent. Al final, Castella pactà amb els sarraïns i la Croada es desinflà. Així i tot, la preocupació per la solidesa de les fronteres amb Castella, la voluntat d'expansió sobre Múrcia, així com les ganes de definir la reconquesta expulsant els musulmans que quedaven al regne de Granada i protegir les Espanyes de noves invasions sarraïnes seran temes de preocupació peninsular que arribaran al regnat del nostre rei Cerimoniós.

2.2. Occitània: l'eterna espina

Avui en dia resulta poc més que quimèric tocar l'assumpte occità. La total assimilació francesa de les últimes centúries, lligada a una pràctica ignorància per part del públic en general de la realitat occitana, fa que el sol fet de parlar-ne resulti grotesc. No obstant, no podem tancar els ulls a la realitat que dins de les actuals fronteres autonòmiques encara es troba viva una menuda porció (la Vall d'Aran) del que fa molts segles fou la primera cultura neollatina. A més a més, en estudiar la cultura, la llengua i la societat occitanes i, més concretament, la llenguadociana, hom s'adona que les similituds que ens lliguen a aquest poble germà, el fan pràcticament bessó de la nostra terra. De fet, durant molts segles els barons de Catalunya no tenien una clara consciència que els diferenciés dels nostres germans del nord dels Pirineus, ans els consideraven de la nostra mateixa sang. Cal recordar que la formació de les principals cases comtals del

Llenguadoc tenen llur origen en l'antiga Septimània visigòtica, íntimament lligada a la *marca hispànica* i als comtats catalans.

Al llarg de la nostra primera exposició sobre els primers comtes de Barcelona, i llur dificultat d'expansió i reconquesta vers les terres del sud ocupades pels sarraïns, hem explicat com ells giraren llur esguard cap a les terres de més enllà dels Pirineus, just al costat nostre. Llavors els Pirineus, més muralla infranquejable que no pas ara, apareixien com la columna vertebral d'una comunitat d'interessos dinàstics i no pas com una frontera natural que tenia vocació de política. Així veiem com durant el govern dels primers comtes lliures de vassallatge als francs (segle XI) i amb ells, llurs súbdits, mica en mica, es van establint llaços, essencialment matrimonials, però també comercials, amb les principals cases nobiliàries del Llenguadoc. A mitjan segle XII, amb el matrimoni de Ramon Berenguer III el Gran i Dolça de Provença –la qual tenia com a dot el marquesat de Provença i els comtats de Millau, Gavalda i Rodés–, el Casal de Barcelona obtenia una posició de primer nivell en les terres occitanes.

No obstant, la política patrimonial de divisió dels Estats imperant en aquella època va fer que a la mort de Ramon Berenguer III, el seu fill segon, Berenguer Ramon el succeís en les terres provençals, si bé, mantenint la unitat dinàstica en el reconeixement de la superior autoritat de son germà, el primogènit Ramon Berenguer IV. Aquesta posició preponderant que anava adquirint el Casal barceloní en terres occitanes va tornar els recels tolosans en oberta hostilitat, per allò que creien una intromissió inacceptable en el seu territori natural d'expansió. Així, tot i els elements favorables a la consecució d'un poder unitari que governés aquelles terres que despertaven amb una nova cultura; l'actitud d'enfrontament i traïció que hi regnava, van fer que el poder català no acabés d'arrelar.

En el regnat d'Alfons I el Cast, primer comte de Barcelona que fou també rei d'Aragó, l'herència provençal tornava al tronc central, atesa la mort de la primera branca catalana de Provença sense descendència. Alfons intentà governar de forma conjunta les seves terres i, realment, fou més un senyor occità que no pas hispànic, atès el poc temps que passà en els seus dominis aragonesos. Diverses guerres, batalles i traïcions el tingueren ocupat en una situació de desgast entre el Casal de Barcelona i la Casa de Tolosa que, en perspectiva històrica, feia perdre un temps preciós a la possible unitat. Tanmateix, en el regnat de Pere I el Catòlic, fill d'Alfons I, la situació prengué un caire especial i preocupant. Mentre l'avenç del poder català només topava amb la rivalitat tolosana, ja tradicional, el problema es trobava dins dels límits coneguts i, de fet, també amb les polítiques matrimonials adequades es feia tots els possibles per assolir la pau. En aquesta tasca cal destacar el paper preponderant d'Enric II d'Anglaterra, pare de

Ricard Cor de Lleó. Val a dir que els reis anglesos posseïen extensos dominis a l'Aquitània i a la Gascunya, convertint-los en un vertader contrapoder al pes del rei de França. En aquest joc, Tolosa jugava la carta francesa; però la història, que sempre gira, acabà per fer-los-en penedir.³³

Així, simultàniament a l'extensió dels dominis catalans i a l'apropament al Casal de Tolosa, s'estenia per a tota aquella terra una nova variant del cristianisme, ben aviat, anomenada *heretgia* per les autoritats eclesiàstiques. Eren els *càtars*. Atesa la seva naturalesa il·luminada i panteïsta, els càtars (el significat del qual és *pur*) consideraven que la matèria i el món en què vivim són fruit de l'engany diabòlic. En canvi, l'ànima que s'allibera quan morim, pertany al món celest en què hi governa Déu. El món seria un lloc d'equilibri entre dues forces empatades. Aquesta posició teològica, en franca contradicció amb la fe cristiana, entre altres coses rebutjaven el matrimoni i la procreació com a actes del maligne; va tenir una gran acollida entre el poble menut i l'aristocràcia occitana, els quals se sentien atrets per l'extrema austeritat en què vivien aquest *càtars* o *purs*.³⁴

Durant el regnat de Pere I el Catòlic la difusió de *l'heretgia* arribà al seu punt àlgid i la Santa Seu decidí prendre-hi cartes. Trameté durant un cert temps amonestacions i avisos als senyors occitans que donaven cobertura a l'heretgia instant-los a esborrar-la. Entre aquests senyors n'hi havia de molt destacats com el senyor de Carcassona, i vassall del rei català, Roger de Trencavell o el mateix comte de Tolosa, Ramon VI. Amb el temps, el papa Innocenci III, en el màxim apogeu del poder güelf i de la teocràcia universal; se'n va cansar i va proclamar una croada per tota la Cristiandat per fer la guerra a l'heretgia i als senyors que la recolzaven. Un petit noble francès de l'Illa de França, anomenat Simó de Montfort, acabdillà la Croada i emprant tècniques vils s'emparà per la violència dels feus dels senyors llenguadocians. En aquest tessitura, el monarca català es va trobar un dilema de gran calat. D'una banda, tenia el deure de no atacar Simó de Montfort, puix que actuava en nom de l'Església. De l'altra, tenia el deure de senyor feudal de protegir els seus vassalls, alguns familiars del monarca i àdhuc protegir la seva terra d'una invasió en tota regla.

Després de la victòria a *Las Navas de Tolosa* (1212) i després d'esgotar la via diplomàtica es va conjurar per vèncer i expulsar la *Croada* dels seus dominis. Automàticament va rebre el vassallatge dels grans senyors occitans, especialment important fou el del comte de Tolosa, ara cunyat seu i aliat; i el del vescomte de Béarn, de la noble casa catalana dels Montcada. Per fi, després de segles i esforços, un rei del Casal de Catalunya veia reunits sota el seu lideratge totes les terres llenguadocianes. Era la culminació del somni occità. Tanmateix, l'alegria va durar poc. En el moment de

la batalla contra l'invasor francès davant les muralles de la vila de Muret, una acció arrauxada del nostre comte-rei va causar-li la mort a mans franceses i va provocar la desbandada de les hosts. En aquesta hora tràgica de 1213, en la propera vila tolosana de Muret –o Murell segons cròniques posteriors– finia la vida del rei Pere I i el somni català d'una Occitània unida, també ho feia amb ell. Ara bé, l'agonia occitana va ser un xic més llarga.

Després de la desfeta de Muret, la Corona d'Aragó va entrar en una profunda crisi. Amb un rei menor d'edat i sota poder dels francesos de Simó de Montfort, el regent, el seu oncle Sanç, es trobava lligat de mans i peus per la Santa Seu, amb una greu amenaça de dur la *Croada* fins a terres d'Aragó. En conseqüència, els senyors occitans es van veure obligats a continuar la guerra amb una sort més que variable. Tot i que finalment, els tolosans van venceren a Simó de Montfort i semblava que la pau tornaria a les terres d'Oc; en realitat, els descendents del croat van cedir els seus drets sobre els senyorius occitans al domini directe del rei de França. Per tant, la següent *Croada* ja no seria l'obra d'un grup desordenat de petits senyors de l'Illa i d'altres indrets d'Europa; sinó una campanya de conquesta en tota regla dirigida pel monarca francès.

En aquest punt, tot els esforços catalans se centraven en la via diplomàtica. Salvar el que es pogués salvar, però sense iniciar noves hostilitats amb França. En veure's abandonada del suport dels catalans, Tolosa no tingué més remei que avenir-se a pactar. L'acord entre tolosans i francesos va consistir que, en morir sense descendència masculina, el comte de Tolosa Ramon VII cediria el comtat i tots els seus senyorius en herència a la seva filla, la qual es casaria amb el fill del rei de França. De fet, amb aquesta política França no feia sinó recollir a través de la via matrimonial –tan útil antany a les aspiracions catalanes– els fruits de l'acció bèl·lica dels *croats*. Ara bé, la desgràcia occitana no es va limitar a Tolosa. El marquesat de Provença, dins l'òrbita catalana des dels temps de Ramon Berenguer III també estava a punt de perdre's. Tot i que ací no s'hi estengué la croada, el problema era que Ramon Berenguer V de Provença no tenia descendència masculina. Tot i així, tenia dues filles, de les quals la gran maridà amb el germà del rei de França, de la casa d'Anjou. Per aquesta via, els principals dominis occitans entraren a formar part de l'òrbita i domini de França.

Davant la impotència catalana, l'any 1258, el fill del mort a Muret, Jaume I signava a Corbeil amb Lluís IX de França la seva renúncia als drets que com a senyor tenia sobre Carcassona, Agda, Foix, Besiers, Nimes, Albí, Rasès, Lauraguès, Termenès, Minervès, Sault, Narbona, Tolosa, Gavaldà, Carcí, Roega, Millau, Fenolleda, Queribus, Perapertusa, Puig-Llorens o *Puy-Laurens* i Castell-Fisel. Per la seva banda, els francesos es limitaven a oficialitzar allò que ja era un fet des de feia quasi dos segles:

la independència política dels comtats de catalans respecte de la Casa de França. Així, si Jaume I havia renunciat a les terres del Llenguadoc, França va renunciar als comtats de Barcelona, Urgell, Besalú, Rosselló, Conflent, Cerdanya, Empúries, Girona i Osona. Pel que fa a les terres provençals, encara teòricament catalanes; Jaume I també hi renuncià sense presentar batalla, tot cedint els drets que com a *cap i superior del Casal de Barcelona* li pertocaven sobre Provença a la seva cosina Margarida, la filla gran de Ramon Berenguer V de Provença, esposa de Lluís IX de França. Les úniques possessions que Jaume I va aconseguir conservar al Llenguadoc foren les de la vila i terme de Montpeller, la seva ciutat natal, el vescomtat de Carlat i la baronia d'Omelladès. Eren territoris purament residuals, símbol folklòric i anècdota d'una política que tocava fi. Així i tot, els posterior sobirans del Casal barceloní no es resignaren a aquesta decisió presa per Jaume I. Així, tot just l'any 1263, l'infant Pere, futur Pere II el Gran, es presentà com a cabdill d'una fracassada insurrecció del partit català a Marsella. Uns anys després, durant la *Croada* contra Catalunya promoguda per la Santa Seu i acabada per França com a represàlia per la incorporació a la Corona d'Aragó del regne de Sicília; Pere II no deixarà de presentar com a reivindicacions que contrastin les franceses l'aspiració de recuperar els territoris cedits a Corbeil.³⁵

Amb el temps, però, el Llenguadoc i la Provença varen quedar com un projecte ja definitivament truncat i ja mai tornat a plantejar. Els monarques catalans van preferir girar llur esguard cap al comerç i la construcció d'una talassocràcia mediterrània. Diversos autors han apuntat que aquesta primerenca separació de les terres occitanes de les catalanes va deixar la Corona d'Aragó territorialment i humana massa debilitada per afrontar en peu d'igualtat la futura unió amb Castella al segle XV; la qual cosa n'afavorí la posterior hegemonia.³⁶ Ara bé, en un altre ordre de coses, aquell primer fracàs estimulà les forces dels regnes de la Corona d'Aragó a cercar noves vies d'expansió i, sobretot, donaren el tret de sortida a la multiseular animadversió catalana vers França, personificada en els enfrontaments pel domini de la mediterrània entre el Casal barceloní i l'angeví.

2.3. Expansió mediterrània: Les vespres sicilianes. Còrsega i Sardenya. Atenes i Neopàtria

Ja d'ençà dels temps dels primers comtes de Barcelona, el domini de la mediterrània constituïa una llarga aspiració. Així, els primers fets d'armes de què tenim coneixença són la fallida conquesta de Mallorca per part del comte Ramon Berenguer III el Gran, anomenat per primer cop *dux cathalanensi* per les cròniques dels pisans que intervingueren amb llur força naval en la campanya (segle XII).³⁷

Posteriorment, no fou fins al 1229, amb la conquesta de Mallorca i les Pitiüses per part de Jaume I que els catalans aconseguiren el vell projecte d'establir una sòlida base d'operacions que els permetés el control de la mediterrània occidental. No obstant, aquesta vella aspiració acomplerta havia de durar poc. El testament de Jaume I, que estudiarem més endavant, dividia els seus estats entre els seus dos fills. Així, al fill menor, futur Jaume II de Mallorca, l'heretava amb el regne de Mallorca i alguns comtats al nord del Principat; mentre que al gran, futur Pere II, li atorgava els estats patrimonials d'Aragó, Catalunya i València. Només el tractat de Perpinyà de 1279, tornava a col·locar les illes balears en l'òrbita de la Corona catalanoaragonesa.

Així i tot, les aspiracions dels dinastes catalans anaven més enllà i, prenent partit per la causa gibel·lina encarnada en els drets de Constança de Sicília, filla de l'últim rei Hohenstaufen i esposa de Pere II el Gran, aprofitaren l'ocasió d'incorporar aquesta important illa mediterrània a llurs dominis. Aquesta decisió comportà la guerra a la família Anjou i al regne de França, així com l'excomunió dels nostres sobirans i llur desposseïció dels estats. La historiografia coneix aquest període com la *Croada contra Catalunya*, atès que foren terres catalanes les envaïdes. Ara bé, el rei Pere II el Gran no s'arrossà. Davant la missió diplomàtica francesa que exigia una rendició total, ens diu la Crònica de Bernat DESCLOT que el rei els respongué: "molt poc hi té en la terra de Catalunya aquell qui l'ha donada a un altre i menys aquell qui l'ha presa, car el meu llinatge la conquerí amb l'espasa. Perquè ho sapigueu tots, que qui la voldrà, li haurà de costar!"³⁸

Fou un moment crític i, de fet, només la superioritat naval catalana més la gran mobilitat tàctica d'una nova forma d'infanteria acostumada a guerrear contra els sarraïns, els almogàvers, permeté una victòria decisiva. D'aquest període són famoses les sobergues paraules de l'almirall Roger de Llúria, dirigides al comte de Foix i aliat del rei de França: "No em feu riure quan dieu que el rei de França armarà l'any vinent tres-cents cors de galeres: jo ja ho crec que les podria armar, aquelles i encara més. I jo, a honor del meu senyor el rei d'Aragó, si el rei de França n'arma tres-centes, n'armaré no més de cent. I quan aquelles cent hagi armades, que el rei de França n'armi tres-centes o mil, si vol, que no temo que gosin venir-me a trobar enlloc. Ni tampoc que hi hagi cap galera ni altre vaixell que gosi anar per la mar sinó té guiatge del rei d'Aragó; i ni tan sols galera o lleny, que jo no crec que hi hagi cap peix que s'atreveixi a anar per la mar si no porta un escut amb el senyal del rei d'Aragó a la cua per mostrar guiatge d'aquell senyor rei d'Aragó."³⁹

Ara bé, a despit de les victòries catalanosicilianes, aquestes no tenien un to ofensiu, sinó defensiu i, ara, calia guanyar la pau. La mort trobà al rei Pere II a Vilafranca del

Penedès quan preparava l'expedició de càstig contra el rei de Mallorca que s'havia aliat amb el francesos. El seu successor, Alfons II el Liberal va complir l'ordre del pare i va reincorporar temporalment el regne Mallorca a la Corona i, a més a més, va culminar l'obra de reconquesta balear amb l'expulsió dels tributaris musulmans que quedaven a Menorca.⁴⁰ Tot i que en el breu regnat d'Alfons II el Liberal les hostilitats es mantingueren en un nivell baix i s'estaven fent les primeres negociacions per arribar a la pau; no fou fins al regnat del seu successor, Jaume II el Just, quan es signaren els acords.

A la mort d'Alfons II, el seu testament deixava la Corona d'Aragó al seu germà Jaume, llavors rei de Sicília, el qual nomenà el seu germà menor Frederic com a lloctinent. L'evolució de les converses per arribar a la pau d'Agnani (1295), que ja estudiarem més endavant, portaren al rei Jaume a renunciar al regne de Sicília, moment que els sicilians aprofitaren per nomenar son germà Frederic com a rei. A partir d'aquest moment, els esforços dels reis catalans anaren dirigits a mantenir la pau amb el papat i alhora garantir la continuïtat de la dinastia catalana en aquelles terres. No obstant, a canvi de la renúncia de Jaume II a Sicília, va rebre de la Santa Seu la investidura dels regnes de Còrsega i Sardenya.

Còrsega romangué sempre com a un domini merament nominal a l'espera de millors temps per a una possible conquesta. A la pràctica era una colònia d'explotació de la República de Gènova. La situació de Sardenya no era gaire millor, atès que es trobava repartida en jutjats (antiga unitat administrativa bizantina) i controlada per les potències colonials de Gènova i Pisa. Així, l'any 1323, en un moment de relativa calma, Jaume II es disposà a fer efectiva la conquesta d'un regne, més ideal que no pas real. Comptava amb el suport del jutge d'Arborea, un dels jutjats més poderosos de l'illa i pertanyent a l'antic llinatge català del Bas, que ja s'hi havia fincat en temps de Ramon Berenguer IV. Finalment, la conquesta es féu efectiva a través de la figura del príncep hereu Alfons. Tot i la pacificació inicial, els genovesos mai no acceptaren la presència catalana en aquelles terres i incitaren ara i adés la revolta.

Pel que fa al regne de Sicília, la pau Caltabellota (1302) entre sicilians, angevins i la Santa Seu va significar la consolidació de la dinastia de Barcelona a Sicília. Els esforços de Pere el Gran i els seus fills es veien finalment recompensats. Tanmateix, aquest triomf tenia una cara amarga: l'excedent de forces militars concentrades a l'illa. Eren principalment almogàvers, infanteria i algunes unitats de cavalleria considerades forces especials de combat. La pau els deixà sense feina i això podia dur complicacions. Per aquest motiu, els seus cabdills acceptaren la invitació dels emperadors bizantins per salvar l'imperi grec de la invasió otomana. Amb unes ràpides

campanyes, els almogàvers giraren la balança a favor de l'imperi i feren recular als otomans fins a les portes del regne d'Armènia. Aquests èxits tan sobtats feriren l'orgull grec i alçaren suspicàcies sobre la força que podien prendre aquells soldats vinguts d'occident.

Tot plegat conspirà perquè l'aristocràcia grega liderada pel príncep hereu de l'imperi preparés l'eliminació de la Gran Companyia Catalana. Reunits els cabdills almogàvers en un tiberi al qual foren convidats per a celebrar llurs victòries, hi assistiren desarmats i sense escorta. Els occiren a quasi tots. L'objectiu era deixar la tropa sense oficials i així poder-la eliminar sense més ni més. No obstant això, la tropa es va fer forta a Gal·lípoli i d'allí inicià una campanya de devastació i terra cremada coneguda com la *Venjança catalana*.⁴¹ Després d'uns anys d'estar al servei de diversos senyors francesos que havien ocupat terres de la Grècia europea de retorn de les *croades*, decidiren establir-se a la regió de l'Àtica, on fundaren dos ducats: el de Cetines (1309) –com s'anomenava llavors Atenes, amb capital a Tebes– i el de Neopàtria (1311). Finalment, als inicis del regnat de Pere III el Cerimoniós (1319), les bases per a la futura constitució d'una talassocràcia mediterrània estaven fonamentades.

3. Antecedents del procés

3.1. *El testament polític de Jaume I i el tractat de Perpinyà (1279)*

Jaume I, com ja hem vist en l'apartat històric anterior fou un home d'una personalitat polièdrica. Així, d'una banda, emprà tots els instruments que la doctrina escolàstica i del dret comú li posà a l'abast per afirmar la seva autoritat sobre els nobles revoltosos. De l'altra, optà per una solució hereditària patrimonial, de divisió dels estats entre els seus fills; la qual ja resultava un xic anacrònica pel seu temps. Possiblement, en cap altra monarca de la Corona d'Aragó la vida personal i familiar intervé amb tanta vehemència en les decisions d'Estat, particularment les successòries. De fet, si hem de jutjar per la política que prengueren els seus successors, el testament del rei conqueridor fou el paradigma d'allò que calia evitar en política successòria.

Tot i que hem batejar aquest epígraf amb el nom en singular de *testament polític de Jaume I*, la realitat és que el rei conqueridor va modificar diverses vegades el document d'últimes voluntats. El primer document successori de Jaume I data de 1223, en què nomena el seu primogènit Alfons, hereu de tots els seus regnes. Posteriorment, el 1235, en les capitulacions matrimonials amb la seva segona muller, la reina Violant s'hi fa constar que atorgarà un regne a cadascun dels fills neixi de la relació. En principi,

això volia dir que es reservava els regnes d'avior o patrimonials d'Aragó i Catalunya per al seu primogènit, l'infant Alfons, fill del primer matrimoni amb Elionor de Castella. Sobre aquest extrem, traiem altra vegada a col·lació les paraules del Dr. ESCUDERO sobre els tipus de regnes: "D'una perspectiva jurídica estant es poden diferenciar dos tipus de regnes, *de l'avior* i *guanyats*. Els primers són els que el monarca hereta del seu antecessor, integrant un patrimoni lligat als principis successoris. Els regnes *guanyats*, en canvi, són els obtinguts i conquerits per un monarca, el qual, en conseqüència, en pot disposar com estimi més oportú, tot i que si no ho fa quedaran convertits en regnes d'avior en heretar-los el seu successor."⁴²

Taula 1. Testaments de Jaume I

	Aragó	Catalunya	València	Mallorca	Rosselló i Cerdanya	Montpeller
1223	Alfons					
1241	Alfons		Pere			
1244	Alfons	Pere	Jaume			
1248	Alfons	Pere	Jaume	Pere	Ferran	
1253	Alfons	Pere	Alfons	Jaume	Pere	Jaume
1262	Pere			Jaume		

Per tant, els regnes que guanyés per la seva pròpia mà en serien de lliure disposició. Per això, en el testament que signa el 1241 deixa en herència Aragó i el comtat de Barcelona a Alfons i, en canvi a Pere deixa en herència, el regne de Mallorca, València, Montpeller i els drets sobre les terres occitanes, més els comtats de Rosselló i Cerdanya. No obstant, després del naixement de l'infant Jaume, el rei procedí a una nova partició (1244), en virtut de la qual donava en herència a Alfons el regne d'Aragó estricte. Per a Pere el comtat de Barcelona estricte i, encara, sense els comtats de Rosselló i Cerdanya, els quals, juntament amb València, Mallorca, Montpeller i els drets sobre els senyoriis occitans, passaven al nou infant.

No obstant, el naixement d'un nou infant, Ferran, duia l'afany divisor de Jaume I fins a la paradoxa. En aquesta nova divisió, Alfons només rebia l'Aragó estricte. Pere, en canvi, obtenia, a més a més, de Catalunya, el regne de Mallorca. Jaume, al seu torn, es quedava València i al nou infant li pertocava els comtats nord catalans del Rosselló, la Cerdanya i les romanalles occitanes amb la vila de Montpeller al capdavant. Aquest testament marca el punt de major dispersió successòria del rei conqueridor. No obstant, una sèrie de morts entre els seus fills, tornaran a provocar canvis en la repartició dels regnes. A més a més, cal recordar que, si bé els dominis catalanoaragonesos

constituïen una potència de tipus mig mentre es mantinguessin units; separats i atomitzats llur irrellevància hauria estat total.

La desaparició de l'infant Ferran i la mort del primogènit Alfons l'any 1260 va suposar un nou repartiment. Catalunya, Aragó i València passaven al nou primogènit, l'infant Pere. En canvi, son germà Jaume heretaria el regne de Mallorca, els comtats nord catalans del Rosselló i la Cerdanya i la vila de Montpeller i els altres pocs dominis patrimonials de la Corona al Llenguadoc. Tanmateix, les successives divisions i repartiments van ajudar a enrair l'ambient i a generar pugnes i enemistats entre els germans. A nivell polític, la repartició dividia de forma crítica la Corona, Catalunya en sortia mutilada i afeblida, la frontera amb França debilitada i amputada la puixança comercial i marítima. En conseqüència, l'any 1260 l'infant Pere es va limitar a fer una protesta secreta emparat pels principals prohoms de la Corona, en virtut de la qual afirmava que si son pare li feia ratificar algun testament, donació o alienació, ho faria per por a ser desheretat i no per consentiment autèntic; "i per això hem fet aquesta protestació a fi que en l'esdevenidor no pogués engendrar-se en res cap perjudici, per a nos o per als regnes, comtats o dominis subjectes al dit nostre pare, pel nostre consentiment, confirmació o jurament."⁴³ En aquell moment, hi havia la temença que Jaume I també pogués deixar el regne de València al seu fill Jaume. El tens clima polític generat va fer que, finalment, Jaume I mantingués València en el lot principal de primogenitura.⁴⁴

Com veiem, en el text del seu testament, Jaume I fa donació a cada fill dels regnes *in pleno dominio*, la qual cosa implica que no s'establiran relacions de superioritat entre els dos germans. De fet, el testament només preveu la consideració de Mallorca com a regne de vassall de la Corona d'Aragó en el cas que, per la raó que sigui, acabi en mans d'una dinastia estrangera al casal de Barcelona.⁴⁵ És fàcil d'imaginar que aquesta decisió no va agradar a l'infant Pere. Segurament per aquest motiu i per garantir la unitat del Principat de Catalunya com a comunitat política, Jaume I imposa certes limitacions a l'exercici de l'autoritat de son fill Jaume en la futura Corona de Mallorca. A nivell legislatiu imposa l'observació i vigència dels Usatges de Barcelona i costums de Catalunya com dret general del nou regne –salvant les excepcions, privilegis i llibertats de cada lloc– per la qual cosa s'entén que aquestes terres seguiran dependent de les corts catalanes. En l'àmbit econòmic imposa la preservació de la unitat econòmica del Principat, amb la prohibició de circulació de moneda diferent de la barcelonina, i de forma particular en relació als comtats de Rosselló i Cerdanya, integrats en la unitat superior de Catalunya.⁴⁶ Aquest darrer extrem resulta especialment rellevant en la mesura que l'encunyació de moneda és una de les regalies reials més preades i, per

tant, signe de la potestat general. Així ho exposa l'historiador Antoni ROVIRA i VIRGILI quan afirma que:

“Cal distingir dues classes de monedes: monedes reials i monedes locals. Les monedes reials eren encunyades per ordre i en nom del monarca en les seques de cada Estat, i tenien curs obligatori dins aquest. Les monedes locals podien ésser batudes en algunes poblacions en virtut de privilegis o permisos concedits pel comte-rei; tenien curs temporalment en determinades localitats o comarques. [...] Les encunyacions de caràcter senyorial cessaren a mesura que els comtes-reis anaren incorporant-se de les funcions pròpies de la sobirania damunt tot el territori. El dret de moneda, o sigui la facultat de batre-la, de legislar sobre ella i de fer obligatòria la seva admissió, va tornar a ésser una regalia sobirana.”⁴⁷

Evidentment, el testament també preveu que, en cas de mort d'un dels dos germans sense successió legítima masculina l'altre el succeeixi en els seus dominis. També aplica aquesta previsió per al cas que s'extingeixi la successió masculina de la dinastia en el futur. Remarquem aquests elements, perquè a la mort de Jaume II de Mallorca, des de la Corona d'Aragó s'empraran com a arguments per a reivindicar-ne l'herència. Finalment, volem remarcar una qüestió que ens resulta paradoxal: la prohibició explícita del mateix Jaume I a qualsevulla divisió futura. Si més no resulta curiós que l'home que accepta dividir la Corona entre els seus fills, en una concepció merament patrimonial dels seus regnes; rebutgi aquesta mateixa potestat als successors futurs.⁴⁸

A la mort de Jaume I l'any 1276, l'infant Pere, conegut com a Pere II el Gran va accedir al tron de Catalunya, Aragó i València. Per la seva banda, l'infant Jaume, conegut com a Jaume II de Mallorca accedí al ple domini de l'herència paterna. Tanmateix, aquesta situació durà poc. D'acord amb la protesta secreta de 1260, Pere no reconegué el testament de son pare en allò relatiu a l'herència de son germà. Per això, en un viatge llampec a Perpinyà, capital del regne de Mallorca, Pere exigí que li retés vassallatge pel regne de Mallorca i les altres terres que senyorejava. Per a Pere era una operació política encaminada a assolir un doble objectiu. D'una banda, restituir la unitat jurisdiccional de la Corona d'Aragó, trencada per la separació dels regnes. De l'altra assegurar la seguretat i les fronteres, especialment de Catalunya, per la gran campanya d'incorporació de Sicília que tenia projectada i de la qual ja hem parlat en aquest treball.

Així, el 1279 i en virtut del tractat de Perpinyà signat pels dos germans, Pere II de Barcelona i Jaume II de Mallorca, el mallorquí es declarava vassall del català. No obstant, Jaume II va redactar una protesta secreta en virtut de la qual declarava nul·la tota acceptació de vassallatge que hagués fet en favor de son germà i els seus

descendents, en tant i en quant havia estat signada sota *coacció* i constituïa una vulneració del testament de Jaume I. Així ho afirma el rei mallorquí:

“Que sia patent a tothom que nos, Jaume, per la gràcia de Déu rei de Mallorca, comte de Rosselló, Cerdanya i senyor de Montpeller protestem i en veritat fem constar davant de notari i els testimonis infrascrits que quan el senyor Jaume, d’inclita memòria, per la gràcia de Déu rei d’Aragó, Mallorca, València, comte de Barcelona i senyor de Montpeller, nostre pare, va voler dividir els seus regnes i terres entre els seus fills, Pere el nostre germà i primogènit, rei d’Aragó, i nos, Jaume, fill segon i hereu legal va donar i assignar a l’esmentat Pere, germà nostre, els regnes d’Aragó, València i el Comtat de Barcelona i de la mateixa manera ens donava i assignava a nos, hereu legal, el regne de Mallorca amb les illes de Menorca i Eivissa i les altres illes adjacents i els comtats de Rosselló, Cerdanya, Conflent i la vila i baronia de Montpeller ho feia en *lliure i franc alou* [...] tan per al nostre germà Pere com per nos.”⁴⁹

El fet, però, és que el contingut del tractat de Perpinyà incloïa: d’una banda, la dependència vassallàtica que obligava als reis mallorquins a ser feudataris del comte de Barcelona, amb les corresponents obligacions de fidelitat i defensa mútua; de l’altra, les disposicions testamentàries de Jaume I relatives a la restricció de l’autoritat dels reis de Mallorca en els assumptes monetaris i legislatius. A la pràctica, la literalitat de l’acord implicava que el rei mallorquí havia de presentar-se davant del comte de Barcelona cada cop que se li sol·licités ajuda o consell. A més a més, li estava prohibit celebrar cort i havia d’assistir a les corts catalanes en qualitat de representant dels comtats dels quals n’era titular. Era, per tant, una situació d’autonomia política limitada.

No obstant, la decisió del rei Pere d’iniciar la guerra amb la casa d’Anjou, França i la Santa Seu, amb la conseqüent excomunió i desposseïció dels seus estats, fou el pretext que cercava el mallorquí per tornar-se a declarar *franc i lliure* i denunciar el tractat de Perpinyà. Aquesta reacció es va considerar una traïció i fella, per la qual cosa, un cop superada l’amenaça d’invasió francesa, Pere II el Gran dona l’ordre de confiscar tots els estats de Jaume II de Mallorca (1285-1287).⁵⁰

3.2. El tractat d’Agnani (1295) i els conflictes dinàstics a la mort dels reis de Mallorca

La pau d’Agnani proclamada per la Santa Seu el 24 de juny 1295 fou un ampli acord entre les diverses potències enfrontades a partir de la implantació de la dinastia catalana de Barcelona a Sicília. Els termes generals de l’acord foren: Pel que fa a la pau amb Nàpols i la Santa Seu, es pactà el compromís matrimonial entre Jaume II i la filla de Carles de Nàpols, Blanca d’Anjou, que aportava un dot de 100.000 marcs. A canvi, Jaume II havia de posar el regne de Sicília en mans de la Santa Seu, tot retirant-ne els oficials i els súbdits i ordenant l’obediència al papa. Òbviament, també es va pactar el retorn dels hostatges, entre els quals hi havia els fills de Carles de Nàpols. A

canvi, la Santa Seu es comprometia a alçar l'entredit sobre els territoris de la Corona d'Aragó.

Respecte a la pau amb França i la Corona de Mallorca, Carles de Valois va renunciar a les pretensions que tenia sobre la Corona catalanoaragonesa. A canvi, Jaume II de Mallorca recuperaria els seus estats, confiscats des del 1285. Tanmateix, ho faria en condició de feudatari dels reis catalans i el papa Bonifaci VIII va dispensar el rei d'Aragó del jurament que tenia fet de no separar el regne de Mallorca de la seva Corona.

A nivell jurídic, la renovació del vassallatge es va fer en les mateixes condicions⁵¹ que s'havien establert en el tractat de Perpinyà de 1279. Tot i això, Jaume II el Just va alliberar el seu oncle de forma vitalícia de la cerimònia de vassallatge, convalidant els acords anteriors i fent-li signar per carta el jurament vassallàtic (Argelers, 1298). Legalment va operar la ficció jurídica que mai no s'havia trencat la infeudació. En la mesura en què Pere el Gran fou desposseït dels seus Estats per la Santa Seu i nomenat Carles de Valois, Jaume II hauria fet valença al francès com a legítim senyor seu. En canvi, en desaparèixer l'entredit sobre els estats de la Corona d'Aragó, Jaume II el Just va esdevenir el rei legítim d'acord amb la legitimitat internacional pontifícia del moment. Jaume II de Mallorca tornaria a ser-ne vassall. Jaume II de Barcelona també el va alliberar d'haver de comparèixer a les Corts de Catalunya. Tot i així, Jaume II de Mallorca va redactar un document secret de protesta que, a diferència de l'anterior, recull tots els torts i greuges que creu que ha sofert. Hi afirma que es torna a veure coaccionat a signar la infeudació per poder recuperar els seus estats confiscats i per la pressió dels seus amics i aliats, el regne de França i la Santa Seu.⁵²

A més a més, aquesta vegada Jaume II de Barcelona va fer signar als prohoms de les principals viles i universitats de la Corona de Mallorca, principalment Ciutat de Mallorca, Puigcerdà i Perpinyà, que si el rei de Mallorca es tornava a revoltar, aquestes no l'ajudarien, ans es lliurarien al rei d'Aragó. Aquests són els compromisos que assumeixen les viles i universitats:

“També prometem per nosaltres i pels nostres, a vos, el dit senyor rei d'Aragó i als vostres que si els hereus i successors del dessús dit rei de Mallorca negligeixen complir i servir l'esmentat acord i els pactes i els articles continguts en l'instrument de l'acord, nosaltres no ajudarem ni defensarem els hereus o successors del dit senyor rei de Mallorca contra vos o els vostres”.⁵³

Arribats en aquest punt hem de dir que la qüestió romangué pacífica alguns anys. Ara bé, a la mort de Jaume II de Mallorca (1311) tornaren a aparèixer les velles tensions. Aquest cop entorn a la qüestió de la successió i el testament de Jaume I. En morir el fill de Jaume I, aquest deixava set fills, quatre nois (Jaume, Sanç, Ferran i Felip) i tres

noies (Elisabet, Sança i Saura). Dels nois, el primogènit Jaume i el més petit, Felip, van decidir seguir la vocació a una vida consagrada i tots dos ingressaren a la vida monacal. Aquesta situació va fer que Jaume II de Mallorca deixés com a hereu universal dels seus estats el seu fill segon Sanç. Jaume II de Catalunya-Aragó no acceptà de bon gran aquest canvi en la línia successòria i intentà impugnar-lo. No obstant, les disposicions de Jaume I eren molt clares en aquest sentit, “si el nostre fill Jaume [...] [morís] sense fills legítims mascles que el descendissin, llavors que totes les coses [el regne de Mallorca] que li hem donat i assignat anessin a parar a son germà Pere, fill nostre [...]”.⁵⁴ No obstant, la pressió no passa d’un cert tempteig diplomàtic.

Ara bé, amb la previsible mort sense descendència masculina legítima de Sanç I de Mallorca, la pressió de Jaume II de Catalunya-Aragó es tornà a activar. En aquesta ocasió, Sanç I que només havia tingut filles, volia llegar la Corona de Mallorca al seu nebot Jaume, primogènit del seu germà Ferran de Mallorca (1319). La discussió passà de la tensió diplomàtica i va estar a punt d’esclatar una guerra entre les dues Corones. Per això, Jaume II convocà corts generals de Catalunya a Lleida perquè el Parlament determinés com calia actuar i qui tenia millor dret. Com que l’aplicació del testament de Jaume I no deixava lloc a la discussió i emparava el dret de l’infant Jaume de Mallorca, l’arbitratge fallà a favor del jove príncep. No obstant, per asserenar els ànims entre les dues Corones i restablir els ponts trencats, es va determinar que el futur rei de Mallorca es casaria amb Constança, germana de Pere III el Cerimoniós, filla d’Alfons III el Benigne i néta de Jaume II el Just. A canvi, Sanç oferí una important suma de diners per a sufragar les despeses de la campanya de conquesta a Sardenya (1323-24) i, a més a més, hi participà amb un contingent d’una vintena de galeres.

4. Pere III contra el rei de Mallorca

Després dels epígrafs anteriors de preparació i contextualització general del procés, en aquest epígraf pretenem abordar-lo des de dos vessants. D’una banda, volem descriure’n el desenvolupament i les distintes etapes processals. De l’altra, intentarem formular un judici jurídic. Ho farem a través de la presentació de les dues parts en conflicte, exposant les raons jurídiques adduïdes, i també, és clar, la sentència i l’execució. En tota aquesta tasca, més enllà de les apreciacions personals que el rei Pere transmet en la seva crònica; ens hem centrat en els tres volums recopilats i transcrits a mitjan segle XIX per Manuel DE BOFARULL i DE SARTORIO, arxiver de l’Arxiu de la Corona d’Aragó, que ens aporten una part substancial dels documents de la causa, la majoria dels quals, inèdits fins a la seva publicació, han romàs sense estudi.

4.1. Les parts del procés

Pere III el Cerimoniós va néixer el 5 d'octubre de 1319 a la ciutat de Balaguer, capital del comtat d'Urgell. Era el segon fill del comte d'Urgell, l'infant Alfons, i de la noble senyora Teresa d'Entença. En néixer res no feia pensar que aquell nadó setmesó arribés mai a ser rei. Tanmateix, la voluntat de la Providència, com el mateix Pere no deixa de recordar en la seva *Crònica*, féu que li arribés la successió. Així, la renúncia a la primogenitura de son oncle Jaume, va convertir son pare, el comte d'Urgell, en primogènit i hereu al tron de Jaume II.

No obstant, la mort de sa mare quan ell encara comptava amb una edat prematura i el nou matrimoni de son pare, un cop ja rei, amb una princesa castellana, Elionor, el menaren a dur una vida mig exiliada, refugiat dels atacs de la seva mairastra. Tanmateix, a la mort de son pare, l'any 1336, ja comença a donar senyals del seu fort caràcter. El rei Pere III fou un rei culte, devot i fervorós lector de les sagrades escriptures, ultra gran orador; nogensmenys, en el seu regnat convocà més de trenta vegades les corts i reconfigurà, com ja hem vist en epígrafs anteriors tota l'administració de la Corona.

El procés contra el rei de Mallorca no fou pas el seu primer triomf polític,⁵⁵ però sí un dels més reeixits; el qual en la encara tendra edat de vint anys mostrà tot el seu ardit per guarnir amb raons jurídiques l'expropiació dels estats de son cunyat. No dubtar en defensar el que ell creia l'interès de la Corona, la qual posà per sobre de tota altra consideració, jatsia personal o familiar. És cert que sempre estigué ben acompanyat de grans consellers polítics, entre els quals, en aquesta època destaca son oncle, l'infant Pere, comte de Ribagorça i Empúries, futur fra Pere d'Aragó, quan decidí abandonar tots els seus dominis i ingressar com a monjo a Barcelona.

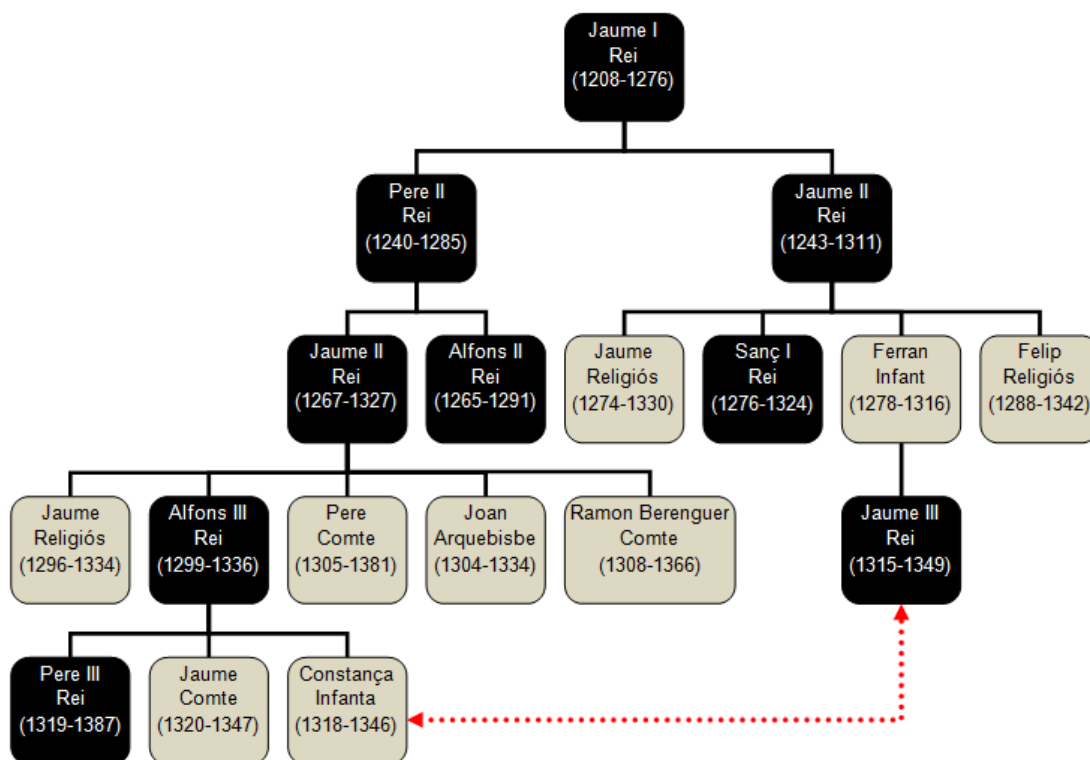
En analitzar la seva biografia, hom s'adona que es tractà d'un rei que va fer una gran tasca de consolidació de la Corona i del llegat dels seus avantpassats. En aquest sentit, intentà en la mesura del possible, assolir alguns dels objectius tradicionals del Casal de Barcelona, entre els quals, i com ja hem estudiat en aquest assaig,⁵⁶ cal destacar la lluita contra la noblesa revoltosa i amb Castella per la supremacia peninsular i el control de Múrcia i Conca; la unitat sense fissures en la guerra contra l'Islam i la seguretat d'Espanya, la guerra amb Gènova pel control comercial i polític de la mediterrània, especialment pel que fa a Sardenya, la política matrimonial de reintegració de l'illa de Sicília, i l'annexió dels ducats d'Atenes i Neopàtria.

La seva política matrimonial, tret de l'última esposa, estigué íntimament lligada als assumptes d'Estat i, curiosament en un membre del Casal de Barcelona, es caracteritzà

per la fidelitat a les seves esposes. Es casà tres vegades, però només d'una n'obtingué descendència masculina: Joan i Martí. Ells dos, temps a venir, foren els dos últims reis de la dinastia de Barcelona. En l'àmbit religiós, sempre es mantingué en una distància prudent de les grans qüestions del seu temps i, especialment, pel que fa al gran Cisma d'Occident. En la guerra dels Cent Anys, que tot just esclatà en el seu regnat, es mantingué en una paradigmàtica posició neutral, ara favorable a França, adés interessada per Anglaterra. A nivell demogràfic hagué de fer front a una dura guerra de desgast amb Castella i, alhora, la pitjor crisi humanitària viscuda mai fins a la Segona Guerra Mundial en ple segle XX. Ens referim a la pesta negra que delmà més d'un terç de la població de la Corona.

En paraules del Dr. TÀSIS: "Sardenya, Sicília, Grècia, després del regne de Mallorca: era el somni imperial català, estenent-se damunt del Mediterrani i recolzant-se en una extensa xarxa de relacions diplomàtiques i comercials. Pere III fou el rei català que més endavant portà aquest afany integrador. I no fou pas culpa d'ell, sinó de les circumstàncies –polítiques, estratègiques i demogràfiques– de l'època, que de tots els seus esforços només n'hagi quedat, ultra unes pàgines mogudes i brillants de la nostra història, una ciutat de Sardenya en la qual la llengua catalana fa sis segles que és parlada."⁵⁷ És, doncs, en aquest projecte de conjunt, que cal llegir la figura de Pere III.

Esquema 4. Genealogia del Casal de Barcelona a les Corones d'Aragó i Mallorca⁵⁸

Pel que a Jaume III de Mallorca es pot dir que sempre fou un home errant. Nasqué a Catània, a l'illa de Sicília, l'any 1315 del matrimoni entre Ferran de Mallorca i d'Isabel de Sabran. Mai no conegué son pare, que morí en la batalla de Clarença quan volia apoderar-se del principat de Morea, i així ampliar els dominis de la Companyia Catalana d'Orient. Morí el 1349 a la batalla de Lluçmajor, després d'haver alienat els dominis occitans que li quedaven al rei de França en una operació en què s'ho jugà tot per recuperar l'illa de Mallorca.

Com que son oncle Sanç I de Mallorca no tenia descendents masculins i per preparar la successió, el nomenà el seu hereu (1319). Tanmateix, fins el 1325 no s'aconseguí nomenar-li un tutor, càrrec que ocupà el seu oncle Felip, monjo franciscà. Més enllà dels problemes diplomàtics que la qüestió suscità amb Jaume II de Barcelona; aquí el que ens interessa és parlar de l'estat en què es trobà la Corona en jove Jaume. A l'arribada de Jaume III, la Corona de Mallorca es trobava en una situació de caos i bancarrota financera, conseqüència de la condonació dels deute que el casal de Barcelona havia contret amb Mallorca arran de la conquesta de Sardenya. A més a més, l'aliança amb Barcelona havia obligat a Mallorca a entrar en guerra amb Gènova el 1329, cosa que enfonsà la puixança comercial en la mediterrània occidental. A més a més, el 1330 i 1331 unes greus epidèmies delmaren el regne. La revolta es respirava en l'ambient. Intentà reconfigurar l'organització administrativa i el 1337 ordenà les *Lleis Palatines*. Per sortir de la situació de crisi intentar arribar a acords i aliances amb el Marroc i amb Anglaterra, cosa que en el context de la invasió benimerina d'Espanya l'enemistà amb els reis de Castella i Catalunya-Aragó. En el context de la guerra dels Cents Anys l'enemistà amb França.

A diferència de la resta del Principat, a la Corona de Mallorca el poder senyorial era del tot inexistent. Les illes balears era terra reconquerida als sarraïns com a projecte reial i els comtats de Rosselló i Cerdanya havien arribat a la Corona fruit de l'extinció de les dinasties comtals privatives. Tot i així, al Rosselló, Sanç I de Mallorca creà l'any 1314 el vescomtat d'Illa a favor de Pere de Fenollet i el 1321 el vescomtat de Canet a favor de Guillem Saguàrdia, que passà al cap de poc al Fenollet. L'any 1335, Jaume III de Mallorca erigí el vescomtat d'Évol a favor de Bernat de So, sobre les seves possessions al Conflent i a la Cerdanya.

El 1336 es casà amb Constança de Barcelona, germana de Pere III, de la qual en tingué dos fills, Jaume IV, dit el pretendent; i Isabel. Tot i això, els acords matrimonials no li serviren per obtenir el suport o l'aliança de cap dels dos poderosos veïns (França i

Catalunya). Pressionat per França per la jurisdicció de la senyoria de Montpeller i altres territoris occitans, demanà valença, d'acord amb la infeudació feta, al rei Pere III. La resposta del català fou la notificació d'assistència a Barcelona per respondre d'uns presumptes incompliments de la infeudació. Era l'inici del *procés*.

4.2. *Les condicions d'infeudació del regne de Mallorca a la Corona d'Aragó*

Amb l'ascens al tron de Pere III es planteja de nou la necessitat de renovar les convinences i els pactes d'infeudació existents entre la Corona de Mallorca i la catalana. Tot i els ajornaments que sol·licita el rei de Mallorca, i que Pere ens relata en la seva crònica, el català s'hi nega en tant que fer-ho fora en perjudici de la Corona.⁵⁹ La infeudació seguí un procediment de negociació ràpid basat en la reiteració, en català antic *renovellament*, dels mateixos acords que Jaume III de Mallorca ja havia promès amb Jaume II el Just i Alfons III el Benigne. Tot i així, s'observa una peculiaritat processal. Els detalls més tècnics s'acorden per escrit i s'aproven per carta de Perpinyà estant (13 de febrer de 1338); mentre que la cerimònia, en la qual s'ometen alguns dels requisits tècnics més humiliants a l'autoritat mallorquina, es fa a Barcelona (16 d'agost de 1339). No obstant, resulta curiós observar com entre un acte i l'altre passa quasi bé un any.

Per la importància tècnica i jurídica que tindrà en el posterior procés, ací prendrem com a model el text escrit de l'acord signat a Perpinyà, atès que l'acta de la cerimònia barcelonina té un to excessivament formulari i políticament buit. Així les coses, els principals drets i deures que recull el document d'infeudació són els següents. En primer lloc:

“Nos, Jaume, per la gràcia de Déu Rei de Mallorca. De forma gratuïta i a ciència certa i per voluntat espontània rebem nos i per tots els nostre successors de vos senyor Pere Rei d'Aragó, germà nostre, i als vostres successors Reis d'Aragó en feu d'honor sense cap servei i d'acord amb la forma infrascrita tot el dit Regne de Mallorca, amb les illes de Menorca i Eivissa i les altres illes adjacents al regne i tots els ja esmentats comtats i terres del Rosselló, la Cerdanya, el Conflent, el Vallespir i Cotlliure. De la mateixa manera i sense perjudici dels drets d'altri també rebem en feu de vos i dels vostres els vescomtats d'Omeladès i Carladès, amb totes les viles i castells, i també les viles i castells que en lliure alou tenim en les terres i terme de Montpeller.”⁶⁰

És a dir, en el document Jaume reconeix que posseeix les terres que componen la Corona de Mallorca en nom i per al rei d'Aragó. Acte seguit ens descriu minuciosament quines són aquestes terres que en formen part. És el lot que Jaume I el Conqueridor deixà a son fill Jaume en formar la nova Corona. Tot i així, destaca la precisió amb què fa un punt i a part per parlar de les terres del Llenguadoc i de

Montpeller i de l'especial situació de dependència; atès que la jurisdicció general pertany al rei de França en trobar-se en terres de la Gàl·lia. Ara bé, la jurisdicció ordinària i directa també es troba repartida entre el rei d'Aragó, com a senyor natural de la vila, qui la cedeix en feu al rei de Mallorca i el bisbe de Magallona qui també hi té jurisdicció.

Pel que fa a les condicions específiques de la infeudació, el rei de Mallorca es compromet: "A fer també per nos i per tots els nostres hereus i successors ferma de dret a vos i els vostres i al vostre poder i dels vostres en el moment de qualsevol any en què fossin requerits i a anar a la vostra cúria a Catalunya, si no llavors, quan fossin requerits i convocats els nostres hereus i successors en el Regne de Mallorca."⁶¹

Aquest punt serà especialment important, atès que Pere III el prendrà com el gran argument per declarar contumaç i en rebel·lia a Jaume de Mallorca.

Evidentment, no hi podia mancar una clàusula que fes referència a l'ajuda i assistència mútua en cas de guerra, així com la referència a les clàusules del testament de Jaume I que obligaven els reis de Mallorca a mantenir la unitat jurisdiccional i econòmica del Principat de Catalunya, fent-hi aplicar les lleis catalanes i donant curs legal a la moneda barcelonina. Així ho promet Jaume:

"També prometem nos i els nostres d'ara en endavant per als nostres successors, als quals obliguem a ajudar, valer i defensar a vos i als vostres successors amb tot el nostre poder contra tots els homes de la terra. De la mateixa manera, prometem per nos i els nostres servir i fer servir en les terres del Rosselló, la Cerdanya, el Conflent, el Vallespir i Cotlliure els Usatges, costums i Constitucions de Barcelona fets i fetes i que es facin en el futur per vos i els vostres amb la concòrdia i consell de la major part dels barons de Catalunya, salvant i exceptuant els usos i costums locals especials de les nostres predites terres i que en les terres del Rosselló, la Cerdanya, el Conflent, el Vallespir i Cotlliure hi corri moneda barcelonina i cap altra."⁶²

Aquesta clàusula té una especial rellevància política. Políticament suposa la negació de sobirania i d'autonomia política del regne de Mallorca i a la pràctica en redueix el rei a un simple funcionari executiu. A més a més, el fet que políticament el regne de Mallorca assumeixi, passades, presents i futures, les Constitucions de Catalunya i els Usatges de Barcelona implica la seva integració sencera com a territori de Catalunya, per la qual cosa es dona la paradoxa semàntica que un Principat inclou com a regió autònoma un regne. Si és cert que el nivell d'integració a Catalunya és divers en funció del territori mallorquí de què parlem, a la pràctica manté uns forts llaços d'unió. Així, mentre les terres dels comtats de la Mallorca continental són un pur apèndix de Catalunya; la Mallorca insular conserva certes traces d'autonomia, almenys financera, com veurem tot seguit amb la concessió monetària que exposa Jaume de Mallorca:

“També retenim per nos i per als nostres successors que puguem encunyar moneda o crear-ne de noves sense contradicció i impediment vostre i dels vostres en el Regne de Mallorca i illes que li són adjacents.”⁶³ Encara una regalia més. El rei de Mallorca es reserva per ell i pels seus el dret de bovatge,⁶⁴ concedit per les corts catalanes als comtes de Barcelona i prínceps de Catalunya de forma extraordinària per a fer front a les despeses militars de reconquesta. Tanmateix, amb el temps esdevé una regalia. En aquest aspecte, l’assegurament d’aquesta important entrada d’ingressos suposava un cert respir a unes finances mallorquines en franca debilitat.

Després de la detallada sèrie de clàusules que afecten la infeudació del rei de Mallorca, Pere III ja pot acceptar-la i donar en feu com segueix:

“I així, nos, Pere, per la gràcia de Déu Rei d’Aragó per tot el que s’ha dit ens tenim per content i pagat i per això, a vos, Jaume, de la mateixa manera, Rei de Mallorca, germà nostre, us reconeixem i concedim i volent donar-vos per nos i pels nostres successors de forma perpètua, lloem, aprovem i concedim a vos, Rei de Mallorca, germà nostre i pels vostres successors, el Regne de Mallorca, les illes, els comtats i les que rebeu per nos en feu sota els pactes i les convinences suara acordades. I prometem per nos i pels nostres a vos i als vostres d’ajudar-vos, valdre-us i defensar-vos i als vostres i al Regne i terres i comtats predits i les vostres jurisdiccions les quals per nos teniu en feu amb tot el nostre poder contra tothom.”⁶⁵

Aquest és, per tant, el compromís de reciprocitat que el rei Pere assumeix en infeudar la Corona de Mallorca a Jaume. De la lletra i de l’esperit de l’acord sorgeix un cert to amable i col·laborador entre les dues Corones que es troba lluny de ser l’esperat. Jaume, conscient de la necessitat d’acord amb Pere, es veurà decebut per la manera com es desenvoluparan els esdeveniments i, sobretot, de la interpretació que es farà de les principals clàusules.

4.3. Qüestions prèvies: competència internacional o jurisdicció reial

Un dels grans cavalls de batalla del rei de Mallorca en tot el procés és el que fa referència a determinació de la competència jurisdiccional per entrar a resoldre el cas. Més enllà de la discussió sobre la vulneració de les convinences entre Jaume i Pere, abans cal saber si el *príncep de Catalunya* és competent per jutjar el procés. I val a dir que no és un tema irrellevant. En funció de la resposta que donem, tot el procés i la posterior confiscació seran o no seran nuls de ple dret. En l’actual Estat de dret estem acostumats a l’existència d’un instrument processal anomenat *declinatoria de competència internacional* que la part afectada pot apreciar de forma prèvia a qualsevulla diligència sobre el litigi. Atesa la seva importància per la garantia de la justícia legal i el respecte als furs de competència internacional, la Llei Orgànica del

Poder Judicial (LOPJ) i la Llei d'Enjudiciament Criminal (LECrím) del regne d'Espanya també obliguen als jutges a apreciar-la d'ofici.

Tanmateix, al segle XIV, el dret processal català positivat en els *Usatges de Barcelona i Constitucions de Catalunya* no recollia l'acció processal de declinatòria com a qüestió prèvia; sinó que rebia el tractament d'argument supletori en l'al·legat de les parts. Per la qual cosa, la discussió sobre la competència internacional i la jurisdicció reial es va repetint al llarg del procés. A grans trets, els arguments de les dues parts són els següents. Jaume III de Mallorca considera que es tracta d'un litigi de dret internacional, per la qual cosa, i en reconeixement de la personalitat jurídica de les dues parts, el regne de Mallorca i el principat de Catalunya, el més normal seria sotmetre la qüestió a la competència de la instància internacional legítima reconeguda per totes les nacions cristianes, ço és, la Santa Seu.⁶⁶

En canvi, Pere III de Barcelona considera que es tracta d'un litigi de dret nacional –en l'època, de dret reial–, en tant que nega l'existència de personalitat jurídica internacional separada del regne de Mallorca, al qual considera apèndix, en major o menor grau, del Principat de Catalunya. Per tant, segons les tesis del Cerimoniós, no hi ha cap necessitat de recórrer a l'arbitratge de la Santa Seu. Així ho afirma en una carta que escriu en resposta a les al·legacions presentades per Jaume de Mallorca:

“[...] ni és bona conseqüència ni necessària que si tenim justícia [competència] així com vertaderament la tenim, que per això, haguem o deixem que la nostra justícia se sotmeti a examen de la Santa Església ni de cap príncep, perquè Nos pels nostres regnes i terres en allò temporal no reconeixem cap sobirà, tret pel regne de Sardenya, i així de les qüestions, que hi ha entre vos [Jaume de Mallorca] i Nos i qualsevol altre que habiti dins el nostre imperi o Principat, podem conèixer i aquelles determinar i no les hem de sotmetre en poder del dit Sant Pare, atès que seria fer perjudici a Nos i a tots els Reis del món que no tenen sobirà si un cas de justícia temporal li haguéssim de sotmetre a examen, encara que en ell hi hagi claredat i abundància de ciència, justícia i veritat.”⁶⁷

Recórrer-hi implicaria l'acceptació d'una certa igualtat de rang entre la seva persona i el rei de Mallorca. De fet, la consideració del regne de Mallorca coma regne vassall del príncep de Catalunya i el seu territori com part integrant del dit Principat serà l'argument que empraran en tot moment els funcionaris reials (veguer, veguer substitut, vicecanceller, etc.), i àdhuc el mateix Pere, en llur correspondència. Pere, doncs, ho considera una qüestió interna⁶⁸ i, per demostrar-ho al·lega el domicili de Jaume com a punt de connexió que permet aplicar la seva general i ordinària jurisdicció.⁶⁹ Si Mallorca és part de Catalunya, llavors Jaume té el seu domicili a Catalunya; és súbdit del rei i, com a tal, s'ha de sotmetre a la seva jurisdicció per manament de la Constitució política i les lleis de la pàtria.⁷⁰

Connexa a aquesta qüestió encara n'hi trobem una altra de major profunditat sobre la vulneració del dret a la defensa i a un procés just a Jaume III de Mallorca. És la següent: Si com hem exposat, Pere III, com a senyor natural del rei Jaume de Mallorca, té la competència ordinària per procedir, ens trobem davant el greu problema de vulneració del principi d'equilibri entre les parts, car el rei Pere es constitueix en jutge i part. Cal no oblidar que tot procés el substancien persones i se substancien sobre persones i, per tant, més enllà de les qüestions d'Estat, hi ha el respecte a la justícia processal; element que ens permetrà valorar-ne el nivell de garanties.

El dret processal català medieval era altament garantista. Així ho assenyala la Dra. FERRAN i PLANAS, en la seva obra *Les Commemoracions de Pere Albert*, en parlar de les regulacions processals per als delictes relacionats amb el vassallatge quan exposa que:

“En el capítol 17, s'estableix una norma de caire processal quan diu que en cas de litigi entre l'aloer d'un castell i el seu senyor aquest últim no pot nomenar un jutge per dirimir el conflicte, sinó que l'han d'escollir de comú acord amb l'aloer: «deuen venir en poder de cominal personal qui aquels jutge». Aquesta substitució a una persona de comú acord entre les parts del litigi seria el reconeixement del laude arbitral, tan arrelat a la tradició jurídica catalana.”⁷¹

Així, mitjançant aquesta previsió, el dret processal penal català medieval proscriu la vulneració del dret a la defensa i a la igualtat d'instruments processals, evitant les parcialitats. Tanmateix, la Dra. FERRAN i PLANAS continua explicant que: “Les *Commemoracions de Pere Albert* continuen dient que en cas que no es possessin d'acord [l'aloer i el senyor] l'assumpte passaria directament al príncep o al seu veguer, i ho justifiquen amb el principi de general jurisdicció: «Cor lo princep ho son veguer es comuna persona a tots los habitants en aquesta terra».”⁷²

Per tant, aquesta clàusula de tancament provinent del dret feudal, i que en teoria serveix per a garantir millor la justícia del procés, en el cas que ens ocupa es converteix en una eina perversa que elimina el mateix concepte de procés i judici, en tant que, una de les parts –l'acusadora–, esdevé última instància decisòria, esborrant la civilitat i l'heterotutela per l'autotutela del «*Dieu et mon droit*», rememorant els temps més foscs del període alto medieval. Jaume III prou que intentarà al·legar la nul·litat del procés per aquesta disposició clarament desfavorable. No obstant, Pere III, home tan partidari d'una concepció objectiva del dret i de l'autoritat superadora de les divisions feudals, no dubtarà en aplicar literalment les disposicions processals del dret feudal català. Salvant la legalitat, aquest extrem revela a través d'un problema tècnic la vertadera naturalesa

del procés. No és un qüestió jurídica. És un problema polític revestit de juridicitat al més alt nivell.

4.4. Fases del procés: instrucció/judici i sentència en rebel·lia

El procés contra el rei de Mallorca començà oficialment el gener de l'any 1341 i acabà amb la rendició del rei de Mallorca a Perpinyà i la seva posterior posada en llibertat amb la confirmació de lliure alou de les possessions occitanes de la Corona de Mallorca, però desposseït de la resta. Es tracta d'un procés principalment escrit, amb gran quantitat de diligències i de comunicacions entre els procuradors i les parts. En aquest sentit, el procés feudal medieval no permet parlar d'una clara distinció entre fase d'instrucció i fase de judici. De fet, el sistema judicial català no incorporarà aquesta distinció fins al segle XV. Per aquest motiu, el període de temps que transcorre entre l'inici del procés i la sentència i aplicació al fisc regi dels estats de Jaume de Mallorca el considerem de judici. A partir d'aquest moment s'inicia l'execució que veurem en l'epígraf següent. Per al desenvolupament d'aquest subapartat ens hem centrat en la voluminosa aportació documental, tot i que parcial i incompleta, de l'obra de Manuel DE BOFARRULL i DE SARTORIO;⁷³ així com per la Crònica del rei Pere, en la mesura que ens ha servit de fil narratiu per unir els diversos graons del procés i saber què succeí en els moments en què els documents judicials callen.

Com dèiem, el primer document que consta en el procés fa referència a l'obertura de diligències per part del rei Pere sobre rumors que indiquen que circula moneda falsa i també de no barcelonina pels comtats de Rosselló i Cerdanya. En afectar una regalia pròpia, Pere requereix a Jaume perquè vingui a declarar a mitjan febrer a Barcelona sobre aquest afer. Som a principis de gener de 1341.⁷⁴ Els següents documents de què tenim constància provenen de la cancelleria de Jaume III qui en un primer escrit de 19 de gener diu que no hi ha impediment per ser a Barcelona en la data acordada; mentre un de la setmana següent informa que es troba immers en un conflicte diplomàtic amb el rei de França relatiu al senyoriu de Montpeller, per la qual cosa demana que se l'excusi de comparèixer en la data sol·licitada.⁷⁵ Tanmateix, Pere III en escrit de 2 de febrer fa notar a son cunyat que el tema de la moneda és greu, cosa que no li permet actuar amb "negligència i que s'oprimeixi la veritat", atès que el comtat de Rosselló és dins el principat de Catalunya, on hi té jurisdicció general. En conseqüència, 9 de febrer el requereix altre cop a ser a Barcelona 26 dies després d'haver rebut la carta i que allà faci ferma de dret, tal i com l'obliguen els Usatges de Barcelona i els acords entre ells dos. Aquesta vegada, vista la presumpta indulgència amb què el mallorquí es pren l'assumpte l'avisava que si no hi compareix se seguirà el procés i se'l declararà contumaç.⁷⁶ No obstant, no sembla que les admonicions de Pere interessin gaire a

Jaume, força més preocupat per la situació que viuen les seves possessions al Lenguadoc. Així les coses, el 27 de febrer de 1341, tal i com l'havia avisat, Pere – mitjançant el veguer de Barcelona, Arnau d'Erill, aixeca acta d'incompareixença de Jaume de Mallorca i procedeix a declarar-lo contumaç.⁷⁷

A partir d'aquest moment, fem un salt en temps de més d'un any fins que no trobem cap altre document o informació relacionada amb el procés. Creiem que, si bé Pere tenia interès en conèixer els fets del Rosselló i fer respectar la seva autoritat, problemes relacionats amb l'herència que son pare, el rei Alfons III, deixà als seus germanastres, el tingueren massa ocupat. No obstant, per la seva Crònica sabem que una carta tramesa per Pere Ramon de Codolet de part de Jaume de Mallorca demanant-li que li faci valença en la propera guerra que el mallorquí projecta contra França per recuperar la senyoria de Montpeller que el senescal de Carcassona i Tolosa li ha ocupat, li torna a reviscolar l'interès per la corona mallorquina. De fet, la petició de Jaume col·loca Pere en una difícil situació política, motiu pel qual es planteja un ardit jurídic que li permeti sortir de la problemàtica política.

La solució que Pere projecta consisteix en fer caure en un greu incompliment de la infeudació a Jaume abans que es compleixi el termini (25 d'abril de 1342) perquè el català li faci valença en la futura guerra contra França. Així, Pere convoca Corts de Catalunya, on, com hem vist, Jaume hi està obligat a anar. La carta de convocatòria el cita expressament per al dia 20 de març de 1342. Pere compta amb què Jaume estigui massa preocupat en els preparatius per a la guerra com per dedicar-se a anar a Corts de Catalunya. Efectivament l'encerta i Jaume no hi assisteix. Com que coneix aquest extrem, Pere en la Crònica encara es vanta d'haver-li donat tres dies de gràcia. Finalment, a finals de març s'alça nova acta d'incompareixença. Pere ha aconseguit el seu objectiu: no haver de fer valença a Jaume contra França. Tanmateix, s'adona que gràcies a la situació que ell mateix ha creat, posa a Jaume de Mallorca en una situació jurídicament molt compromesa, en tant que sobre el mallorquí s'acumulen dues declaracions d'incompareixença per dues causes de vulneració de les convingences (la de febrer de 1341 i la de març de 1342).

En conseqüència, Pere decideix aprofitar-ho. Entén que ha tingut massa paciència amb Jaume de Mallorca i que ja és hora que s'expliqui. Per aquest motiu, apuja el to de les amenaces i el dia 6 d'abril de 1342 en un acte solemne al Palau major de Barcelona aixeca nova acta en què informa a Jaume de l'acumulació de les causes en un sol *procés* en el qual es troba en contumàcia. A partir d'ací inicia judici ordinari a través del veguer, el ja esmentat Arnau d'Erill. D'aquest mateix dia és el primer escrit d'acusació del veguer pels delictes d'incompareixença, contumàcia i vulneració dels acords i

convincences d'infeudació.⁷⁸ A partir d'ací, el veguer declara que els Usatges de Barcelona autoritzen a Pere a emparar-se dels feus de Jaume i tot seguit inclou com a documental del procés el darrer document d'infeudació entre Pere i Jaume (1338-1339).

El següent document que obra en el procés, també datat al 6 d'abril, és una nova còpia de pública declaració d'incompareixença on es fa constar que Jaume no s'ha personat i tampoc ningú en nom seu. Acte seguit, el veguer dóna trasllat de la incompareixença al procurador reial, el qual confirma la inassistència i eleva al rei l'ordre de publicació d'incompareixença i contumàcia; moment en què el rei, interroga al porter sobre si algú ha preguntat o porta noves del rei de Mallorca.⁷⁹ El testimoni ho nega i així consta. En conseqüència fa publicar la següent deliberació sobre els delictes de què acusa a Jaume:

- Que el vassall mallorquí havia estat citat en temps i en forma.
- Que la seva negligència o mala fe fan que no comparegui, cosa greu als interessos i honor de la Corona.
- Se'l declara contumaç i rebel per la incompareixença i la manca de ferma de dret.
- Se l'acusa en base a la vulneració d'allò que preveuen els Usatges de Barcelona per a les infeudacions.

El dia 8 de juny, Pere tramet l'anterior deliberació a les principals viles de la corona de Mallorca (Ciutat de Mallorca, Perpinyà i Puigcerdà) perquè se li lliurin i complexin les convencions signades amb Jaume II el Just quan restituí la corona a la dinastia mallorquina.⁸⁰ El dia 17 de juny, Marc de Tornavell, notari general de Pere III, notifica als mallorquins la manca de ferma de dret de Jaume III i l'inici de l'execució. El dia 18, els jurats de les universitats de Ciutat de Mallorca, Perpinyà i Puigcerdà notifiquen als enviats de Pere que romandran fidels a Jaume.⁸¹ Ara bé, tot i aquesta primera mostra de fidelitat, el cert és que en el camp mallorquí ningú no sap què passarà i Pere fa treballs en la direcció de preparar l'illa per a la futura execució.

Assabentat dels moviments de Pere a la corona de Mallorca, Jaume III pren consciència de la gravetat de la situació i el dia 20 de juny demana per carta guiatge a Pere per reunir-se a Barcelona i abordar els assumptes del procés, car es justifica dient que era a França tractant el tema de Montpeller.⁸² Pere li respon que la situació és més greu del que creu i li concedeix el guiatge.⁸³ Tot i així, pocs dies després (3 de juliol) Jaume demana una nova confirmació del guiatge davant d'un Cardenal de la cort papal d'Avinyó. Aquesta petició incomoda Pere en tant que suposa una intromissió

eclesiàstica que vol evitar i, a més a més, un signe de desconfiança per part de Jaume, el qual li fa tornar a concedir allò que ja li havia assegurat. Tot i així, hi accedeix.⁸⁴

El següent plec de documents que obra en la causa és el del 6 de juliol de 1342. Tots ells són diverses actes alçades per secretaris, escrivans i notaris reials d'ambdues parts, sobre la denegació en públic instrument de la ferma de dret per part del Jaume, el qual es declara franc i en lliure alou de tota convinença amb Pere.⁸⁵ En només tres dies es produeix un salt espectacular en el procés. Què ha passat? Per poder esbrinar quins foren els esdeveniments que succeïren hem de dirigir-nos a la Crònica del rei Pere. Allà ens hi explica una versió força pintoresca que, tot i negada per Jaume posteriorment, creiem que no fou inventada.

En arribar les galeres mallorquines a Barcelona, Jaume feu construir un pont de fusta que amb una empallissada lateral el cobria i comunicava les seves galeres amb les estances on s'hostatjava. Segons la versió de Jaume, el pont el va construir per garantir la seguretat de la seva esposa. En canvi, Pere diu que poc abans d'anar a veure els reis de Mallorca, va rebre una informació sota secret de confessió d'un frare que el comminava a no anar a veure sa germana, la reina Constança, esposa de Jaume de Mallorca, sota gran perill per la seva vida i dels seus regnes. Pere va demanar al frare que expliqués qui era la persona que així l'aconsellava i aquest li va dir que era sa germana, la reina Constança. Segons la versió oficial de Pere, Jaume el volia segrestar a ell, a l'infant Jaume comte d'Urgell i a l'infant Pere comte de Ribagorça i de les Muntanyes de Prades i endur-se'ls a Mallorca segrestats fins que no aconseguís la plena sobirania dels seus estats i encara una part de la resta de Catalunya. Per aquest motiu, Pere manà a l'infant Jaume que s'endugués sa germana Constança, de grat o per força. Jaume III s'enfurismà i considerà, amb raó, que allò contravenia el guiatge donat. Poc després, Jaume marxà cap a Mallorca, sol, puix que la seva dona Constança es va decidir quedar a Barcelona. A partir d'aquest moment, les hostilitats entre les dues corones seran obertes. Jaume intentarà pactar amb França i fer-se vassall de París per la senyoria de Montpeller. A la península intentarà arribar a una aliança amb Castella. I a l'interior dels seus regnes començarà a perseguir els partidaris de Pere i a confiscar els béns dels catalans, valencians, sards o aragonesos que hi hagi.

Per part catalana, Pere només prengué com a decisió immediata seguir amb el procés. Ara amb una nova acusació: rebel·lió. El consell reial es reuní per deliberar. Era format pel rei Pere, per l'infant Pere de Ribagorça i de Muntanyes de Prades, per Nicolau de Jamuilla comte de Terranova, per Galceran de Bellpuig, majordom de la casa reial; per Bernat d'Olzinelles, tresorer i conseller reial; i per Sanç Llop de Allerbi, frare.

No tenim noves notícies sobre l'estat del procés fins el 20 de setembre de 1342, en què el veguer instructor del cas, Arnau d'Erill sosté un nou delictes contra Jaume: la rebel·lió.⁸⁶ Segons el parer del veguer de Barcelona, el rei de Mallorca no tenia cap autoritat per alliberar-se per si mateix de la infeudació, encara que Pere hagués mancat a les obligacions. Així, si Jaume creia que Pere li havia fet *tort*, havia d'instar judici ordinari contra Pere, com ara el rei feia contra ell.⁸⁷ Òbviament, aquesta apreciació del veguer no tenia en compte que un procés de Jaume contra el català, en què Pere fóra el jutge no tindria cap futur.

En aquest punt, en vista de l'ofensiva jurídica de Pere, el 25 de setembre, Jaume decideix canviar de tàctica i intervé de forma activa en el procés, tot nomenant (29 d'agost) per al cas un procurador, el presbíter Pere Pasqual, perquè el representi en la causa davant del veguer.⁸⁸ En un brillant al·legat de descàrrega, Pere Pasqual comença negant els fets de l'escrit d'acusació del veguer en tot el que pugui perjudicar al seu senyor. A continuació exposa les raons per les quals el seu senyor és lliure i franc de tot vassallatge i encara se sorprèn com sigui Pere III qui hagi iniciat un procés contra Jaume, quan va ser el príncep català qui no va servir els acords en relació amb la guerra contra França, la qual havia usurpat les regalies que els reis de Mallorca tenien a Montpeller. Ultra quan no té excusa que es pogués considerar una guerra injusta, atès que l'Església havia omès referir-s'hi. Per tant, quan Pere fou convocat a ajudar Jaume el 25 d'abril i no hi anà les convingences van quedar "abolite et revocate penitus ipso jure".⁸⁹

No obstant, el 21 d'octubre de 1342 trobem la resposta del Consell reial a l'al·legat del procurador Pere Pasqual. Aquest cop respon el procurador substituït d'Arnau d'Erill, Felip de Monterós. En general continua la mateixa línia argumental iniciada per l'anterior veguer, tot i que en aquest document se centra en negar entitat política pròpia al regne de Mallorca, al qual considera un ens dependent i jurisdiccionalment pertanyent al Principat de Catalunya.⁹⁰ La prova d'aquesta afirmació es trobaria en el decret d'unitat perpètua de tots els regnes de la Corona en temps de Jaume II el Just. Que un temps després Jaume infeudés el regne de Mallorca a son oncle Jaume II en virtut del tractat d'Agnani, no invalidaria el decret. En aquest sentit, la infeudació consistiria en una mera delegació de competències directes, sense cap renúncia jurisdiccional. Per això, quan es vulneren les condicions d'infeudació, el feu torna a la seva natura original, és a dir, es produeix la reintegració. En conseqüència, la denegació de la infeudació i la ferma de dret per part del vassall equivalen a rebel·lió.⁹¹ Així ho declara explícitament el dret català recollit als Usatges de Barcelona i en les

Commemoracions de Pere Albert. Novament la Dra. FERRAN i PLANAS torna a fer-nos una mica de llum en tot aquest assumpte quan comenta que:

“Al costat de la presa de postat apareix una altra obligació del vassall respecte del seu senyor; es tracta de la ferma de dret o *firmamentum de directum*, que vol dir reconèixer o afirmar el dret d’algú i donar garantia –fermança– de complir en justícia, instrument, d’altra banda, vinculat a una concepció subjectiva del dret, com a reclamació i exigència d’un «dret ferm». [...] Les paraules del primer capítol de les *Commemoracions* posen al mateix nivell la ferma de dret i la presa de postat com a prerrogatives del senyor rei davant dels seus vassalls: «Sil senyor Rey demanara a son vasal no contastant alcuna excepcio ne encara excepcio de despulacio si es proposada deu custuma da questes coses fer a son senyor».”⁹²

És interessant fer notar que l’argument del veguer substituït va en la línia de salvar la posició jurisdiccional superior del príncep de Catalunya, independentment del compliment o no de les convinençes. Per aquest motiu, afirma que encara que fos certa l’acusació mallorquina que Pere no va fer la valença deguda en relació a França, això no seria suficient per denunciar tota la infeudació, sinó només el capítol referent a l’ajuda mútua; en canvi, mai es podria considerar per la seva sola autoritat lliure i franc, car no pot privar al príncep de les terres que té per ell en feu.⁹³

Finalment, respecte a la qüestió de fons sobre si la valença amb França era deguda o no, el veguer substituït considera: “Que el dit Rei de Mallorca no tingué cap guerra amb l’esmentat Rei de França i, per conseqüent, no es pot dir que el senyor Rei [d’Aragó] li va denegar la valença.”⁹⁴ A més a més, no quedava clara la justícia de l’acció armada, atès que Montpeller es trobava sota l’alta sobirania de França, per la qual cosa és lògic i natural que el seu rei volgués que Jaume li retés vassallatge. A resultes d’això la guerra feta contra França hauria estat injusta. I això –afirma el veguer– ho reconegué el mateix Jaume quan després va pactar i jurar vassallatge per Montpeller al rei de França.

Per tot això, en sentència de 22 de febrer de 1343, el rei Pere III confisca i aplica al patrimoni reial tots els estats de Jaume de Mallorca. Així ho recull la sentència quan diu que: “[...] [per] contumàcia vostra anotem solemnement el regne de Mallorca i els comtats i terres ja esmentades situats i situades dins de Catalunya després que ja hagi passat un any de l’anotació i publicació de la contumàcia, dins del qual no heu comparegut davant Nos i per això els dits comtats i terres són per Nos guanyats i d’ací en avant, ja no se us ha d’oir, ni cap nou recurs, segons les estipulacions dels drets de la pàtria i encara el dret comú que ho confirma.”⁹⁵

Ara bé, aquesta sentència, considerada com la oficial per la historiografia de la Corona d'Aragó d'ençà dels temps dels *Anales* de ZURITA, és molt esquemàtica i no passa d'una simple diligència d'execució patrimonial. Per aquest motiu, creiem que abans d'iniciar l'execució la cancelleria i l'audiència de la Corona devien redactar una memòria explicativa dels crims de què s'havia trobat culpable Jaume de Mallorca, així com de les penes que, en justícia, se li havien d'imposar. De fet, aquesta memòria surt a col·lació en diversos moments de l'execució i negociació amb els jurats i prohoms de la Ciutat de Mallorca. Tanmateix, nosaltres només en tenim una còpia indirecta de la versió que el 12 de novembre de 1343 Pere trameté a Jaume, tot indicant-hi els nous crims de què s'havia fet reu en l'execució a Mallorca.

Tot seguit passem a reproduir-ne el contingut:

"Memòria dels crims que el Rei qui va ser de Mallorques ha fet i comès contra el Senyor Rei d'Aragó, essent home ligi i vassall seu i tenint en feu el Regne de Mallorca en tot quant tenia pel dit Senyor Rei i sotmès a la seva jurisdicció general.

Primer, contra les convinences de la infeudació renovades amb sagrament de fidelitat i homenatge tres vegades va fer córrer altra moneda que la barcelonina en les terres que tenia dins de Catalunya.

Segon, va fer batre moneda contra les dites convinences, en contra el dret comú i en contra els Usatges de Barcelona, en la vila de Perpinyà, que es troba dins de Catalunya.

Tercer, va fer moneda reial d'argent en la qual hi havia inscrita l'autoritat, el nom i la majestat del dit Senyor Rei.

Pels tres crims fets contra homenatge, que va fer tres vegades, el dit Jaume és considerat bare del dit Senyor Rei i per dret comú i Usatge de Barcelona ha perdut el feu i tot el que té i també la seva vida com a culpable del crim de lesa majestat.

Quart, citat i requerit perquè fermés de dret, pels dits crims, en poder del Senyor Rei, segons a què estava obligat per les convinences i pels Usatges va denegar fermar de dret, per la qual contradicció i pel trencament de les convinences feudals es va fer reu de tres penes. La primera és que se'l tingui i romanguí bare del Senyor Rei. La segona que el Senyor Rei per Usatge i per costum, sense cap altre procés, prengui a sa mà i en sa senyoria com abans millor tots els feus segons que va fer la ciutat i el regne de Mallorca. La tercera és que legalment pel dit Usatge el Senyor Rei sense cap altre procés pot fer mal i dany al dit Jaume i a la seva gent que estan en rebel·lió i el defensen i encara a la majoria dels seus valedors; car els sotmesos i homes del dit Jaume, de manament del dit En Jaume de Mallorca, primer feudatari i avi del dit En Jaume, feren sagrament i homenatge al dit Jaume d'Aragó, avi del dit Senyor Rei, i als seus que si el dit Rei En Jaume, antic o successor seu feia res contra les convinences de la dita infeudació que aquells no fossin obligats a defensar aquell qui anés contra les convinences de la infeudació i que no fossin obligats a obeir-lo, ans en aquell cas fossin absolts pel dit Rei En Jaume de Mallorca, tota

Senyoria de fidelitat i homenatge perquè a ell o als seus se'ls hi obligués. La quarta pena que En Jaume deu al Senyor Rei d'Aragó és per tot el mal i damnatge que hagi sostingut i sostingui per la rebel·lió que li ha fet en tot allò que diu expressament l'Usatge.

Cinquè, ha de perdre el feu perquè en cartes públiques, sense enrojolar-se, li ha negat, tot i que n'havia fet homenatge tres vegades, primerament al Rei en Jaume, avi, després al Rei Alfons, pare del nostre Senyor Rei, i en acabat, al Senyor Rei en sa novella Senyoria; després que el Senyor Rei i els seus predecessors l'haguessin posseït pacíficament per 104 anys o més.

Sisè, perquè En Jaume essent home ligi i vassall del Senyor Rei pel Regne de Mallorca i per terres que tenia el seu Reialme, tractà quan hi fou i feu conspiració i felonía contra el Senyor Rei, ço és, amb el Rei de França, perquè l'ajudés per s'hi pogués alçar en contra i tingués per franc el Regne de Mallorques i que tingués en feu les terres de Catalunya pel Rei de França i, per això, ha de perdre la persona i el feu.

Setè, perquè en Jaume intentà fer aliances i confederacions contra el seu Senyor Rei d'Aragó amb el Rei de Castella i amb la Senyora Reina Dona Elionor i amb els seus fills els quals són súbdits del Senyor Rei, i amb el Comú de Pisa i amb el Comú de Gènova i amb el Rei Robert i amb el seu successor, el Rei Andreu. I això que va fer encara més greu amb el Rei del Marroc, infidel, per les quals obligacions que no li romangué res, però per aquells amb qui les tractava, ha de perdre la persona i els béns.

Vuitè, car En Jaume per moltes injúries fetes, extorsions i immoderades exaccions ha destruït i consumit la gent del feu i així que quasi tot el que tenien en béns mobles ho han perdut i el feu ha sofert una gran pèrdua i destrucció en perjudici i injúria del Senyor Rei de qui eren principalment els homes i vassalls i, per això mateix ha de perdre el feu.

Novè, car el dit Jaume, essent home ligi i vassall del Senyor Rei s'hi enfrontà en batalla campal al Regne de Mallorca, a Peguera, i això va ser traïció que no es pot esmenar i, només per aquesta, ha de perdre la persona i tots els béns.⁹⁶

Com veiem, té un alt contingut jurídic i l'enumeració dels delictes segueix un criteri temporal. Els delictes imputats a Jaume de Mallorca es poden dividir en quatre grups. En el primer grup tenim els delictes de lesa majestat, previs a 1342 –anteriors a la denegació de ferma de dret–, relacionats amb els delictes econòmics d'encunyar moneda i de falsificar-ne. El segon grup fa referència a delictes per manca d'observança de la paraula donada. Així, hi trobem la denegació de ferma de dret i la rebel·lió posterior als fets de juliol de 1342. La sentència declara a Jaume bare i traïdor. En aquest punt, a més a més estén la consideració de traïdors i rebels a tots els súbdits que li donin suport; atès que, d'acord amb les convinences signades entre Jaume II d'Aragó i Jaume II de Mallorques, si mai un altre rei mallorquí cometia algun incompliment de la infeudació, els súbdits quedarien absolts de la fidelitat deguda. El tercer grup de delictes fa referència als intents internacionals de Jaume d'intentar arribar a acords i aliances

amb els veïns de Pere, de manera que l'emparessin en l'execució. Finalment, l'últim tipus de delictes que trobem és l'afegit després de l'execució de les illes balears, en què Jaume presenta batalla a Peguera a les hosts de Pere. Per aquesta raó, Pere el troba reu d'alta traïció.

Tot i la forma, també, molt esquemàtica de la memòria i de la sentència, resulta especialment interessant la manca de proves o d'actes del primer grup de delictes relatius a la moneda. El més probable és que Pere n'estigués assabentat a través dels seus espies i, per tant, que no disposés de cap prova física fins al moment en què aconsegueix emparar-se de la vila de Perpinyà, un cop finalitzada l'execució. És per aquest motiu que, entre els últims documents del procés hi consti la pràctica de la prova d'inspecció del castell i l'arxiu de Perpinyà per part dels notaris de Pere III, guiats pels alts càrrecs de Jaume de Mallorca.⁹⁷

Val a dir que en tota la memòria, Pere no recull ni un sol argument favorable a la causa de Jaume. Segurament, per això, per la gravetat dels delictes imputats i, encara més, per convèncer als súbdits del mallorquí que la confiscació serà permanent, les penes són les més greus. En tots els delictes s'imposa pena de mort per a Jaume III. En total són cinc penes de mort, set si comptem per separat els tres primers delictes de lesa majestat. En canvi, en el primer grup de casos, relatius als incompliments de moneda i de manca de la paraula donada, la pena supletòria a la de mort és la pèrdua de les terres en feu. En el segon, grup, relatius als intents de Jaume de defensar-se, ja sigui per la via diplomàtica o per la via militar, les penes supletòries a la pena capital són la confiscació de tots els béns. En aquesta accepció s'hi entén el patrimoni personal i particular.

En conclusió, la sentència és contundent i definitiva. Jaume ho ha perdut tot de dret. No li queda ja cap recurs, més enllà de la resistència armada. Es tanca la fase de judici ordinari del procés i comença la d'execució.

4.5. L'execució i el règim penitenciari de Jaume III de Mallorca

Tot i que l'execució no s'iniciarà efectivament fins al març de 1343, després que s'hagi publicat sentència condemnatòria contra Jaume de Mallorca i, així, respectar els terminis legals, el cert és que Pere ja feia temps que preparava l'execució. Concretament, des de l'abril de 1342, quan Jaume li fa explícita denegació de la ferma de dret.

Així, per la primavera de 1343, salpa de la flota del rei Pere cap a Mallorca amb la intenció de fer complir la sentència i emparar-se de les illes balears. No és la finalitat d'aquest treball estudiar minuciosament la campanya mallorquina, tot i que creiem que

mereixeria un estudi més pregon en un altre assaig. Així, ens limitarem a dir que, tret d'una resistència inicial encapçalada pel mateix Jaume, després de la batalla de Peguera, en què Pere obtingué un fàcil triomf, els habitants de Mallorca iniciaren negociacions per sotmetre-s'hi. D'aquest període, ens n'ha pervingut una gran quantitat de documentació relativa als juraments de fidelitat dels diversos pobles de l'illa al nou rei i, molt especialment, del jurament d'unitat perpètua dels regnes. Pel que fa al nostre interès jurídicopolític, el que considerem més rellevant en aquest moment és la intensa activitat internacional desplegada per Pere el Cerimoniós amb la finalitat de contrastar les possibles aliances que intenta establir Jaume de Mallorca.

En aquesta línia, entre la documentació del procés hi trobem, una carta del 25 d'abril de 1343 dirigida als jurats de la vila de Marsella i, també, al seu senyor, Robert de Nàpols, en què Pere els demana que no ajudin a Jaume posant a la seva disposició una important flota que hi ha al port. Els demana que no ho facin perquè es tracta d'un enemic públic de la Corona. Acaba la carta exposant-los que si l'esmentada flota acaba en mans de Jaume de Mallorca es podria frustrar el seu interès en *l'execució* de les illes balears.⁹⁸

Assolit amb èxit l'objectiu de reincorporar Mallorca i les illes adjacents en la campanya d'estiu de 1343, Pere es dirigeix a Barcelona cap al setembre de 1343 amb l'objectiu d'iniciar el preparatiu de la campanya als comtats del Rosselló i la Cerdanya. No obstant, en arribar a Barcelona, tot i haver de frenar l'eufòria popular, es troba amb problemes força més prosaics que l'impedeixen continuar de manera immediata. D'una banda, hi ha la qüestió financera.⁹⁹ Les partides extraordinàries votades per les Corts de Barcelona per la campanya de Mallorca s'han exhaurit. El rei necessita nous recursos si vol mantenir l'exèrcit i, la tropa i els oficials, reclamen les pagues endarrerides o no el seguiran al Rosselló. A més a més, observa com la campanya diplomàtica de Jaume s'intensifica i hi fa intervenir la Santa Seu, la qual a través de dos cardenals intenta fer arribar a una concòrdia les dues parts. Pere es nega en rodó a tractar res amb el cardenals i, finalment, inicia la campanya al Rosselló a l'entrada de l'hivern.

Per aquest període (setembre de 1343), tenim una nova notícia diplomàtica que arriba de la Cort de França. L'embaixador català Mateu Adrià informa al rei Pere que Jaume de Mallorca ha iniciat tractes amb França per vendre les possessions occitanes i la vila de Montpeller. Aquesta operació, de molt interès per França, car li assegurava el definitiu control sobre el Llenguadoc, podia aportar un important finançament suplementari per a la corona mallorquina, cosa que obstaculitzaria l'ocupació rossellonesa. Per aquest motiu, Pere dóna ordres de fer saber a França que ell s'oposa

a aquest tipus d'operació, atès que suposaria una vulneració dels drets que, com a senyor superior de Jaume de Mallorca també té sobre Montpeller, el vescomtat de Cardalès i la baronia d'Omelàs. A més a més, reafirma que *tots* els béns de Jaume estan embargats per raó de l'execució i que qualsevol alienació del patrimoni regi mallorquí haurà de comptar amb el seu consentiment.¹⁰⁰

En vista de les dificultats que suposa la campanya al Rosselló en els mesos d'hivern i la peremptòria necessitat de finançament per continuar les operacions, el rei Pere accepta uns tractes de treva amb Jaume de Mallorca, a condició que es mantinguin les posicions i ningú prossegueixi les operacions. L'acord es tanca a través, novament, d'una legació cardenalícia. Tanmateix, en pic passa el temps de la treva i com a resposta a suposats incompliments de Jaume, Pere torna a prendre la iniciativa a l'estudi amb nous reforços. Aquest cop, la campanya serà definitiva. Amb les principals viles assetjades, Pere ha aconseguit aliar-se amb els pocs nobles de la terra, principalment els vescomtes de Canet i d'Illa. En aquest context, veient-ho tot perdut, Jaume inicia tractes secrets per lliurar-se a la justícia de Pere (juliol de 1344). Segons la versió de Pere, Jaume se li lliura sense condicions i, a canvi, Pere li respectarà la vida i no li imposarà cap pena de presó ni cap mutilació física. Viurà en un règim de llibertat vigilada i residirà allà on Pere li mani. A canvi, Jaume ha de lliurar-li tota la terra que encara controla al Rosselló i a la Cerdanya i ordenar als seus homes que es rendeixin als oficials de rei.

Si tenim en compte les severes disposicions de la sentència, més que a la justícia de Pere, Jaume es lliura a la misericòrdia i a la gràcia de Pere, cosa que agraeix, doncs així no ha d'executar una sentència enutjosa pel que fa a la pena de mort d'un membre de la família reial catalana i al seu propi cunyat. La Crònica de Pere copia literalment l'acta alçada pels notaris reials de Pere i Jaume respecte a la rendició del mallorquí:

“Mon senyor jo he errat en vers vos, però no ho he fet de mala fe. Però Senyor si ho he fet ha estat sense adonar-me'n i pel meu mal seny o per mal consell i ara vinc a esmenar-ho davant vos, que sóc de la vostra casa i per això us vull servir com sempre us he amat coralment i sé, Senyor, que vos també ens estimeu molt i encara us vull fer tal servei que us tingueu per bé servir-vos de mi. I, senyor, jo em sotmeto a vostre poder i amb mi tota la terra soltament.”¹⁰¹

A la qual cosa, Pere hi respon amb misericòrdia:

“Si heu errat amb Nos és greu, perquè sou de la nostra casa. Ara bé, per errar i reconèixer l'errada i voler-ho esmenar és una cosa ben humana. Però perseverar en l'error és malícia. Així, com que vos reconeixeu la vostra errada, us tindrem misericòrdia i mercè de manera que tothom coneixerà que ens hem comportat en vers vos misericordiosament i graciós. A

canvi, però, vos us sotmeteu soltament a vos mateix i tota la terra per vigor de l'execució.”¹⁰²

Ara bé, el to excessivament amistós i fratern que respiren les actes oficials entre Pere i Jaume és un fet sospitós que ni tan sols pot passar desapercebut per a una persona aliena al procés. Després d'haver combatut i discutit durant els últims anys, de cop i volta, tot queda resol per obra de la rendició de Jaume? Massa fàcil. En realitat, aquesta rendició interessa a les dues parts. Per a Pere, més enllà de la raó familiar abans adduïda, el cert és que, a diferència de la campanya mallorquina, la campanya al Rosselló estan resultant molt cara i el cost de manteniment d'un gran exèrcit d'ocupació fa tremolar les sempre escasses finances reials catalanes. Per tant, la rendició de Jaume li permet llicenciar les tropes i acabar amb l'execució.

Ara bé, què hi guanya Jaume? Què en treu? Tan arraconat es veu que no pugui perllongar una resistència inútil i obstinada amb la intenció de desgastar son cunyat? Tem caure en poder de Pere i ser ajusticiat? No tenim una resposta certa a aquestes preguntes. Tanmateix, per una carta que hem trobat fora de la causa, però entre els documents relatius al cas mallorquí, sembla ser que Jaume cova l'esperança inspirada per Pedro d'Exèrica que si es rendeix a Pere i lliura tota la terra, aquest li deixarà conservar els comtats de Rosselló i Cerdanya i, com que el regne de Mallorca ja no li pot tornar perquè ha jurat mantenir-lo unit a la Corona, a canvi, li donarà en feu el regne de Sardenya. Així ho fa saber Jaume a un dels pocs senyors que li romanen fidels, el vescomte d'Èvol, el dia abans de lliurar-se a Pere: “Demà Nos ens lliurarem en poder del Rei d'Aragó un cop assegurada de forma complida i ferma el perdó de la vida, la pèrdua de membres, la presó i encara lliurant-li en poder els comtats i terres, no renunciem al nostre dret ni acceptem les acusacions de crims i penes ni absolem a ningú de la fidelitat que ens deu, tot esperant que d'aquesta manera recuperarem aquesta terra i Sardenya per Mallorca [...]”.¹⁰³

Tanmateix, un cop rendit i en poder de Pere, Jaume va passar per un periple de múltiples residències per tot el territori del Principat. Després de lliurar-se a Perpinyà i per evitar que el poble s'avalotés, Pere decideix enviar-lo a Tuir. D'allà li assigna com a residència oficial Berga. No obstant, al cap de poc temps Jaume se'n cansa i demana que se li assigni Manresa com a ciutat de residència. De mica en mica, Jaume intenta acostar-se de nou al rei, esborrar les possibles enemistats existents, llimar diferències. No obstant, a nivell polític, Pere dóna per tancat el procés i només és receptiu a mesures de gràcia respecte la vida privada de Jaume. Així li concedeix el dret d'anar armat i de dur una petita guàrdia per la seva seguretat. Poc després Jaume torna a demanar un canvi de residència per anar a Sant Cugat, a prop de Barcelona i, al cap de

poc temps, demana que se li concedeixi de viure a Barcelona, atès que a Sant Cugat s'hi avorreix molt. Pere li va concedint totes aquestes peticions. Tanmateix, la proximitat de Jaume a Barcelona, fa veure a Pere que cal donar una sortida patrimonial al finat procés contra el destronat rei de Mallorca. Per debatre aquesta qüestió Pere convoca Corts de Catalunya a Lleida, les quals després es traslladen a Barcelona, per sotmetre'ls què cal fer amb Jaume. Mentrestant, el consell reial, amb data de 20 d'octubre de 1344, elabora un document que ha de servir de base per a les negociacions. És del tenor següent:

“Primerament, que li siguin assignades deu mil lliures de renda perpètua, les quals no se li donaran fins que no sigui fora de la senyoria del Senyor Rei, que li valguin aïtant de renda, a objecte de provisió de sa muller, germana nostra, i de llurs fills; però que si morís sense infants mascles, que tornés a Nos. En segon lloc, renunciem al dret de comís de confiscació que ens pertanyia als vescomtats d'Omelàs i de Carlat i de les terres de Montpeller. En tercer lloc, li relaxem la directa i alodial senyoria dels vescomtats i terres suara esmentats. En quart lloc, renunciem a cobrar-li les missions i despeses fetes en l'execució per mar i per terra, que munten a unes quantitats molt grans i inestimables.

A canvi, En Jaume de Mallorca haurà de renunciar al títol i a les insígnies reials i fondre els segells on hi havia el nom, el títol i la majestat reial, i mudar-lo per fer-hi notable diferència. I que ens restitueixi tots els encartaments i escriptures que hagi fet pel Regne, comtats i que terres que ell tenia i ara Nos tenim. També volem que ens restitueixi totes les escriptures i obligacions que li fessin els súbdits dels comtats de Rosselló i Cerdanya que no ens volgueren obeir, ni ens afavoriren, ni ens ajudaren contra ell. A més a més, cal que ens faci seguretat que mai més no mourà, ni ell i els seus, qüestió o demanda sobre això que Nos li hem pres per justícia. I si no compleix alguna de les coses suara esmentades, que l'acord es tingui per no fet.”¹⁰⁴

Tot i que Jaume en un primer moment rebutja el document i s'escapa al Rosselló on intenta de nou alçar-se en armes, al final resulta vençut i accepta l'acord amb Pere. És la fi definitiva del procés. Ara bé, la qüestió mallorquina continua oberta. El 1347 l'antic Jaume de Mallorca, ara només Jaume de Montpeller, és ja als seus dominis occitans.

A Montpeller continua les negociacions amb el rei de França per vendre's la vila i tots els senyories occitans que li queden per la suma de 125.000 lliures. Aquest capital és li cal per organitzar una campanya de reconquesta de Mallorca i les altres balears. No obstant, els espies de Pere se n'assabenten i quan Jaume desembarca a Pollença el 1349, perd la vida en la batalla de Lluçmajor contra les tropes reials catalanes.¹⁰⁵

5. Anàlisi política del procés

En aquest apartat ens proposem analitzar i reflexionar sobre les implicacions polítiques del procés. Així, mentre en l'epígraf anterior ens interessava poder valorar la justícia i la correcció legal dels procediments del rei Pere; ara ens interessa preguntar-nos per les implicacions polítiques. Quin benefici en treia el rei Pere de tot el procés? Com afecta la decisió sobre el fons del procés en el Bé Comú dels seus regnes? I, encara abans, perquè aposta per obrir un procés judicial, enlloc d'una via política negociada?

5.1. Per què el procés?

En aquest moment, el que volem explicar és com sorgeix la idea de formar un procés judicial contra el rei de Mallorca. Tot i que Pere ja havia començat a fer algunes diligències a començaments de l'any 1341 en base a alguns rumors que corria moneda falsa i estrangera pels comtats de Rosselló i Cerdanya, no fou fins el 1342 quan rei de Mallorca li demanà valença contra França que es plantejà la necessitat de donar una resposta en la legalitat vigent al greu problema polític de la guerra a què es veia arrossegat. Ara bé, deixem que sigui el mateix Pere qui ens ho expliqui a través del relat que en fa la seva Crònica:

“I, quan haguem fet la nostra caça i haguem tornat a València, mossèn Pere Ramon de Codolet [majordom de Jaume III] ens va explicar el seu missatge, i en ens va dir que el Rei de Mallorca havia proposat de fer guerra palesa al rei de França, a causa dels torts que li feia a la vila de Montpeller, i que per això Nos l'havien d'ajudar i valer. I ens va lliurar lletres del rei de Mallorca que ens noticava com ell [...] entenia a fer guerra contra França i demanar i prendre per les armes satisfacció dels torts, puix que ni per dret ni per justícia no ho podia aconseguir, i que havia proposat de valdre al rei d'Anglaterra perquè així pogués guerrear amb més força contra el rei de França. Ens requeria, per virtut de la convinença que amb tot el nostre poder fóssim am l'ajuda requerida al 20è dia del més d'abril vinent (a Perpinyà).

I Nos, un com llegides les lletres i oïda la creença de Mossèn Pere Ramon de Codolet, varem celebrar el nostre Consell, en el qual hi assistiren En Pedro d'Exèrica i molts altres nobles i barons i doctors solemnes del nostre Regne, els quals, oïdes les coses per les quals Mossèn Pere Ramon de Codolet havia vingut a veure'ns, quedaren tots preocupats, car veien que, si ho atorgàvem, seria en gran perill dels nostres regnes i terres començar una guerra contra un rei tan poderós com és el de França, i, si ho denegàvem, li trencaríem la convinença feta entre els nostres predecessors i els seus i no actuaríem de bona fe; atès que tot el fet del feu del regne de Mallorca i dels comtats de Rosselló i Cerdanya i la convinença de valença era tota en una carta; així que, quan els reis de Mallorca havien fet el sagrament i l'homenatge pel feu i la valença, els reis d'Aragó els juràvem tenir-la i servir-la. I, quan ja portàvem molta estona reunits, Nos, veient que tots els membres del

Consell estaven dubitatius, perquè no sabien quin consell ens podien donar, Nos els varem dir això:

- «Tots vosaltres esteu preocupats sobre aquest fet, per tal que cerqueu la manera que Nos raonablement i deguda ens puguem excusar davant el rei de Mallorca de la requesta que ens ha fet, i us hem dit que vosaltres acordéssiu i trobéssiu alguna manera o cas en virtut del qual Nos legalment i raonable poguessin excusar la requesta, però ens sembla que no s'hi pot fer res i Nos no ho consentiríem, especialment en res que afectés la convenença, Nos entenem i bé sabem que ell té consellers i savis que sostindrien el contrari. I, immersos en aquest debat, el termini de la requesta que ens ha fet passaria i seguint el vostre consell pel qual creieu que no li hem de fer valença, i ell que creuria que sí, acabaria provocant una guerra entre Nos i ell. I veient que se'n mouria guerra i que encara, per ventura, s'hi afegiria el rei de França, i no ens seria ni bo ni sa tenir una guerra com aquesta, i més per aquesta raó. Però, Nos, segons el nostre enteniment, hi hem pensat i hem trobat una bona manera. Veieu quina és. Nos, així com sabeu, hem d'anar a Barcelona per convocar Corts als Catalans. Ens n'hi anem i un cop convocades les Corts hi cridem el rei de Mallorca, perquè el 25è dia de març sigui a les Corts, car hi està obligat per les convinences que té amb Nos, així com qualsevol altre baró de la terra. Com que a Nos ens ha requerit pel dia 20 d'abril i ell serà convocat el dia 25 de març; ell haurà de complir abans amb Nos que no pas Nos amb ell i se'n seguirà això: O ell hi serà o no. I, si hi és, es farà com és convingut; i, en aquell cas, Nos així mateix li complirem totes les obligacions a què estiguem obligats i celebrarem consell dels nostres sotmesos que ens diran què creuen que hem de fer; i, si no hi ve, ens haurà trencat la convenença [...].»

E Nos, dit aquest pensament, tots els del nostre Consell el tingueren per bo. Perquè immediatament férem convocar les Corts a Barcelona, on Nos hi fórem el dia assenyalat i varem citar el rei de Mallorca perquè hi fos amb Nos, al dia i lloc assenyalat. I, feta la citació, anàrem a Barcelona i hi tinguérem Corts. I el rei de Mallorca no hi comparegué, ni hi trameté procurador ni altra persona que digués res de part seva. I encara el varem esperar de gràcia tres dies, dins els quals si ell hagués vingut l'haurien recollit. [...] I amb això Nos romanguérem quitis de la citació que ens havia fet.”¹⁰⁶

Hem volgut reproduir aquest fragment una mica extens de la Crònica del rei Pere per tal com explica d'una forma clara i senzilla la raó real per la qual comença tot plegat. Davant d'una situació en què cal prendre una decisió política arriscada que deixa la Corona d'Aragó entre dues guerres, o bé guerra amb França o bé guerra amb Mallorca; el rei Pere organitza un ardit de detall jurídic per esquivar la decisió. Demagògicament diríem que pren la *via de la pau*. En realitat, això no és així, ans el que fa és posar la decisió política en un àmbit jurídic en el qual sap que té tots els vents a favor. Sota en nostre punt de vista es fa difícil afirmar categòricament que Pere III ja tenia decidida la sort del Mallorca abans de la denegació de la ferma de dret del succés del 6 d'abril de 1342. Ara bé, si no estava decidit; la reacció airada i despitada de

Jaume de Mallorca el decantà a emprendre la confiscació i reincorporació a la Corona de les terres mallorquines.

No obstant, el que sí que sabem segur –per les diverses fonts documentals que ens n’informen– és que Pere, a despit del que digui a la Crònica no tenia cap interès a fer la valença convinguda a Jaume de Mallorca per la guerra amb França. Així es desprèn de la resposta tramesa per Pere a una carta enviada pel sobirà francès en què es mostrava preocupat i recelós perquè la Corona d’Aragó intervingués en favor dels drets de Mallorca al Llenguadoc. La resposta del Cerimoniós no pot ser més tranquil·litzadora: “Amb lletres, vostra magnificència, ens vareu interpel·lar sobre el fet del Rei de Mallorca; sobre el qual us responem que, evidentment, ni el valdrem ni l’ajudarem si això mateix suposa per a Nos la guerra, tenint en compte el nexce de sang i el vincle d’amor que hi ha entre Vos i Nos; per la vostra serenitat actual us certifiquem que en aquest cas no ajudarem i defensarem al dessús dit rei, ni farem res que pugui generar odi i rancor entre Nos i Vos.”¹⁰⁷

Ara bé, com que la posició de França tampoc era neutral i desinteressada, ans tot al contrari, el contingut suposadament secret d’aquesta correspondència entre les dues cancelleries reials, ràpidament es va filtrar a certs cardenals molt propers a Jaume de Mallorca. Per una carta del mallorquí tramesa a Pere sabem que en un primer moment, la reacció de Jaume fou d’incredulitat. No podia comprendre com Pere no feia honor a les convíncions pactades.¹⁰⁸ Conseqüència d’això fou la reacció suspicax que tingué Jaume respecte a les citacions i sol·licituds que venien des de Barcelona i que acabaren amb la denegació de la ferma de dret.

Personalment, pensem que Pere no va preveure en un primer moment la confiscació dels béns del rei de Mallorca ni per la via de les acusacions de moneda ni per via de les citacions; sinó que va cercar una solució fàcil, astuta i immediata a un greu problema polític. En veritat pensem que fou després quan, de manera tranquil·la i pausada, en les reunions ordinàries del Consell reial s’adonà i prengué consciència que el pas que havia fet en celebrar corts a Barcelona, li atorgava la possibilitat de confiscar el regne de Mallorca i territoris dependents d’una forma relativament senzilla. I diem relativament, perquè en el següent punt abordarem l’espínós tema de la legitimitat i del canvi de concepció de la *respublica* i de la manera de garantir-ne el Bé Comú.

5.2. La legitimitat: de la concepció patrimonial a la concepció nacional de la Corona

Iniciàvem aquest breu estudi parlant de l’organització administrativa en temps de Pere III i de l’influx que hi tingué la recepció del dret comú justinianeu. Ara bé, aquest influx no es limità a l’àmbit administratiu, sinó que aquest àmbit fou colonitzat a partir de la

reformulació de la teoria política alto medieval de la comunitat política. La legitimitat, juntament amb el poder o imperi, és un dels components essencials que componen l'autoritat. Sense un d'aquests dos elements el concepte d'autoritat queda coix. Així, d'una banda, una instància legítima sense eficàcia real, sense imperi, esdevé un títol purament nominal i, per tant, sense conseqüències en la realitat. De l'altra, un poder sense legitimitat esdevé arbitrari i tirànic, en tant que es troba mancat de la raó generalment reconeguda per la qual exerceix l'imperi. De fet, així es defineix la legitimitat, com la raó o conjunt de raons a partir de la qual es reconeix l'exercici del poder o imperi.

Evidentment, el que caracteritza la legitimitat i l'existència d'una legitimitat universal ha estat quelcom abastament discutit i pensat per la teoria política i per la filosofia política d'ençà dels primers passos de la raó a Grècia fins a la mort del pensament especulatiu amb la implantació de poliarquies procedimentalment autolegitimades. No és aquest el context per seguir aprofundint en aquest tema, a judici nostre, tan interessant. Senzillament, ací deixem aquest breu *ex curso*. El que sí és adequat i pertinent en aquest punt és analitzar el procés, sí es vol també insensible, que fa que es produeixi un canvi de legitimitat entre una concepció de la comunitat política provinent i dependent del dret privat i la propietat patrimonial de la terra; a una concepció autònoma i *pública* de la comunitat.

La majoria d'autors coincideixen a assenyalar el regnat de Jaume I el Conqueridor com el període en el qual es produeix de manera lenta el contrast entre les dues concepcions de la comunitat política. La mateixa vida de Jaume I que ja hem exposat en aquest treball n'és un exemple. Tot i que es va passar gran part de la seva vida lluitant per imposar una concepció *nacional* de la comunitat, centrada el govern del príncep per al Bé Comú del poble, en front d'una concepció patrimonial de confluència d'interessos privats, a l'hora de regular la seva successió emprà una solució netament patrimonial de divisió dels regnes.

És en aquest context en què es planteja la qüestió sobre la legitimitat de l'acció de Pere III i sobre la mateixa existència del regne de Mallorca. La resposta a què hem arribat no deixa de ser certament paradoxal. Així, Pere III, viu exemple de l'empeny per establir una concepció nacional de la comunitat política, afavoridora del poble i del sistema orgànicament representatiu, en el procés contra Jaume de Mallorca es val de la vulneració d'unes convinences *privades* i de la regulació dels Usatges de Barcelona en matèria de dret feudal per al·legar el seu dret a la confiscació. Si bé, també és cert que juga hàbilment totes les cartes de què disposa; no deixa de ser sorprenent que en un procés privat al·legui la seva condició de cap superior de la comunitat política del

Principat de Catalunya per declarar-se jutge en el procés. Ara bé, si la contradicció és gran en Pere, no ho és menys en Jaume, el qual durant tot el procés al·lega una concepció nacional de la Corona, òbviament, la de Mallorca; per reivindicar una solució política i arbitral amb ple reconeixement internacional posant el cas en mans de la Santa Seu; quan la seva Corona deu l'existència a una decisió pròpia d'una concepció subjectiva del dret i patrimonial de la comunitat.

Tot el procés es mou en el marc d'aquestes pregones contradiccions polítiques i, si es vol, de doble criteri moral de legitimitat. Per això es fa tan difícil efectuar un judici. La historiografia catalana, especialment la nacionalista, no ha tingut cap dubte a considerar un acte de justícia històrica la reincorporació del regne de Mallorca a la Corona d'Aragó. De fet, els arguments de Pere III al·legant la catalanitat dels habitants de les illes van en aquesta mateixa línia.¹⁰⁹ Tanmateix, no és menys cert, com ens deixa veure la següent carta enviada per súbdits mallorquins en el moment de la confiscació que la població de les illes es va trobar immersa en un greu conflicte de legitimitats que podria haver acabat en una guerra civil oberta, sinó fos perquè la voluntat clara d'annexió a Catalunya¹¹⁰ del rei Pere ho evità: “[...] és veritat –diuen els súbdits mallorquins al rei Pere– que aquesta terra no pot tenir ni recuperar la pau si la terra de Rosselló no queda en la vostra mà reial de la mateixa manera com hi és aquesta, car molts i diversos tenen llur cor dividit i, dels afers que han succeït, dubten si s’ha fet bé això que la terra ha fet en no defensar-se contra la vostra justícia.”¹¹¹ En aquest sentit, la carta resulta molt il·lustrativa. Per garantir la pau a l'illa de Mallorca cal que es demostrï la justícia i, si es vol, la superioritat de la concepció de legitimitat nacional sobre la patrimonial. I això només es pot aconseguir reincorporant també els comtats nord-catalans a la Corona. És a dir, deixant sense veu pública l'altra concepció.

Des de l'historicisme s'ha intentant assenyalar la necessitat, sempre obviant la justícia, de l'acció de reincorporació de Mallorca. L'existència del regne de Mallorca era, en si mateix, un anacronisme històric i un projecte ja fallit de sortida. S'han adduït múltiples raons i, ni tan sols, la profunda amor i dedicació dels seus monarques el pogué salvar. Ara bé, què en queda el Bé Comú? Tal i com el planteja la filosofia clàssica, el Bé Comú es distingeix dels interessos comuns o particulars perquè no implica contradicció entre la instància particular i la comuna. En aquest punt no ens val dir que, de fet, era indiferent per al Bé Comú de catalans i mallorquins viure sota un mateix sobirà que no fer-ho. I, sota aquest prisma, que posa la discussió en l'àmbit absolut del bé i no dels interessos, ens atrevim a dir que la incorporació del regne de Mallorca a la Corona d'Aragó fou en millorament del Bé Comú; i, per tant, justa. Per què? Doncs perquè la seguretat i la pau interior del regne quedava millor garantida que no pas en la divisió

que feia més dèbil Catalunya i fàcil d'envair Mallorca. La qual cosa assegurava millor la defensa de la Cristiandat medieval hispànica de les intencions sarraïnes de recuperar la terra perduda. Segurament, signe de la justícia de la reincorporació és que els mallorquins mai més no volgueren separar-se i que la posterior amputació del Rosselló i la Cerdanya (Tractat dels Pirineus, 1659) o l'ocupació britànica de Menorca (Tractat d'Utrecht, 1713) sempre foren en el context d'un conflicte bèl·lic en greu perjudici pel Bé Comú dels habitants del Principat.

Tot i això, encara ens queda un extrem, potser el més important per a l'efectiva defensa del Bé Comú que són els mitjans. Es pot dir que els mitjans emprats per Pere foren justos? De la seva legalitat ja n'hem parlat en l'anterior epígraf i, si bé, hem conclòs la justícia sobre el fons, igualment hem declarat la rotunda injustícia en les formes, especialment pel que fa a la necessària separació entre jutge i part. Per tant, es pot parlar de justícia en el mitjans polítics per assolir els fins desitjats? En aquest punt, no gosem posicionar-nos, puix que, mentre en l'àmbit teòric, l'ús dels mitjans polítics que feu Pere no es pot considerar just; en l'àmbit de la pràctica, que és on la política pren rellevància, la supervivència de la comunitat –a vegades– exigeix prendre decisions difícils de jutjar. En política, tota decisió cal avaluar-la, a més a més, de la seva legitimitat de sortida, també pels seus resultats. En aquesta balança l'acció de Pere el Cerimoniós quedaria en una franja, ni negra ni blanca, ans més aviat grisa. A manca d'un estudi més detallat de la situació, creiem que l'actuació del rei català s'emmarcaria en l'àmbit del mal menor. Precisament, aquesta opció és la que es pren en consideració en la reunió del Consell reial després de la visita de Pere Ramon de Codolet portant el missatge de requeriment de valença de part de Jaume de Mallorca.

Conclusions

Després de l'*iter* recorregut, hem obtingut tres grans conclusions, referent cadascuna a un dels àmbits estudiats: l'històrico-polític; el jurídic-constitucional; i el jurídic-polític.

En l'àmbit històrico-polític concloem que el procés de Mallorques no neix fruit d'una voluntat efímera; ans al contrari, és el resultat d'una política històricament sedimentada en el govern de diversos comtes i comtes-reis del Casal de Barcelona. Així, ja en temps de Ramon Berenguer III el Gran s'intenta la conquesta de Mallorca. En els regnats posteriors fins al de Jaume I el Conqueridor, vertader iniciador remot del procés arrel del seu testament, es projecta més d'una vegada la conquesta, sense arribar mai a concretar-la. Hem vist com el comtat de Barcelona esdevé de mica en mica nucli central que aglutina els comtats catalans i occitans veïns, fins a esdevenir quelcom anomenat Principat de Catalunya.

La conclusió de tipus històrica que obtenim és que Catalunya constitueix una anomalia des del punt de vista constitucional, en tant que regne que no pren mai aquest nom i que com a comtat n'integra d'altres; governa el regne de Mallorca com una regió interna més i dirigeix com a pròpia la política general de Corona i la dels regnes que la componen. Ara bé, aquesta política no seria possible sense una dinastia de comtes i de reis que, mica en mica, construeixen un poder fort, just, sostingut en la raó i en la voluntat de llurs sotmesos. En aquest sentit, el Casal barceloní, i amb ell tot Catalunya, pren unes línies d'expansió, que menaran el Principat de Catalunya a escriure planes glorioses i fosques de la història medieval, com ho són la solidaritat hispànica en la victòria de *Las Navas de Tolosa* (1212); la trista jornada de la batalla de Muret (1213); la conquesta i repoblació de Mallorca (1229), València (1238), Múrcia (1264) i Menorca (1287); les victòries de Roger de Llúria en les *Vespres Sicilianes* (1282); l'humiliació francesa al Coll de Panissar (1285); les gestes i matances almogàvers a Grècia (1311) o l'intent de presa d'Almeria (1309).

En l'àmbit jurídic-constitucional, la conclusió a la qual arribem és que l'organització administrativa i governativa del Principat de Catalunya a l'època medieval constituïa un paradigma, un espill de llibertat política i bona gestió, sobretot, jurisdiccional. El segle XIV, a partir d'una estructura medieval de fidelitats privades, els comtes-reis esdevenen vertaders sobirans, doblegant les resistències senyorials i imposant la seva autoritat arreu. Els diversos càrrecs administratius de la Cort constitueixen importants precedents de les actuals institucions administratives de qualsevol Estat de dret modern. La institució de la Cancelleria reial, tan important per al funcionament ordinari

de l'Estat, encarregada de dirigir la política exterior, ajuda extraordinàriament al desenvolupament de la llengua catalana i, amb la seva jurisdicció territorial omnímode, li atorga una unitat i cohesió rarament coneguda en aquest període.

Pel que fa al Consell reial és l'antecedent del que avui coneixem com a consell de ministres i consell assessor de l'Estat. Amb una composició formada pels alts càrrecs de l'administració té a les seves mans les polítiques que determinaran en gran part les decisions reials. Pel que al sistema judicial, tot i que està íntimament lligat a la figura del monarca, segueix una estructura que preveu distintes instàncies d'apel·lació i una munió de recursos, per evitar casos d'injustícia. A més a més, compta amb un òrgan encarregat de fiscalitzar els possibles excessos de l'administració en la figura de la *purga de taula*. En aquesta conclusió tampoc podem obligar el paper decisiu que juguen les Corts i la Diputació del General per a configurar un contrapoder i organisme representatiu de la legitimitat de les forces vives de la comunitat. Ara bé, on la comunitat es mostra especialment activa i viva és en el paper de les universitats locals i les agrupacions de ciutadans que seran els grans defensors i orientadors de la política reial.

Pel que fa l'àmbit jurídic-polític arribem a diverses conclusions en el marc del que ha estat l'objecte del nostre treball: *el procés contra el rei de Mallorca*. En el jurídic, la discussió sobre la competència jurisdiccional és un dels factors de primer nivell. En el dret processal penal medieval català hem vist que no existeix la figura de la declinatòria internacional, sinó que és un acció que es planteja i reitera juntament amb les altres raons al llarg de procés. D'altra banda, l'assumpció per part del Pere III del cas com un tema de justícia interna, en literal aplicació de les disposicions de dret positiu, el col·loquen com a jutge i part en el procés, la qual cosa vulnera tot dret a un judici just i imparcial, i al dret a la defensa. En un procés d'aquestes característiques, els elements jurídics i els polítics estan units d'una forma molt íntima, cosa que moltes vegades fa impossible destriar-los.

La sentència i la memòria que la segueix i exposa la condemna és curta i esquemàtica. Ja no és el lloc de les discussions i dels florilegis argumentatius. A nivell polític, hom observa la gran preocupació de Pere III per seguir minuciosament totes les prescripcions legals. La resposta a la pregunta sobre el sentit del procés és doble: D'una banda, és l'hàbil creació política d'un consell reial que, mitjançant un ardit tècnic intenta evitar entrar en guerra amb França quan el rei de Mallorca en recta aplicació de les convíncions demana que el príncep català l'ajudi. No obstant, un cop posat en marxa el parany, la raó política ja no es troba en evitar una guerra, sinó en la fàcil possibilitat de reincorporació del regne de Mallorca a la Corona. Ara bé, hi insistim,

per què calia fer un procés judicial per a una qüestió principalment política? La raó és troba en la necessitat de legitimació del procés. El procés atorga legitimitat internacional a l'operació de reintegració i permet una execució molt més ràpida i eficient pel que fa a l'acceptació de la nova situació per part dels súbdits del rei de Mallorca.

Finalment, en parlar de la justícia del procés i de la influència que hi juga el Bé Comú. En política, tota decisió cal avaluar-la, a més a més, de per la seva legitimitat de sortida, també pels seus resultats. En aquesta balança l'acció de Pere el Cerimoniós quedaria en una franja, ni negra ni blanca, ans més aviat grisa. A manca d'un estudi més detallat de la situació, concloem que l'actuació del rei català s'emmarcaria en l'àmbit del mal menor. Per això, la conclusió a què s'arriba es planteja en els termes següents. Si processalment ja hem explicat que la literal aplicació positiva de la llei mena a una injustícia processal en tant que col·loca al rei Pere com a jutge i part; a nivell polític, assenyalem que la incorporació del regne de Mallorca fou justa, atès que la seguretat i la pau interior de la Corona quedava millor garantida que no pas en la divisió que feia més dèbil Catalunya i fàcil d'envair Mallorca, a més a més, de la major fortesa de la Cristiandat hispànica, en tant que col·locava als pobles cristians en una posició de més fortalesa sobre l'amenaça sarraïna. Signe del bé que va fer la reincorporació és que els mallorquins mai més no tingueren voluntat de separar-se de la Corona i, encara, tímidament de reivindicar certa autonomia del Principat, del qual eren políticament dependents.

*Non nobis, Domine, non nobis,
sed nomini tuo da gloriam
super misericordia tua et veritate tua.*
Psalm 115 (113 B) :1

Resum

Estudi monogràfic sobre la constitució política de l'antiga Corona d'Aragó en el temps del regnat de Pere III de Barcelona (1319 – 1387), dit el Cerimoniós, a través del procés i execució seguit contra el rei de Mallorca. S'hi aborda la situació històrica, els antecedents, el context internacional, el procediment penal i les conseqüències polítiques. També s'hi exploren les implicacions doctrinals que, en una època de confluència entre les romanalles del feudalisme i l'eclosió del romanisme humanista, menen a l'establiment d'un règim de garanties constitucionals connectades amb l'ascens d'un poder polític centrat en la figura del monarca.

Resumen

Estudio monográfico sobre la constitución política de la antigua Corona de Aragón durante el reinado de Pedro III de Barcelona (1319 – 1387), llamado el Ceremonioso, a través del proceso y ejecución seguido contra el rey de Mallorca. En él se analiza la situación histórica, los antecedentes, el contexto internacional, el procedimiento penal y las consecuencias políticas. También se exploran las implicaciones doctrinales que, en una época de confluencia entre los despojos del feudalismo y la eclosión del romanismo humanista, llevan al establecimiento de un régimen de garantías constitucionales conectadas con el ascenso de un poder político centrado en la figura del monarca.

Abstract

Monographic essay about the political constitution of the ancient Crown of Aragon in the times of the reign of Peter III of Barcelona (1319 – 1387), called the Ceremonious, through the process and the execution followed against the King of Majorcas. Historical environment, background, international framework, criminal procedure and political consequences are analyzed in it. We also explore the doctrinal implications that lead to establish a constitutional freedoms' regime linked to the augment of a political power set on the monarch.

Paraules clau / *Palabras clave* / *Keywords*

Corona d'Aragó – Catalunya – Pere III de Barcelona – Jaume III de Mallorca – Edat
Mitjana – Segle XIV – Jusconstitucionalisme – Dret processal penal – Homenatge

Sumari

Introducció	IX
1. L'organització administrativa en temps de Pere III.....	1
1.1. L'administració reial	5
1.2. La Diputació del General.....	12
1.3. L'administració local i les jurisdiccions feudals (senyorial i eclesiàstica).....	14
2. El projecte polític de la Corona d'Aragó: assumptes pendents	15
2.1. La península: unitat i reconquesta	16
2.2. Occitània: l'eterna espina.....	22
2.3. Expansió mediterrània. Les vespres sicilianes. Còrsega i Sardenya. Atenes i Neopàtria	26
3. Antecedents del procés	29
3.1. El testament polític de Jaume I i el tractat de Perpinyà (1279).....	29
3.2. El tractat d'Agnani (1295) i els conflictes dinàstics a la mort dels reis de Mallorca	33
4. Pere III contra el rei de Mallorca	35
4.1. Les parts del procés.....	36
4.2. Les condicions d'infeudació del regne de Mallorca a la Corona d'Aragó.....	39
4.3. Qüestions prèvies: competència internacional o jurisdicció reial	41
4.4. Fases del procés: instrucció/judici i sentència en rebel·lia.....	44
4.5. L'execució i el règim penitenciari de Jaume III de Mallorca	52
5. Anàlisi política del procés.....	57
5.1. Per què el procés?.....	57
5.2. La legitimitat: de la concepció patrimonial a la concepció nacional de la Corona... ..	59
Conclusions	63
Notes.....	XIII
Bibliografia	XXV
Annexos	XXIX

Introducció

Deien els antics que la història és la mestra de la vida. Si més no, de la vida passada. L'interès per la història, que és el nostre passat col·lectiu, es correspon a la línia d'aquelles preguntes que tothom s'ha fet almenys un cop a la vida. Qui sóc? On vaig? D'on vinc? La resposta no és immediata, ans es configura com un camí, un viatge de llarg recorregut. En aquest trànsit, ens atreviríem a assenyalar dos elements fonamentals que ens acompanyaran i ens facilitaran el camí. El primer és la curiositat, aquella passió natural de la vida que ens mena a voler conèixer, a emocionar-nos, a entristir-nos i, també, a pensar. Coneixement i experiència van íntimament lligats a la recerca. El segon és la companyia. Sí, la companyia entesa com comunitat, grup, el conjunt de persones concretes que ens acompanyen durant tota la vida, que ens fan de guia, començant pels pares, els avis o padrins, els amics, els mestres autèntics que anem trobant... I no obstant, hi ha encara un darrer grup: els paradigmes, els exemples històrics que saben unir l'element personal i concret, amb el grup i la raó.

En la nostra societat postmoderna sovint s'ignora o es negligeix el paper sobiranament educatiu que tenen els herois i els homes més abjectes. Conèixer-los ens enriqueix, ens permet saber millor qui som, àdhuc aquelles parts fosques de nosaltres que ens fan recordar i que voldríem oblidades. Ací el paper de la història és clau. És una experiència comuna a tota persona que el coneixement sense passió és trist, depriment i avorrit. Una certa tendència científicista moderna va voler convertir la història en el que no era: una màquina dissenyada de forma racionalista. La nostra passió per la història neix d'una passió per comprendre el nostre món; no quedar-nos en la superficialitat, sinó anar al fons. En fer-ho, hom s'adona que la història és narrativa; sí, narrativa. Una mena de narrativa per nens grans, com ho són les històries que les àvies ens van contar vora el foc d'hivern. Ací, la font principal no és la memòria de la padrina, ans els documents, llocs, noms, etc. que ens han pervingut de la història que volem contar.

Ja fa força temps que llegint sobre la Corona d'Aragó o confederació catalano-aragonesa varem topar amb una història que ens va sorprendre. Es tracta, si es vol, d'un element marginal en transcurs dels grans afers; una nota a peu de plana del llibre de la Història Universal. Es tracta del procés polític-judicial seguit per Pere III de Catalunya i IV d'Aragó contra el que era el seu cunyat i rei de Mallorca. Quina raó hi havia per a desfer el que Jaume I havia establert? Quin crim havia comès Jaume III de Mallorca? Com se substancitava un procés penal en delictes de dret públic internacional que afectaven a les altes instàncies dels regnes? Tanmateix, la pregunta de fons: "Per què el procés?", no deixava de rondar-nos. Per això, ens varem posar a estudiar, a fer

recerca, a pentinar els arxius, especialment el de la Corona d'Aragó, la Biblioteca de Catalunya, la de la Universitat de Saragossa i Oviedo; a llegir les obres de referència (escasses en aquest assumpte quasi verge) i a recaptar tot llibre, assaig o pamflet que s'hi referís, ni que fóra de forma tangencial.

El resultat és el breu assaig que teniu a les mans. És una petita obra que s'ha volgut centrar en un aspecte molt específic de la nostra història jurídica: el judici que un dia el comte de Barcelona va fer contra el rei de Mallorca. En certa manera duu el segell de la novetat, puix que no hem estat capaços de trobar cap autor que s'hi hagi dedicat detalladament. En aquest sentit, hem seguit la recomanació general que apareix en les obres de Rafael TÀSIS sobre la necessitat d'explorar aquest camp. Ara bé, que el lector no es pensi que aquest treball va dirigit a un públic ja iniciat o expert. Obert a tothom, parteix d'uns coneixements mínims i d'un potent aparell de contextualització. És acadèmic en la forma, la seriositat i el rigor i; tanmateix, a la vegada procura mantenir una porta oberta a l'interès del novici i a la reflexió de l'expert.

El tema resulta un punt de trobada a mig camí entre la història, el dret i el pensament polític. Aquest recorregut interdisciplinari trasllueix rere cadascun dels epígrafs i subepígrafs que el componen. Al final, podem parlar de dos grans blocs. En el primer que engloba el primer i segon epígraf hi hem encabit la contextualització històrica que serveix de guia introductòria pel nouvingut a la història política i jurídica de l'antiga Corona d'Aragó. Mentre el primer epígraf versa sobre l'organització administrativa a tots els nivells, el segon epígraf té un caràcter més polític i menys gestor. Així, s'hi exposen els reptes històrics a què es va enfrontar la Corona d'Aragó i que, en definitiva, n'anaren perfilant el desenllaç. El segle XIV que és pràcticament el de Pere III, tan per l'extensió del seu regnat com per la intensitat dels esdeveniments que s'hi produïren, representa un clar punt d'inflexió. En canvi, en el segon bloc hi trobem el procés pròpiament dit. En el primer epígraf es parla dels antecedents històrics del procés. Ací ja no es contextualitza res, sinó que és un recorregut del que podríem anomenar "el cas del regne de Mallorques", del qual el procés només en serà un dels capítols darrers. En el següent epígraf s'hi estudia la part més tècnica i processal, la qual es complementa amb el comentari jurídic corresponent. Finalment, s'intenta fer un balanç crític del procés en to més polític. En aquest punt interessa remarca que la política i la justícia no van renyides, de manera que postular un procés just o injust no serà indiferent per a la conclusió final.

Pel que fa als aspectes de caire més formal i acadèmic val a dir que hem seguit la normativa general que dicta la Universitat Abat Oliba CEU per als treballs de final de carrera (TFC), tot i que complementada amb els criteris habituals en l'àmbit universitari

europèu d'arrel germànica. Aquest extrem es fa especialment present en la forma de citar. En referència a la metodologia de treball hem seguit un esquema tradicional de configuració del tema com suara s'ha exposat, una recerca que ens permetés tenir-ne un coneixement suficient i a continuació la proposició de la hipòtesi que el treball pretén desenvolupar. En aquest sentit, se segueix una narrativa sostinguda per una sèrie d'il·lustracions de tipus esquemàtic, així com de mapes històrics (que es troben en els annexos). En l'aparell de cites procurem facilitar la lectura en català i s'ha preferit la nota a peu de plana en l'original, sigui quina sigui la llengua no catalana. El desenvolupament de la recerca exigia uns coneixements mínims de llatí curialesc que hem pogut superar amb èxit a partir de diversos materials com diccionaris i gramàtiques. Pel que fa al francès i al català, llur semblança ha fet que no calgués una ajuda remarcable, tret de consultes puntuals al diccionari.

Ja per acabar, vull fer extensiu el meu agraïment a totes les persones que m'han acompanyat durant aquest *procés*. Especialment remarcable ha estat l'ajuda del meu tutor, el Dr. Carlos Pérez del Valle; així com l'assessorament del meu mentor, el Dr. Jaume Brufau i Prats; i el savi consell de la mestra i amiga, la Dra. Elisabet FERRAN i PLANAS. També vull esmentar la important ajuda de l'Eloi Gàmez en la fase de recerca. Finalment, és de justícia que recordi ací la gran paciència de la meva xicota, la Rosa Maria, i de la meva família –especialment de mon pare, qui, de ben xicotet, em va estimular la vocació que ara s'obre.

Notes

Per a la verificació de l'estudi presentat i amb la voluntat d'obrir a la recerca futura el procés que un dia el rei Pere III el Cerimoniós endegà contra el seu cunyat, el rei Mallorca, Jaume III, presentem les següents notes que conformen l'aparell crític d'aquest breu assaig:

¹ Cf. SOBREQÜÉS, Santiago; *El barons de Catalunya*. Ed. Teide. Col. Biografies catalanes. Volum III. Barcelona. 1957

² Cf. *El projecte polític de la Corona d'Aragó: assumptes pendents*. p.30

³ Cf. Resulten obres de referència sobre aquest aspecte la recent publicació de la Dra. Elisabet FERRAN a: FERRAN i PLANAS, Elisabet; *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*. Ed. Institut d'estudis Catalans. Barcelona. 2006. p.19-32; i també la del Dr. Joan BASTARDAS: BASTARDAS i PARERA, Joan. *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII*. Ed. Fundació Noguera. Barcelona. 1.984.

⁴ Cf. ROVIRA i VIRGILI, Antoni; *Història de Catalunya*. Ed. La Gran Enciclopedia Vasca. Vol. III-V. Bilbao. 1977. I també: SOLDEVILA i ZUBIBURU, Ferran; *Resum d'història dels Països Catalans*. Ed. Barcino. Barcelona. 1978³.

⁵ Per a un major aprofundiment en aquesta qüestió que, tot i ser molt interessant, ara i ací no podem abordar, recomanem la lectura de les obres de FRANCISCO ELÍAS DE TEJADA i SPÍNOLA: *Pensamiento político catalán* (Ed. Montejurra. Vol.I. Sevilla.1963) i *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval* (Aymá Editor. Barcelona. 1950).

⁶ En l'original en llengua castellana: "El reino se constituye mediante un proceso de agregación de los diversos territorios pertenecientes al mismo príncipe, por lo que en los primeros tiempos no existe un concepto oficial y unitario del reino en cuanto tal. [...] El mantenimiento prolongado de unas mismas tierras bajo la autoridad de idénticos reyes, hizo posible la consolidación de un concepto global de reino, apareciendo éste como ente político de carácter homogéneo. Y ello hasta tal punto que cuando el desarrollo de la dinámica unificadora junta a las Coronas, aquellos reinos mantienen su identidad específica. El reino es, pues, una unidad política indivisa y autónoma." ESCUDERO, José Antonio; *Curso de historia del derecho*. Impresor Solana e Hijos SA. Madrid. 2003. p. 499.

⁷ DE MONTAGUT i ESTRAGUÉS, Tomàs; *Les institucions de govern*, article publicat en l'obra *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Ed. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 1996. p. 294

⁸ ESCOLÀ i PONS, Marc B. & GONZÁLEZ, Ricard; *Organitzacions administratives*. Ed. Universitat Internacional de Catalunya en col·laboració amb l'Institut Superior d'Estudis de la Governabilitat i la Seguretat. Barcelona. 2003. I també dels mateixos autors: *Institucions bàsiques de dret administratiu*. Ed. EDINUN. Barcelona. 2001.

⁹ Com va assenyalar KELSEN, és en aquest àmbit, juntament amb les limitacions per comprendre la causalitat, com succeeix amb la responsabilitat dels animals i de les coses, en què trobem la romanència de les *ordalies* i dels *judicis de Déu*.

¹⁰ Cf. FERRAN i PLANAS, Elisabet; *Op. Cit.* p.19-32

¹¹ La importància i la saviesa del jurista i canonge de Barcelona, Pere Albert, fou tan gran en la seva època que la seva obra (*Les commemoracions*) es van convertir amb el temps en complement necessari per a la lectura i interpretació dels *Usatges de Barcelona*, de tal manera que a la llarga tingueren rang d'oficialitat i traducció al català (Corts de Barcelona de 1479).

¹² ELÍAS DE TEJADA i SPÍNOLA, Francisco; *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval*. Aymá impresor. Barcelona. 1950.

¹³ Tenia per funció recaptar els impostos votats en les corts i representar-les entre convocatòria i convocatòria. Amb el temps, esdevindria un autèntic poder paral·lel al de la monarquia, fins arribar a rivalitzar-hi, com fou el cas de la guerra civil que enfrontà Joan II de Trastàmara amb la Generalitat.

¹⁴ Definició obtinguda del diccionari *online* de l'Enciclopèdia Catalana, de lliure consulta en la plana web: <http://ec.grec.net/lexicx.jsp?GECART=0075403>

¹⁵ Ídem

¹⁶ TÀSIS i MARCA, Rafael; *Pere el Cerimoniós i els seus fills*. Ed. Teide. Col. Biografies Catalanes. Vol. VII. Barcelona. 1957. p.39

¹⁷ DE MONTAGUT i ESTRAGUÉS, Tomàs; *Op. Cit.* p.299

¹⁸ Les 21 vegueries eren: Ribagorça, Pallars, Urgellet, Berga i Berguedà, Ripoll i Ripollès, la Ral, Camprodon, Besalú, Girona, Vic i Osona, Vallès, Barcelona, Manresa i Bages, Vilafranca i el Penedès, Cervera, Camarasa, Tàrraga, Lleida, Montblanc, Tarragona i el Camp, i Tortosa i Ribera d'Ebre. Els comtats del Rosselló i la Cerdanya, sota domini dels reis de Mallorca, estaven dividits en les següents vegueries: Rosselló (amb la sotsvegueria del Vallespir); Conflent (amb la sotsvegueria del Capcir); la Vall de Ribes; i la Cerdanya (amb la sotsvegueria de Baridà).

¹⁹ Les principals sotsvegueries eren: Mojà i Moianès, i Bruc i la Guàrdia, dependents de la de Manresa i Bages; Piera, i Igualada i la Conca d'Odena, dependents de la Vilafranca i el Penedès; i Copons, i Prats i Segarra, dependents de la de Cervera.

²⁰ En l'original en llengua castellana: «[...] juicio contradictorio para discernir la responsabilidad de los oficiales reales obligados a “purgar taula” o “tener taula”, respondiendo de posibles agravios y negligencias. Quedaban sujetos a este procedimiento los vegueres, *bayles* y otros oficiales inferiores de jurisdicción ordinaria y temporal quienes debían comparecer ante unos jueces especiales (*jutges de taula*) designados por el rey y que actuaban casi exclusivamente a instancia de parte. Tras su institución por Alfonso III en las Cortes de Monzón de 1289, la *purga de taula* tuvo lugar cada año durante un periodo de treinta días, pasando desde el siglo XIV a celebrarse por trienios. Realizada en la sede de la veguería o *baylía* a la que pertenecieran los oficiales inculcados, resultó al parecer muy frecuente que ellos fueran absueltos, lo que originaba la consiguiente reincorporación al cargo.» ESCUDERO, José Antonio; *Op. Cit.* p. 554.

²¹ Vid. *Expansió mediterrània. Les vespres sicilianes. Còrsega i Sardenya. Antenes i Neopàtria*. p. 42

²² Vid. *L'administració reial* p. 21-22

²³ TÀSIS i MARCA, Rafael; *Op. Cit.* p.42

²⁴ Cf. SCHRAMM, Percy E; *Ramon Berenguer IV en Els primers comtes-reis*. Ed. Teide. Col. Biografies catalanes. Vol. IV. Barcelona. 1957. p.17

²⁵ Ramon Berenguer IV de Barcelona, mai no s'intitulà rei d'Aragó. Preferí prendre el nom de *príncep*.

²⁶ Vid. BAGUÉ, Enric; *Pere I el Catòlic en Els primers comtes-reis*. Ed. Teide. Col. Biografies catalanes. Vol. IV. Barcelona. 1957.

²⁷ Vid. VENTURA, Jordi; *Pere I el Catòlic i Simó de Montfort*. Ed. Aedos. Col. Biblioteca Bibliogràfica Catalana. Barcelona. 1960.

²⁸ Vid. SOLDEVILA i ZUBIBURU, Ferran; *Loc. Cit.*

²⁹ Vid. PLANAS, Montserrat; PUJOL, Josep Maria; *Llibre dels feits de Jaume I el Conqueridor (adaptació)*. Ed. Proa. Barcelona. 1989.

³⁰ Vid. GARRIDO, Josep-David; *Jaume I el regne de Múrcia*. Rafael Dalmau editor. Barcelona-València. 2006.

³¹ Vid. SOLDEVILA i ZUBIBURU, Ferran; *Jaume I Pere el Gran*. Ed. Teide. Col. Biografies Catalanes. Barcelona. 1955. i També en: BAGUÉ, Enric; SOBREQUÉS, Santiago; i altres. *Els descendents de Pere el Gran*. Ed. Teide. Col. Biografies catalanes. Barcelona. 1954.

³² Vid. BAGUÉ, Enric; SOBREQUÉS, Santiago; i altres. *Op. Cit.* p.157

³³ VENTURA, Jordi; *Op. Cit.* p.287

³⁴ MESTRE i GODES, Jesús; *Els càtars. Problema religiós, pretext polític*. Edicions 62. Barcelona. 1994. p.64

³⁵ SOLDEVILA i ZUBIBURU, Ferran; . Teide. Col. Biografies Catalanes. Barcelona. 1955. p.72

³⁶ ELÍAS DE TEJADA SPÍNOLA, Francisco; *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval*. Aymá editor. Barcelona. 1950. p. 269.

³⁷ SOBREQUÉS, Santiago; *Op. Cit.* p.117

³⁸ La cita que hem reproduït és una adaptació nostra al català modern. Tot seguit reproduïm les paraules en llur català original: “fort ha poc en la terra de Catalunya aquell qui l'ha donada a altre e

menys aquell qui l'ha presa, car mon llinatge la conquès ab espasa. Per què sapien tuit que qui la volrà, costa-li ha." DESCLOT, Bernat; *Crònica* cap. CXLIV

³⁹ Altre cop la cita que hem reproduït és una adaptació nostra al català modern. Tot seguit reproduïm les paraules en llur català original: "No em fassats resguard quan deïts que el rei de França armarà a l'altre any tres-cents cors de galeres: jo crec bé que ell les porà armar, aqueixes e encara més. E jo, a honor de mon senyor lo rei d'Aragó, si el rei de França n'arma tres-centes, armar-n'he cent sens pus. E quan aquelles cent hage armades, pens-se d'armar lo rei de França tres-centes o mil si es vol, que no tem que es gosen ab mi trobar en neguna part. Ne sol no em pens que galera ne altre vaixell gos anar sobre mar menys de guiatge del rei d'Aragó; ne encara no solament galera ni lleny, mas jo no creu que nengun peix se gos alçar sobre mar si no porta un escut ab senyal del rei d'Aragó en la coa per mostrar guiatge d'aquell senyor rei d'Aragó." *Ibid.* cap. CLXVI

⁴⁰ Vid. PARPAL i MARQUÈS, Cosme; *La conquesta de Menorca, el 1287, per Alfons el Liberal*. Rafael Dalmau Editor. Col. Episodis de la història. Barcelona. 1964.

⁴¹ Vid. PASCOT, Jep; *Els almogàvers. L'epopeia medieval dels catalans (1302-1388)*. Ed. Proa. Barcelona. 1972.

⁴² "Desde una perspectiva jurídica cabe diferenciar dos tipos de reinos, *de abolengo* y *ganados*. Aquéllos son los que el monarca hereda de su antecesor, integrando un patrimonio sujeto a los principios sucesorios. Los reinos *ganados*, en cambio, son los obtenidos y conquistados por un monarca, quien en consecuencia puede disponer de ellos de la forma que estime oportuno, aunque si no lo hace quedaran convertidos en reinos de abolengo al ser heredados por el sucesor." ESCUDERO, José Antonio; *Loc. Cit.* p. 499 i ss.

⁴³ DE BOFARULL i DE SARTORIO, Manuel; *Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón*. Vol. VI. Doc. XXXII. I també en VALLS i TABERNER, Ferran; *Diplomatari de Sant Ramon de Penyafort*. Doc. XXV.

⁴⁴ Aquest és el tenor literal de l'últim repartiment de Jaume I: "Post hec autem instituimus carissimum filium nostrum primo genitum Petrum heredem nostrum post dies nostros in regno Aragonum et in regno Valentie et in Rippacursia et in Palars et Valle daran et in comitatu Barchinone et in dominatione quam habemus in comitatu Urgelli et in aliis locis et terris Catalonie et in omnibus feudis que in predictis regnis terris et locis pro nobis a quocumque et quibuscumque tenentur et teneri debent et in pleno domino et omnibus iuribus et pertinentiis suis et omnibus omnia et singulis ad dicta regna et comitatu Barchinone ac terras et loca predicta vel ad nos ex ipsis et quolibet eorum contra quascumque personas et in quibuscumque locis et terris valentibus et debentibus pertinere exceptis tantum comitatibus et locis aliis a nobis datis carissimo filio nostro Infanti Jacobo fratri suo. Item prefatum Infantem Jacobum filium nostrum instituimus heredem nostrum similiter post dies nostros in regno Majorice et insulas Minorice et Evisse et in comitatibus Rossillonis Ceritanie et Confluentis et in omnibus feudis qui comes Fuxensis et comes Impuriarum et alii etiam ibi tenent et tenere debent pro nobis in Caucolibero et Montepesullano et toto domino suo et castris ejusdem et in pleno dominio et omnibus iuribus et pertinentiis suis et in jure et dominio que habemus et habere debemus in vicecomitatu de Carlades qui filii nostri proximo prenominati predicta omnia eis legata habeant jure institutionis prout in instrumentis partitionis seu hereditamenti que fecimus inter ipsos plenius et lacius continentur." DE BOFARULL i DE SARTORIO, Manuel; *Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón*. Vol. XXIX. p. 23-24

⁴⁵ Al testament: "Et si forsan terra Rossilionis et de Caucolibero et de Conflent et comitatus Ceritanie et Vallaspiri per matrimonium vel per alium modum haberent venire in personas extraneas que non essent filii masculi predicti Infantis Jacobi vel suorum descendencium masculorum volumus quod predicta loca de Rossilione de Caucolibero de Conflent de comitatus Ceridanie et Vallis Aspirii secundum quod hec superius terminata sunt teneantur in feudum pro dicto Infante Petro et pro suis heredibus pro illo videlicet qui esset comes Barchinone." *Ibid.* p.11-12.

⁴⁶ En l'original llatí: "Damus et dimitimus predicto Infanti Jacobo filio nostro si nobis supervixerit in hunc videlicet modum quod in comitatu Rossilionis et in Caucolibero et in Conflent et in Ceritania et in Valespiri currat moneta Barchinone de terno perpetua que nunc est in perpetuum et usatici Barchinone et consuetudines Cathalonie serventur perpetuo dictis locis salvis specialibus consuetudinibus ipsorum locorum." *Ibid.* p. 10-11.

⁴⁷ ROVIRA i VIRGILI, Antoni; *Loc. Cit.* Vol. V. p.69

⁴⁸ Jaume I ho exposa de la següent manera: "Insuper etiam volentes ut regna et terre que et quas dictis filiis nostris Infanti Petro et Infanti Jacobo dimitimus integra semper remaneant cuique eorum et suis et supra ordinatum est et quod diminui non possint nec transmutari in alienum dominum seu transfferri. [...] Infans Petrus vel sui successores non possint ipsa regna comitatus et terras dividere

inter suos filios vel filias aut in alias personas alienares ed semper ipsa regna comitatus et terre remaneant et sint regis et domini Aragonum integritater ut est dictum et unum solum filium suum legitimum masculum dictus Infans Petrus et sui post ipsum successive heredem faciant in eisdem salvis tamen substitutionibus nostris predictis. Mandantes similiter ac firmiter perpetuo statuentes quod regnum Majorice et Insule Minorice et Evisse et villa Montispesullani com territorio et dominio ejusdem et comitatus Rossilionis Ceritanie et Confluentis predicti et Caucoliberum et alia que ipsi Infanti Jacobo supra dimittimus et omnia pertinentia et pertinere debentia ad eadem ubique quocumque modo sint semper domini et domini ejusdem scilicet regis Majorice et idem Infans Juacobus filius noster vel ejus successores non possint ipsa dividere inter suos filios aut filias aut in alias personas alienares ed ipsum regnum et comitatus et Monspesullanus et alia que ipsi Infanti Jacabo dimisimus superius sempèr remaneant et sint regis et domini Majorice integriter ut est dictum.” DE BOFARULL i DE SARTORIO, Manuel; *Loc. Cit.* p. 30-31.

⁴⁹ La cursiva de la cita és nostra. La versió original fa així: “Pateat universis quod nos Jacobus Dei gratia Rex Majorice comes Rossilionis et Ceritanie ac dominus Montipesullani protestamur et in veritate profiteamur coram notario et testibus infra scriptis quod cum dominus Jacobus inclite recordationis Dei gratia quondam rex Aragonum et Majorice et Valentie et comes Barchinone et dominus Montispesullani pater noster volens dividere regna et alias terras suas inter filios suos Petrum quondam olim regem Aragonum fratrem nostrum primogenitum et nos Jacobum secundo genitum et jure hereditario donasset et assignasset predicto Petro fratri nostro regna Aragonum et Valentie et Comitatum Barchinone et quedam alia nobis autem similiter donasset et assignasset jure hereditario regnum Majorice cum insulis Minorice et Evisse et aliis insulis eidem regno adjacentibus et comitatus Rossilionis Ceritanie et Confluentis ac vilam et baroniam Montispesullani cum quibusdam aliis pro libero et franco alodio [...] tam per dictum Petrum fratrem nostrum quam etiam per nos.” *Ibid.* p. 37.

⁵⁰ Durant la confiscació, l'infant Alfons, que va esdevenir rei durant el seu viatge a Mallorca en morir son pare, el rei Pere, va aprofitar-la per expulsar els sarraïns que encara vivien com a tributaris a l'illa de Menorca. L'operació fou una acció de càstig per l'acció d'espionatge del senyor musulmà de l'illa que alertà el rei de Tunis durant l'expedició a Sicília. Vid. PARPAL i MARQUÈS, Cosme; *La conquesta de Menorca, el 1287, per Alfons el Liberal*. Rafael Dalmau Editor. Col. Episodis de la història. Barcelona. 1964.

⁵¹ Les condicions que recull el document d' infeudació de la Corona de Mallorca són les següents (DE BOFARULL i DE SARTORIO, Manuel; *Loc. Cit.* pp. 46-56):

- 1) “Quod nos Jacobus rex Majorice predictus et successores nostri juvemus valeamus et deffendamus vos dominum Jacobum regem Aragonum nepotem nostrum karissimum et successores vestros cum toto posse nostro contra cunctos homines de mundo.”
- 2) “Et nos dictus Jacobus rex Aragonum promittimus per nos et nostros successores vobis dicto Jacobo regi Majorice karissimo patruo nostro juvare valere et defendere vos et vestros successores et regnum terras et comitatus et jurisdictiones vestras et terrarum vestrarum quas a nobis tenetis in feudum toto posse nostro contra cunctos homines de mundo.”
- 3) “Quod in terris Rossilionis Ceritanie Confluentis Vallespiri et de Caucolibero currat moneta Barchinone et non alia et gentes dictarum terrarum nostrarum consueverunt solvere et recipere secundum quod inter se conveniunt et conveniebant ante et post predictas convenciones in ipsis terris prout etiam in quibusdam locis earundem per privilegia predecessorum nostrorum ex aliquibus rationibus fuit concessum monetam illustris regis Francie auri et argenti ac etiam alias monetas diversorum principum et comunitatum et vertatur indubium an dicte consuetudini per verba dicta conventionum renovatarum esset derogatur super quo fuit lis incohata.”
- 4) “Et nos Jacobus Dei gratia rex Majorice a dicta litte cessare volentes dictam transactionem concedendo et admitendo promittimus per nos et nostros ipsam servare et cursum certum ut predictum est nulli alteri monete quam Barchinone in dictis terris nostris daren ec aliquem vel aliquos cogere ad recipiendum vel solvendum.”

⁵² Text de la protesta de Jaume II de Mallorca en el moment de la nova infeudació després de la pau d'Agnani (1295): “Postea vero mortuo dicto Alfonso Jacobus de Aragonie ejus frater nunc vivens successor ejus predictas omnes terras nostras similiter adhuc injuste et injuriose detinet occupatas. Nos autem super hujusmodi injuriis invasionibus ac violenciis nobis illatis sic endebite et injuste habuimus recursum ad Summum Pontificem et romanam ecclesiam tanquam ad illam pro qua omnia predicta mala et dampna sustinuimus. Ideo quare dictum fratrem nostrum contra ipsam juvare noluimus et etiam ad alios amicos nostros in quibus repulsam et defectum invenimus in tantum quod nos predictas terras nostras sic nobis ablatas et occupatas propter defectum potencie et juvaminis ecclesie romane et aliorum amicorum nostrorum nec alia jura nostra recuperare potuimus nisi sub

modo et forma facta et ordinata per Summum Pontificem cum rege Sicilie in pace per ipsum tractata inter illustres regem (?) Francie et Aragone nepotem nostrum seu eorum inimicos ex altera in qua nos intendit astringere ad revocandum predictam recognitionem dicto Jacobo de predictis regno et terris nostris. Nos igitur volentes nobis providere et precavere ne propter predictam revocationem predictae recognitionis posset videri nobis quodammodo aliquod perjudicium generari si gratis et voluntarie concenserimus Deo nobis teste profiteamur inquam et protestamur quod nos predictam renovationem recognitionem et alia nunc facimus coacti et inviti sive compulsi scilicet quia aliter predictum regnum nostrum Majorice quod est caput nostrum et nomini et honoris nostri et major pars patrimonii nostri et insulas sive terras Minorice et Evisse recuperare non poteramus profitentes et protestantes coram notario seu tabellione et testibus infrascriptis per nos et successores nostros quod nos non intelligimus nec reputamus per hanc recognitionem nec per aliqua alia nunc facta vel dicta facienda vel dicenda per nos vel successores nostros esse obligatos vel astrictos ad ea tenendam vel observandam vel aliquid predictorum nec ipsa servare nec attendere nos nec successores nostri nisi secundum ordinationem paternam superius expressam et confirmatam postea per dictum fratrem nostrum imo contravenire suo loco et tempore oportunis." *Ibid.* pp.41-42.

⁵³ Literalment: "Promittimus etiam per nos et nostros vobis predicto domino Regi Aragonum et vestris quod si forte heredes et successores dicti domini Regis Majorice nolent servare et complere predictam compositionem et pactiones et omnia et singula contenta in instrumento dicte compositionis nos non juvabimus nec defendemus dictos heredes vel successores dicti domini Regis contra vos vel vestros". *Ibid.* p.145

⁵⁴ En l'original llatí: "si dictus Jacobus filius noster [...] sine filiis legitimis masculis decederent omnia predicta que ispi Jacobo supra dimittimus devolvantur ad Petrum fratrem ejus filium nostrum [...]" *Ibid.* p.26

⁵⁵ En aquest aspecte, el seu primer èxit polític, tot i que parcial, fou pacificar les tensions derivades del testament de son pare, el qual, en un excés de liberalitat havia compromès una gran part de patrimoni reial entre els fills (Ferran i Joan) de la segona muller, Elionor de Castella.

⁵⁶ Vid. *El projecte polític de la Corona d'Aragó: assumptes pendents.* p.30

⁵⁷ TÀSIS i MARCA, Rafael; *Op. Cit.* p.68

⁵⁸ Aquesta genealogia només inclou els descendents masculins que arribaren a la majoria d'edat, a excepció de la Infanta Constança de Barcelona, que també hi consta, atesa la seva connexió directa amb el procés.

Llegenda:

Designa els reis i la línia successòria en cada dinastia.

Designa els membres mascles de la família reial.

Enllaç matrimonial.

⁵⁹ Cf. PAGÈS, Amédée; *Chronique Catalane de Pierre IV d'Aragon III de Catalogne dit le Cérémonieux ou del Punyalet.* Toulouse Edouard Privat Éditeur. Col. Bibliothèque Méridionale. Vol. XXXI. Tolosa de Llenguadoc. 1942. p. 93 i 94

⁶⁰ En l'original en llatí: "Nos Jacobus Dei gratia Rex Majorice predictus. Gratis et ex certa sciencia ac spontanea voluntate per nos et omnes successores nostros recipimus a vobis domino Petro Rege Aragonum predicto fratre nostro et successoribus vestris Regibus Aragonum in feudum honoratum sine omni servicio sub forma tamen infrascripta totum predictum Regnum Majorice cum insulis Minorice et Evice et aliis insulis adjacentibus eidem Regno et omnes predictos comitatus et terras Rossilionis Ceritanie et Confluentis Vallispiri et Caucoliberi. Item sine prejudicio juris alieni recipimus in feudum a vobis et vestris secundum modum superius et inferius comprehensum vicecomunitatu Omelodesii et vicecomitatum de Carladesio cum omnibus villis et castris oerundem vicecomitatum et omnia etiam castra villas et loca quecumque pro alodio habemus in terris Montispesulani et dominacione et terminis ejusdem." DE BOFARULL i DE SARTORIO, Manuel; *Loc. Cit.* pp. 119

⁶¹ En l'original en llatí: "Teneantur etiam omnes heredes et successores nostri firmare jus vobis et vestris in posso vestro et vestrorum semel quolibet anno cum fuerint requisiti ire ad curiam vestram in Catalonia nisi tunc quando fuerint requisiti fuerint dicti heredes et successores nostri in Regno Majorice." *Ibid.* p.121

⁶² En l'original en llatí: "Promittimus tamen nos et nostri et ad hoc de presenti nos et successores nostros obligamus quod juvemus valeamus et deffendamus vos et successores vestros cum toto posse nostro contra cunctos homines de mundo. Item promittimus per nos et nostros servare et servari facere in terris Rossilionis Ceritanie Confluentis et Vallispirii et Caucolibero usatiucos consuetudines et constituciones Barchinone factos et factas et etiam faciendos et faciendas per vos et vestros cum consilio majoris partis baronum Cathalonie sicut moris est fieri salvis specialibus consuetudinibus locorum predictarum terrarum et quod in predictis terris Rossilionis Ceritanie Confluentis Vallispirii et de Caucolibero currat moneta Barchinone et non alia." *Ibidem*.

⁶³ En la versió original en llatí: "Retinemus tamen nobis et successoribus nostris quod possimus cudere vel cudi facere absque contradicione et impedimento vestro et vestrorum in Regno Majorice et insulis eidem adjacentibus monetam et monetas de novo." *Ibidem*.

⁶⁴ Literalment: "Item retinemus nobis et successoribus nostris bovatium in predictis terris [...]". *Ibid.* p.122

⁶⁵ En la forma llatina: "Ad hec nos Petrus Dei gratia Rex Aragonum predictus tenentes nos pro contentis et paccatis cum predictis a vobis Jacobo per eandem, Rege Majorice fratre nostro nobis recognitionis et concessis et volentes penitus discedere a dicta lite per nos nostrosque successores laudamus approbamus et concedimus vobis predicto Regi Majorice fratri nostro et vestris successoribus perpetuo predictum Regnum Majorice insulas comitatus et terras quas a nobis in feudum recipitis sub pactis et conventionibus supradictis. Et promittimus per nos et nostros vobis et vestris juvare valere et deffendere vos et vestros et Regum et terras et comitatus predictos et iurisdictiones vestras dictarum terrarum quas a nobis tenetis in feudum toto posse nostro contra cunctos homines." *Ibidem*.

⁶⁶ Aquesta és la literalitat de l'argument del mallorquí: "Verum quia sumus parati de predictis stare cognitioni domini Summi Pontificis qui iudex est inter Reges et de hoc est in possessione ut puta de Regibus Portugalie et Anglie et debet in ista causa et similibus iudex esse vel est paratus de predictis in ipsum dominum summum Pontificem compromittere et consentire et in ipsum ac posse suo ponere supradicta vel Cardinalium vel aliarum personarum non suspectarum." *Ibid.* p. 186

Jaume de Mallorca posa com a exemple una disputa entre els reis de Portugal i d'Anglaterra. Val a dir que en aquest període la posició de la Santa Seu atorga carta de naturalesa i legitimitat a les grans decisions de política internacional. Tot i que l'època de la doctrina de les dues espases (*Unum Sanctam*: 1302) i la omnipotència papal ja es trobava en decadència comparada amb el període anterior (s.XIII), aquesta posició serà generalment reconeguda fins a l'eclosió del Protestantisme al segle XVI.

⁶⁷ Literalment en català antic: "[...] ne es bona consequencia ne necessaria que si havem justicia aixi con verterament la havem que per aço hajam o dejam metre la nostra justicia a examinacio de la Sancta esgleya ne de nengun princep car nos per les nostres regnes et terres en lo temporal no regonexen negun subira exceptat per lo regne de Sardenya et axi de les questions qui son entre vos et nos et qualsevol altre poblat dins nostre imperi o Principat podem conexer et aquelles determenar et no les havem a metre en poder del dit Sant Pare car seria fer perjudici a nos et a tots los Reys del mon qui no han subira si cas de justicia temporal haviem e haviem a passar en examinacio del Sant Pare jasia aço que verterament en ell haja claritat et habundancia de sciencia justicia et veritat." DE BOFARULL I DE SARTORIO, Manuel; *Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón*. Vol. XXX. p. 297

⁶⁸ Fragment de la carta de Pere III al Papa Climent, el 13 de juliol de 1344 en plena execució de les terres i comtats del Rosselló i la Cerdanya: "Quod executio quam ipse faciebat contra inclitum Jacobum de Majoricis vassallum suum sibi rebellem non erat nec potest dici guerra et per consequens non erat pax necessaria [...]". *Ibid.* p.403 Pere nega l'arbitratge papal per assolir la pau, en tant que considera que no s'ha declarat cap guerra. S'està produint l'execució d'un procés judicial, d'ordre intern de la Corona.

⁶⁹ Text literal de la sentència de confiscació dels estats de Jaume III (22 de febrer de 1343): "Mas per ço con vos habets feyt diverses crims declarats en la dita nostra letra contra nos princep et senyor vostre nos axi com a subira et havent iurisdiccio ordinaria en la vostra persona poblada et domiciliada dins nostre Regne et general iurisdiccio havem pogut et podem justament enantar contra vos per los dits crims ultra los drets feudals sobredits [...]". *Ibid.* p.300

⁷⁰ El veguer ordinari de Barcelona i Vallès, jutge instructor i fiscal de la causa del rei de Mallorca, Arnau d'Erill respon a l'al·legació de la defensa de Jaume III que no ha lloc a la declinatòria de competència, en tant que el seu senyor ordinari és Pere, tot negant la qualitat de conflicte internacional al litigi: "Et ubi rationes spetiales haberet etiam si que forent probabiles quod expresse nego ad

impugnandum dictas infeudacionem et conventiones illas indubitanter habuisset et debet proponere et probare judicialiter coram dicto domino Rege Aragonum qui est dominus superior et iudex ordinarius suus pro feudis predicis vel curia sua juxta usaticos et constitutiones et consuetudinem supradictos quibus subest idem Rex pro feudis superius expressatis numquam enim vel usque invenitur quinimo a jure et ratione multum exorbitat et ridiculum reputatur quod vassallus per suam nudam assertionem et sine cause cognitione a domino suo et jure vassallatico juramento et homagio roborato faciat se auctoritate propria liberum vel exemptum." *Ibid.* p.189

Com veiem es tracta d'una problemàtica jurídica d'un pregon calat polític i de gran vigència encara avui en dia. Així, respectant la distància que hi ha, es podria atribuir a les relacions entre nacions reconegudes com a Estats internacionalment i regions que aspiren a esdevenir-ne. Avui en dia, per exemple en el cas del Marroc i del Sàhara Occidental, els saharis reclamen la intervenció de l'Organització de les Nacions Unides (ONU) perquè en aplicació de la legalitat internacional se celebri un referèndum d'autodeterminació amb l'objectiu de proclamar un Estat saharià. En canvi, els marroquins, oberts a tot tipus d'acords i concessions d'autonomia, es neguen a reconèixer la dimensió internacional del conflicte i l'atribueixen a una qüestió regional d'un territori considerat part integrant del seu país i, per tant, subjecte als seus tribunals.

⁷¹ FERRAN i PLANAS, Elisabet; *Op. Cit.* p.239

⁷² *Ibidem.*

⁷³ Vid. *Supra* p.41

⁷⁴ Cf. BOFARULL i DE SARTORIO, Manuel; *Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón.* Vol. XXIX. p.104 i 105

⁷⁵ Cf. *Ibid.* p.107

⁷⁶ Cf. *Ibid.* p.108 i 109

⁷⁷ Cf. *Ibid.* p.112

⁷⁸ Cf. *Ibid.* p.117

⁷⁹ Cf. *Ibid.* p.135 i 136

⁸⁰ Cf. *Ibid.* p.144 i 145

⁸¹ Cf. *Ibid.* p.173

⁸² Cf. *Ibid.* p.172

⁸³ Cf. *Ibid.* p.174

⁸⁴ Cf. *Ibid.* p.176 i 177

⁸⁵ En l'acta original de denegació de la ferma de dret: "Et tunc prefatus dominus noster Rex Majorice in eorum presentia et testium memoratorum dixit dicto domino legato vos pridie ex parte domini Regis Majorice dixistis nobis quod responderemus super hoc quod ipse petebat a nobis quod firmaremus in posse suo ad que respondemus quod nos non firmaremus in posse suo nec intendimus nos teneri seu esse obligatos ad firmandum in posse suo set inde esse liberatos et penitus absolutos intendimus et enim quod a conventionibus que fuerunt inter ipsum et nos sumus liberati penitus et absoluti ex causis et rationibus justis et legitimis suo loco et tempore et coram personis decentibus proponendis que quidem rationes juste et legitime per diversa legitima documenta diversasque probationes legitimas consistentes tam in publicis instrumentis quam litteris quam etiam assertionibus et depositionibus personarum [...]". *Ibid.* p.185

⁸⁶ La inclusió del nou delict es fa a través d'un protesta formal de l'acta notarial alçada per Jaume en prova de la denegació de la ferma de dret: "Protestor itaque nomine procuratorio predicto ut super et spetialiter de penis predictis contra vassallum inficientem feudum et etiam de penis predictis contra vassallum contradicentem domino suo firmare directum." *Ibid.* p.191

⁸⁷ Literalment: "Et ubi rationes spetiales haberet etiam si que forent probabiles quod expresse nego ad impugnandum dictas infeudacionem et conventiones illas indubitanter habuisset et debet proponere et probare judicialiter coram dicto domino Rege Aragonum qui est dominus superior et iudex ordinarius suus pro feudis predicis vel curia sua juxta usaticos et constitutiones et consuetudinem supradictos quibus subest idem Rex pro feudis superius expressatis numquam enim vel usque invenitur quinimo a jure et ratione multum exorbitat et ridiculum reputatur quod vassallus per suam nudam assertionem et

sine cause cognitione a domino suo et jure vassallatico juramento et homagio roborato faciat se auctoritate propria liberum vel exemptum.” *Ibid.* p.189

⁸⁸ Declaració de poder bastant i de representació del procurador Pere Pasqual: “Petrum Paschalis presbiterum procuratorem nostrum constituimus per presentes. Dantes et concedentes ei tenore presentium plenum posse ac liberam potestatem et speciale mandatum respondendi nostro nomine ac responsiones nostro nomine offerendi et tradendi replicatis per Arnaldum antedictum indeque requirendi fieri per ipsum Petrum Sicardi aut alium publicum instrumentum.” *Ibid.* p.211

⁸⁹ *Ibid.* p.211

⁹⁰ Resposta de Felip de Monterós a l'al·legat de Pere Pasqual: “Nec responsa per dictum Petrum Paschalis etiam excusant dictum illustrem Regem Majorice immo revera accusant non dato absque perjudicio quod in terris et feudis predictis successisset eo modo quo idem Petrus Paschalis dictum Regem Majorice asserit successisse factum de facto et non de jure cum st jure notorium quod dominium et monarchia seu principatus domini Regis Aragonum tantam diminutionem divisionem alienationem seu sectionem pati de jure non potuit cum Regna uni imperio subjecta et unita de jure inter filios etiam non possint dividi nec unum a majori imperio separari presertim cum dictus dominus Rex Jacobus abavus dicti domini Regi Aragonum in coronatione sua ut est juris et moris jurasset non alienare vel dividere Regna sua et jura Regnorum intacta et illibata servare sicquod dicti Regni Majorice et aliarum terrarum infra principatum Cathalonie sistendum alienatio contra prefatam dispositionem juratam et jura nulla existit ipso jure”. *Ibid.* p.223

⁹¹ *Ibid.* p.225

⁹² FERRAN i PLANAS, Elisabet; *Op. Cit.* p. 151

⁹³ *Ibid.* p.307-331

⁹⁴ Literalment en l'original: : “Quod dictus Rex Majorice nullam guerram habuit cum dicto Rege Francie et per consequens non potest dici quod dominus Rex sibi valenciam denegaverit.” *Ibid.* p.226

⁹⁵ En la versió original de la sentència: “[...] contumacia vostra annotam sollempnialment lo regne de Mallorca et los comtat et terres sobre ditas dins Cathalunya situats et situades apres de la qual annotacio i publicacio daquella es passat un ayn dins lo qual no sots comparegut denant nos et per ço los dits comtats et terres son a nos guanyats et dequi a avant sobre les bens no devets esser oit segons los dits drets de la patria et encara dret comu que conferma.” DE BOFARULL i DE SARTORIO, Manuel; *Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón*. Vol. XXX. p.301

⁹⁶ La literalitat de la memòria fa de la manera següent: “Memoria dels crims quel Rey qui fo de Mallorca ha feyts et comeses contra lo Senyor Rey Darago estan son hom ligi et son vassall e tenen en feu lo Regne de Mallorca en tot quant havia per lo dit Senyor Rey et sotmes a la sua general jurisdiccio.

Primo contra les covinençes de la infeudacio renovades ab sacrament de feeltat et homenatge tres vegades feu correr altra moneda que barceloneses en les terres que havia dins Cathalunya situada.

Secundo feu batre moneda publicament contre les dites covinençes en contra dret comu e contra usatge de Barchinona en la vila de Perpenya dins Cathalunya situada.

Tertio feu moneda reyal dargent en la qual era la actoritat nom et magestat del dit Senyor Rey.

Per los dits tres crims feyts contra homenatge tres vegades per ell feyt roman lo dit En Jacme bare del dit Senyor Rey et per dret comu et usatge de Barchinona ha perdut lo feu e tot quant ha et deu perda la persona axí com a culpable de crim de lesa majestat.

Quarto citat e request que fermas de dret per los dits crims en poder del dit Senyor Rey segons que devia per les dites covinençes et per usatge contradigua fermar de dret per la qual contradiccio per lo trencament de les dites covinençes feudals encorrech tres penes. La primera que fo et romas bare del dit Senyor Rey. La segona que el Senyor Rey per usatge et per costum sens altre proces poc encontinent pendre a sa ma et tenir en sa senyoria tots los feus segons que feu la ciutat et Regne de Mallorca. La terça que legudament per lo dit usatge lo Senyor Rey sens altre proces poch et pot fer mal et dan al dit Jaume et a ses gents estan en rebellio et defenent lo dit En Jacme et a encara a sos valedors majorment car los sotsmesos et homens del dit Jaume de manament del dit En Jacme de Mallorca primer feudatari avi del dit En Jacme feren sacrament et homenatge al Senyor en Jacme d'Aragó avi del dit Senyor Rey et als seus que si lo dit Rey En Jacme antic o successor seu fahia en alguna cosa contra les covinençes de la dita infeudació que aquells no fossen tenguts de defendre aquell qui faes contra les dites covinençes ne obeyr a aquell ans en aquell cas foren absolts per lo dit

Rey en Jacme de Mallorca de tota Senyoria feultat et homenatge perque a ell o als seus fossen obligats. La quarta pena quel dit En Jacme es tengut al dit Senyor Rey de tot dan que haja sostengut ne sostenga per la rebellio que feyta ha al dit Senyor Rey et tot aço diu espresament usatge.

Quinto deu perdre lo feu per ço con ab cartes publiques sens erubescencia ha negat aquell jassia que tres vegades nagues feyt homenatge ço es primerament al Senyor Rey en Jacme avi et puis al Senyor Rey Namfos pare nostre del dit Senyor Rey et en apres al dit Senyor Rey en sa novella Senyoria e lo dit Senyor Rey per si e per sos predecessors hagues posseyt lo dit feu pacificament per CIII ayns o mes.

Sexto car lo dit En Jacme estan hom ligi et vassall del dit Senyor Rey per lo Regne de Mallorca et terras que havia lo seu Reyalme tracta quant en ell fo conspiracio et fellonia contra lo dit Senyor Rey ço es ab lo Rey de França que li hajudas contra lo dit Senyor Rey ques pogues alçar contra aquell et que hagues franch lo Regne de Mallorca e que tengues en feu les terres que ha dins Cathalunya per lo dit Rey de França et per ço deu perdre la persona e lo feu.

Septimo car lo dit En Jacme tracta et no mas per ell alligacions et confederacions contra lo dit Senyor Rey Senyor seu ab lo Rey de Castella ab la Senyora Reyna Dona Elionor et ab sos fills qui son sots mesos del dit Senyor Rey ab lo comu de Pisa ab lo comu de Jenova ab lo Rey Robert ab lo Rey Andreu successor daquell. E aço que fo pus greu ab lo Rey de Marrochs infeel per les quals alligacions que no romangueren per ell mas per aquells ab qui les tractava deu perdre la persona et los bens.

Octavo car lo dit En Jacme per moltes injuries feites extorsions et immoderades exaccions ha destroides e consumades les gents del dit feu e axi que quax tot quant havien en moble tot no ha haut et lo feu es pervengut a gran minue et destruccio en perjudici et injuria del dit Senyor Rey de qui eren principalment homens et vassalls et per aço matex deu perdre lo feu.

Nono car lo dit En Jacme estan hom ligi et vassall del dit Senyor Rey se combate ab ell en batalla campal en lo Regne de Mallorca a Peguera et aço fo traicio que nos pot esmenar et per aquesta sola deu perdre la persona et los bens." *Ibíd.* p.232-236

⁹⁷ Extracte de l'acta d'inspecció del castell de Perpinyà (juliol de 1344) en la qual es troben diversos elements per falsificar monedes, monedes estrangeres i també moneda barcelonina falsificada per Jaume: "Nec non etiam in presentia dicti Bernardi de Podio auluto eius filii et Petri Capcir scriptoris expensorie dicti incliti Jacobi de Maiorica aperui quedam armaria que erant infra dictas domos in altero quorum fuit repertuminter alia quoddam cabas sive senalla de palma quasi plena de motles fabricandi cudendi et faciendi monetas generum diversorum videlicet moltes torneses argenti sub nomine et impresione Philip regis francorum et sub nomine et impresione nominis dictis Jacobi de Majorica et moltes de florenis auri sub nomine dicti Jacobi et motles monete Barchinone sub nomine et impresione dicti domini Regis Aragonum et motles in quo erat signum regale Aragonis et motles in quibus erat signum anticum Regis Aragonum videlicet in angulo clipei quedam crux. Et etiam multos alios motles diversarum monetarum quorum impressionem seu ymaginem scribere non curavi. Nec non fuerunt inventa in dicto cabaç o senalla instrumenta parva ferrea cum quibus predictos motles videbantur foduri nec non etiam unus martellus aptus ad cudendum monetam. Et incontinenti ego dictus notarius ad requisitionem predictorum militum videlicetPhilipi de Buyl et Garsie de Loris interrogavi Bernardum de Podio auluto et Bernardum eius filium et Petrum Capcir predictor que motles eran illi. Et ipsi dixerunt et responderunt quod dictus Jacobus de Maiorica diu est operatus fuit seu fecit operari et cudi cum predictis moltes diversas monetas tam auri quam argenti in dicto castro Perpiniani. [...]dictum castrum et domos fuit inventa seu reperta moneta falsa diversorum generum argenti plumbei et cupri videlicet Barchinone argenti falsos et tornesos petits falses et carlins falsos nec non diversas alias monetas tam Barchinone minorum et jaccensium quam etiam castellani" *Ibíd.* p.460-462

⁹⁸ La carta explica que: "Ad hoc ut Rex Majorice nobis rebellis ac publicus hostis noster contra quem gentes et terras suas executionem justicie facimus predicti navigii fultus auxilio possit executionem ipsam impedire pro viribus et contra nos et gentes nostras suos hostiliter exercere conatus." DE BOFARULL I DE SARTORIO, Manuel; *Op. Cit.* Vol. XXIX. p.237

⁹⁹ GUBERN, Ramon; *Epistolari de Pere III.* Ed. Barcino. Col. Els nostres clàssics. Barcelona. 1955. p.47

¹⁰⁰ Extracte de la carta de resposta de Pere III al seu ambaixador a París: "Per ço a embargar la dita venda sia enformat En Matheu Adria de les coses que seguexen.[...] perque los dits vescomdats et baronia nos poden vendre ni alienar sens firma e consentiment del dit Senyor Rey." DE BOFARULL I DE SARTORIO, Manuel; *Op. Cit.* Vol. XXX. p.193

¹⁰¹ Literalment en les actes notariais hi trobem les següents expressions: "Mon senyor jo he errat ves vos mas nou he contra fe. Pero Senyor siu he nou cuyt haver feyt e siu he feyt senyor es per mon foll seny o per mal consell vench ho esmenar devant vos que de la vostra casa so e vul vos servir per ço

com tots temps vos he coralmment amat et so cert que vos mon senyor havets molt amat mi e fets encara e vull vos fer tal servey que us tingats per be servi. É met en poder de vos senyor mi mateix e tota la terra soltament. *Ibid.* p.455

¹⁰² També extreta de les actes notariais hi trobem la següent resposta que commuta les penes capitals a Jaume de Mallorca per una llibertat vigilada: “Si havets errat a nos e sgreu car sots de nostra casa per errar e regonexer sa errada e esmenar es cosa humanal. Mas perseverar en aquella es malicia. E axi pus vos regonexets vostra errada nos vos haurem misericordia e merce de manera que totes les gents conexerans quens havem ves vos misericordiosament e graciosa. Vos empero metent en nostre poder soltament vos matex e tota la terra per vigor de l’execució.” *Ibid.* p.456

¹⁰³ Literalment la carta diu així: “Nos metem dema en poder del Rey Darago complidament et ferma asseguratz de mort et de perdement de membres de tota preso encara de tota onta et meten los comtz et terres dessa en poder seu no renuncian a nostre dret ni remeten crims ni penes de neguns ni absolven neguns de feeltat que ens sien tengutz et esperan que per tal manera sera que cobrarem esta terra et Serdeya per Mallorca [...]” DE BOFARULL I DE SARTORIO, Manuel; *Op. Cit.* Vol. XXXI. p.265

¹⁰⁴ En la versió original en català antic: “Primerament, que li fossen donades .x. milia liures de renda perpetuals, les quals no li donassem tro li haguessem haguts llocs fora nostra senyoria, qui valguessen aytant de renda, a obs de provissió de si e de sa muller, nostra sor, e de lurs fills; emperò, que, si morien sens infants mascles, que tornassen a Nos; Item, li leixam lo dret del comís de confiscació que-Ns pertanyia en los vezcomdats d’Omeladés e de Carladés e de les terres de Montpesler; Item, li relaxam la directa e alodial senyoria dels dits vezcomdats e terres; Item, li relaxam les messions e despeses fetes en la execució per mar e per terra, que muntaven a molt gran e inestimables quantitats.

Emperò, que-l dit En Jaume de Mallorca fos tengut de leixar lo títol e les insignies reyls e fondre los segells hon havia lo nom e lo títol e magestat reyal, e mudar lo senyal reyal e fer-hi notable diferencia; E que-Ns restituís tots encartaments e scriptures que fessen per lo Regne, comdats e terres que ell solia tenir e Nos ara tenim; Item, Nos restituís totes les scriptures e obligacions que li haguessen fetes les gents dels comdats de Rosselló e de Cerdanya, que no obeysen a Nos, ne-Ns donassen favor, ne-Ns ajudassen contra ell; Item que-Ns fes seguretats o obligació que jamés no-Ns pogué, ell ne-Is seus, questió o demanda a ço que Nos li havem pres per justícia. E, si les dites coses no-Ns complia, que-l dit esguart fos per no fet.” PAGÈS, Amédée; *Op. Cit.* p.221 i 222

¹⁰⁵ A més a més, el seu fill, el futur Jaume IV dit el *Prendent* hi és fet presoner i engarjolat fins el 1467. Després d’una vida truculenta en què intenta reunir prou diners per recuperar el patrimoni patern, mor sense descendència i els drets de la Casa de Mallorca passa a sa germana, Isabel, la qual hi renuncia formalment, i en morir els drets de successió es reintegren plenament al Casal de Barcelona.

¹⁰⁶ “E, com haguem feta nostra caça e fom tornats en Valencia, lo dit mossen Pere Ramon de Codolet [majordom de Jaume III] explicá’Ns la sua missatgeria, e dix-Nos que-l rey de Mallorca havia proposat de fer guerra palesa al rey de França, e açó per los torts que li feya en la vila de Montpeller, e que Nós d’açó li haguessem de ajudar e valer. E liura’Ns letres del dit rey de Mallorca en que-Ns notificava com ell, [...] entenia a fer guerra contra lo dit rey e demanar e haver per armes satisfacció dels dits torts pusque per dret ne per justícia aconseguir no-u podia, e que havia proposat de valer al rey d’Anglaterra per ço que pus poderosament pogués guerreiar contra lo dit rey de França. Perque Nos requeria, per virtut de la dita convinença, que ab tot nostre poder fossem en la dita ajuda al XX^{en} dit d’abril lladoncs primer vinent (en Perpenyá).

E Nos, lestes les dites letres e hoyda la creença del dit Mossen Pere Ramon de Codolet, tenguem nostre Consell, en lo qual foren los damunt dits de nostre Consell. Don Pedro d’Exerica e molts d’altres nobles e barons e doctors solempnes de nostre Regne, qui, hoides les coses per lesquals lo dit Mossen Pere Ramon de Codolet era Nos vengut, estigueren en gran pensament, car veyen que, si-u atorgavem, era gran perill de nostres regnes e terres metre’Ns en guerra ab tan poderós rey com es de França, e, si-u denegàvem, trencariem-li la dita convinença feta entre los nostres predecessors e los seus, e no li tendriem bona fe, car tot lo del fet del feu de regne de Mallorca e dels comdats de Rosselló e de Cerdanya e la convinença de la valença tota era en una carta, així que, com los reys de Mallorca havien fet lo sagrament e homenatge del dit feu e valença, los reys d’Aragó los juravem de tenir e servir la dita convinença. E, quant Nos en nostre Consell haguem molt pensat, Nos, veents que tots los del dit Consell estaven encondobiats, que no sabien quin consell Nos donassen, Nos dixem-los així:

- «Vosaltres tots stats enpensats sobre aquest fet, e açó com puxats trobar manera que Nos raonablament e deguda poguessem scusar al dit rey de Mallorca la requesta per ell a Nos feta, e dehim-vos que vosaltres acordassets e trobassets alguna manera o cas per lo cual Nos legudament e

raonable poguessem scusar a dita requesta, ço que no-Ns pensam per res se puxe fer ne Nos no-u consentriem, majorment que res tocás contra la dita covinença, Nos entenem e sabem be que ell ha consellers e savis ab si que tendrien lo contrari. E, estants en aquest debat, lo termini passaria de la dita resquetsa que-Ns ha feta, Nos tenents a consell de vosaltres que no li deguessem fer, e ell que si, e sobre aquest contrast mourie-s tabustol e guerra entre Nos e ell. Veent que se-n mouria guerra, ligar-s'ia per ventura ab lo rey de França, e no-Ns seria bo ne sa haver semblant guerra, majorment per aytal rahó. Mas Nos, segons nostre veiaries, hi havem pensada e trobada una bona manera, e veus quina. Nos axí com sabets, havem anar a Barcelona per convocar Corts als Cathalans. Perque anem-Nos-en la e convoquem les dites Corts, e, aquelles convocades, appellem-hi lo dit rey, que al XXVe dia de març sia a Barcelona a les dites Corts, car tengut Nos hi es de venir, axí com qualsevulla baró de la terra. Axí que Nos som requests lo XXe dia d'abril, e ell sera appellat al dit XXVe dia de març; axí que ell haurà abans esser a Nos que Nos a ell e seguir-se-n ha açò: O ell hi sera o no. E, si y es, fara ço a que es tengut, e, en aquell cas, Nos aximateix li complirem tot ço en que li siam tenguts e haurem consell de nostres sotmeses que tendran per mellor que y façam; e, si no-y ve, haura-Ns trencada la covinença[...]»

E Nos, dit aquest pensament, tots los del nostre del dit nostre Consell lo tengueren per bo. Perque de continent fem convocar les dites Corts a Barcelona, on Nos fom lo dit dia, e citam lo dit rey que fos ab Nos a les dites Corts als dits loch e dia. E, feta la dita citació, Nos fom en Barceloana, e tenguem nostres Corts. E lo dit rey no-y comparegué, ne-y tramés procurador ne altra persona qui per ell dixés res. E encara l'esperam de gracia iii dies, dins los quals si ell fos vengut lo-y hagem recollit. [...] E ab aytant Nos romanguem quitis de la dita citació que-Ns havia feta.” *Ibid.* P.115-118

¹⁰⁷ En la versió original llatina: “Cum litteras vestre magnificence nos fueristis deprecati super facto Regis Majorice videlicet ne haberemus eum juvare si ipsum contingat nobiscum guerram habere attentis nexu sanguinis et vinculo dilectionis que inter nos et vos consistunt per presentes serenitatem vestram certificamus quod in predicto casu dictum regem non juvabimus vel defendemus nec aliquid pro eo faciemus propter quod inter nos et vos odium et rancor queat generi.” DE BOFARULL I DE SARTORIO, Manuel; *Op. Cit.* Vol. XXIX p.60

¹⁰⁸ El contingut de la carta és aquest: “Renovam et en honors et en altres coses enves el pus reverentment que nostres predecessors envers los feus no avien feyt nos portam et el no vergoyan lo sacrament et homenage que ens havia feits segons les convenienses de ajudar valer et defendre contre tots nos els nostres et nostres terres la qual convinensa per son avi et per lo nostre en la renovació entre els feyta per manera de transacció fo per els et per los lurs declarada que lau al altre els lurs agessen ajudar valer et defendre contre totes persones et en tot cas et en qualche guerra que fos justa o no justa si donchs ja per la glesa esser iniusta no era declarat et que de feyt ne de paraula ni descrit no sia contravengut et que aquell quey contravendra perdra totz los emolumentz et accions que en laltre aurie en los affers et gerra que ab illustre Rey de Franssa per los drets a nos pertayens per rigor de la substitució de nostre besavi aviem et aver deviem auidar ne valer ne defendre nons volc ans co al comensament dels affers nos li dixessem que alguns amichs nostres cardenals nos avien trames a dir que un embaxador del Rey de Franssa lo qual era vengut novellament ad el los ages dit que el cos que fos ab lo dit Rey de Franssa en contra nos que no seria ab nos [...]” *Ibid.* p.75

¹⁰⁹ Vid. PAGÈS, Amédée; *Loc. Cit.*

¹¹⁰ Fragment del Privilegi d'Unió perpètua que declara la indivisibilitat de l regne de Mallorca dels altres regnes de la Corona d'Aragó: “[...] in eisdem domino Regi uniat indissolubiter Regnis Aragonum Valencie Cathalonie et comitatui Barchinone. Et quod predicta Regnum civitas insula Majorice et loca aliquo tempore non dividantur nec alienentur nec possint dividi vel alienari imperpetuum vel ad tempus nec dari ad feudum nec ad proprietatem vel possessionem per venditorem per cambium per absolutionem etiam precario nec aliter inter vivos vel ultima voluntate nec per filium vel filia nec per alias descendentes vel etiam collaterales vel alios unum vel plures cujuscumque numeri sint vel fuerint nec per arbitrium nec per transactionem seu aliam quamvis compositionem nec per aliquam aliam rationem que dici vel nominari seu excogitari possit nunc vel in futurum dominatione Cathalonie et dictorum Regnorum Aragonum et Valencie sub forma tamen et tenore capituli proxime precedentis. [...] Item quod temporibus quibus curia generalis per dominum Regem vel ejus successores indicetur Cathalanis seu in Cathalonia celebrabitur vocentur per dictum dominum Regem et suos successores universitas civitatis Majorice pro civitate et Regno Majorice et aliis insulis predictis et eidem Regno adjacentibus si tamen dicto domino Regi et hominibus degentibus in dictis insulis id placebit.” DE BOFARULL I DE SARTORIO, Manuel; *Op. Cit.* Vol. XXX. p.92 i 93

¹¹¹ “[...] es ver que aquesta terra no pot haver pacifich estament si la terra de Rossello no es en la vostra ma reyal semblantment daqueste es car molts et diverses han lur cor doble et dels affers ques son seguits duptant si es estat be fet so que la terra ha fet en no deffensarse contra la vostre justícia

[...]” els subdits Pere Roig, Galceran Miquel i Jaume Roig. DE BOFARULL i DE SARTORIO, Manuel; *Op. Cit.* Vol. XXXI. P.184 i 185 Carta XXXVI

Bibliografia

Bibliografia principal

DE BOFARULL i DE SARTORIO, Manuel; *Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón*. Vol. VI, XXIX, XXX, XXXI. Barcelona. 1866.

DE BROCÀ, Guillem Maria; *Historia del derecho civil de Cataluña*. Herederos de Juan Gil Editores. Vol. I. Barcelona. 1918.

DE MONTAGUT i ESTRAGUÉS, Tomàs; *Les institucions de govern*, article publicat en l'obra *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Ed. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 1996.

Diccionari de l'Enciclopèdia Catalana: <http://ec.grec.net/lexicx.jsp?GECART=0075403>

Diccionari Vox Il·lustrat Llatí (Llatí/Català – Català/Llatí). Ed. Spes. Barcelona. 2001

ELÍAS DE TEJADA i SPÍNOLA, Francisco; *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval*. Aymá impresor. Barcelona. 1950.

- *Pensamiento político catalán*. Ed. Montejurra. Vol. I-III. Sevilla.1963.

ESCUADERO, José Antonio; *Curso de historia del derecho*. Impresor Solana e Hijos SA. Madrid. 2003.

FERRAN i PLANAS, Elisabet; *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*. Ed. Institut d'estudis Catalans. Barcelona. 2006.

GUBERN, Ramon; *Epistolari de Pere III*. Ed. Barcino. Col. Els nostres clàssics. Barcelona. 1955.

PAGÈS, Amédée; *Chronique Catalane de Pierre IV d'Aragon III de Catalogne dit le Cérémonieux ou del Punyalet*. Toulouse Edouard Privat Éditeur. Col. Bibliothèque Méridionale. Vol. XXXI. Tolosa de Llenguadoc. 1942.

ROVIRA i VIRGILI, Antoni; *Història de Catalunya*. Ed. La Gran Enciclopedia Vasca. Vol. III-V. Bilbao. 1977.

SOBERANAS LLEÓ, Amadeu-J; *Crònica general de Pere III el Cerimoniós dita comunament Crònica de Sant Joan de la Penya*. Ed. Alpha. Barcelona. 1961.

TASIS i MARCA, Rafael; *Pere el Cerimoniós i els seus fills*. Ed. Teide. Col. Biografies Catalanes. Vol. VII. Barcelona. 1957.

Bibliografia secundària

ABULAFIA, D; *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*. Ed. Omega. Barcelona. 1996.

BOVER, Josep Maria; *Historia de la Casa Real de Mallorca y noticia de las monedas propias de esta isla*. Palma de Mallorca. 1855.

CATEURA BENNÁSSER, P; *El regne esvaït desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca, 1300-1335)*. Ed. El Tall del Temps. Palma de Mallorca. 1998.

DESCLOT, Bernat; *Crònica*. Edicions 62. Col. Les millors obres de la literatura catalana. Barcelona. 1982.

ENSENYAT PUJOL, G; *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d' Aragó (1343-1349)*. 2 vols. Ed. Moll. Palma de Mallorca. 1997.

LÓPEZ PÉREZ, M. D; *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*. C.S.I.C. Barcelona. 1995.

MARTÍNEZ FERRANDO, J. E; *La tràgica història dels reis de Mallorca*. Ed. Aedos. Barcelona. 1960.

PARPAL i MARQUÈS, Cosme; *La conquesta de Menorca, el 1287, per Alfons el Liberal*. Rafael Dalmau Editor. Col. Episodis de la història. Barcelona. 1964.

PASCOT, Jep; *Els almogàvers. L'epopeia medieval dels catalans (1302-1388)*. Ed. Proa. Barcelona. 1972.

PIÑA HOMS, R; *Els reis de la Casa de Mallorca. Biografies de Mallorquins*. Ed. Ajuntament de Palma. Palma de Mallorca. 1982.

SALAVERT ROCA, V; *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón, 1297-1314*. 2 vols. Madrid. 1956.

VALLS i TABERNER, Ferran; *Diplomatari de Sant Ramon de Penyafort*. Ed. Labor. Barcelona. 1936.

Bibliografia complementària

ARRANZ, Manel; CABALLÉ, Jordi; CANTÓ, Anton i altres. *Història de Catalunya*. Institut de Ciències de l'educació. Universitat de Barcelona. Barcelona. 1976.

BAGUÉ, Enric; SOBREQUÉS, Santiago; i altres. *Els descendents de Pere el Gran*. Ed. Teide. Col. Biografies catalanes. Barcelona. 1954.

BAGUÉ, Enric; *Pere I el Catòlic en Els primers comtes-reis*. Ed. Teide. Col. Biografies catalanes. Vol. IV. Barcelona. 1957.

BASTARDAS i PARERA, Joan. *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII*. Ed. Fundació Noguera. Barcelona. 1.984.

DE RIQUER; Martí; *L'humanisme català*. Ed. Barcino. Col. Popular. Barcelona. 1934.

ELÍAS DE TEJADA i SPÍNOLA, Francisco; *La Monarquía Tradicional*. Ed. Rialp. Col. Biblioteca del pensamiento actual. Madrid. 1954.

- *Cerdeña hispánica*. Ed. Montejurra. Sevilla. 1960.

ESCOLÀ i PONS, Marc B.; GONZÁLEZ, Ricard; *Organitzacions administratives*. Ed. Universitat Internacional de Catalunya en col·laboració amb l'Institut Superior d'Estudis de la Governabilitat i la Seguretat. Barcelona. 2003.

- *Institucions bàsiques de dret administratiu*. Ed. EDINUN. Barcelona. 2001.

GARRIDO, Josep-David; *Jaume I el regne de Múrcia*. Rafael Dalmau editor. Barcelona-València. 2006.

MARTÍNEZ-FERRANDO, J. Ernest. *Història dels catalans*. Dirigida per Ferran Soldevila. Edicions Ariel. Barcelona. Vol. 3. 1961³.

PLANAS, Montserrat; PUJOL, Josep Maria; *Llibre dels feits de Jaume I el Conqueridor (adaptació)*. Ed. Proa. Barcelona. 1989.

ROURE, ALFONS. *Història popular de Catalunya*. Ed. RMB. Barcelona. 1916. Vol. II.

SCHRAMM, Percy E; *Ramon Berenguer IV en Els primers comtes-reis*. Ed. Teide. Col. Biografies catalanes. Vol. IV. Barcelona. 1957.

SOBREQUÉS, Santiago; *El barons de Catalunya*. Ed. Teide. Col. Biografies catalanes. Vol. III. Barcelona. 1957

SOBREQUÉS i CALLICÓ, Jaume. *Els reis catalans enterrats a Poblet*. Publicacions Abadia de Poblet. Col. Quaderns d'art, història i vida de Poblet. Tarragona. 1983.

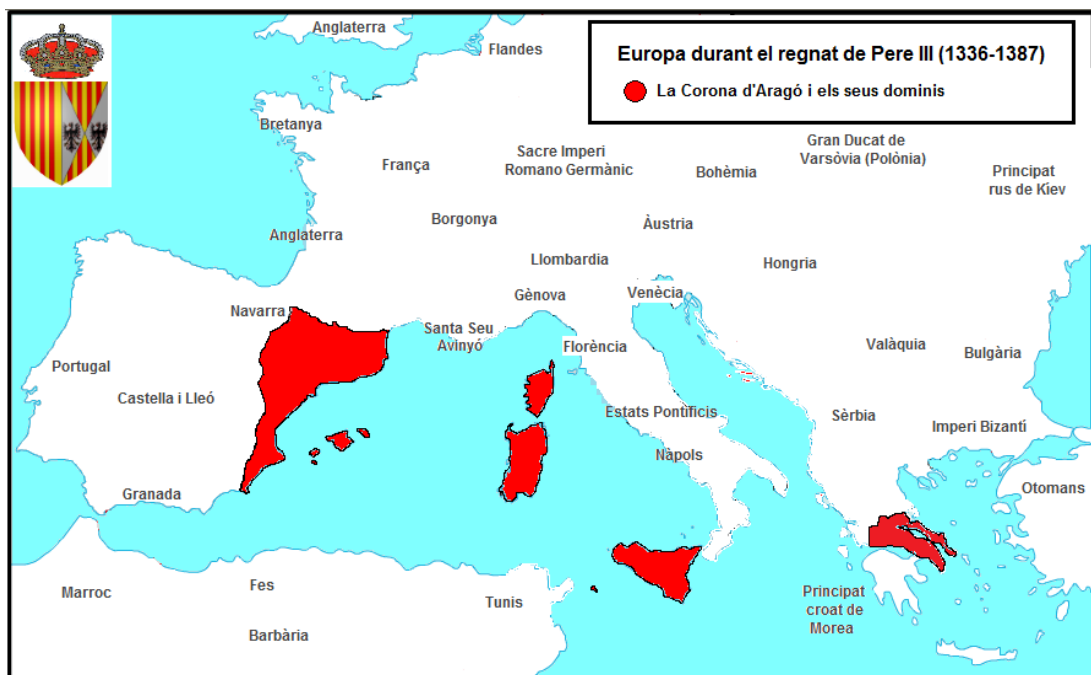
SOLDEVILA i ZUBIBURU, Ferran; *Resum d'història dels Països Catalans*. Ed. Barcino. Barcelona. 1978³.

- *Jaume I Pere el Gran*. Ed. Teide. Col. Biografies Catalanes. Barcelona. 1955.

VENTURA, Jordi; *Pere I el Catòlic i Simó de Montfort*. Ed. Aedos. Col. Biblioteca Bibliogràfica Catalana. Barcelona. 1960.

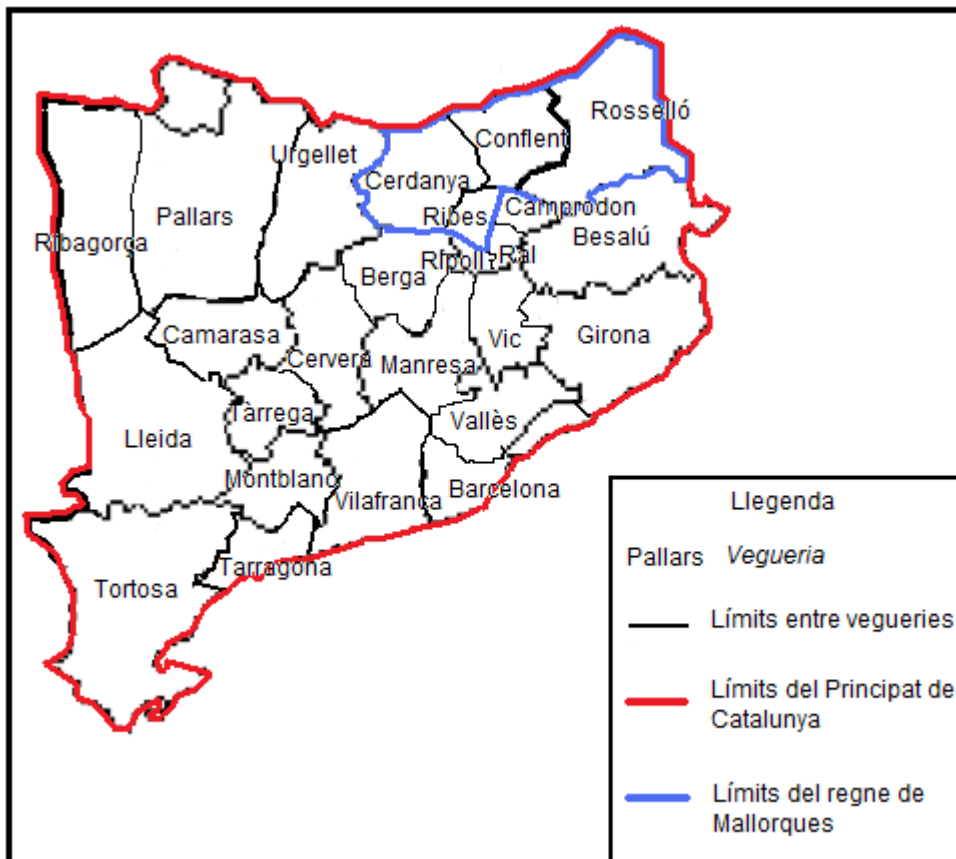
Annexos

Mapa 1. La Corona d'Aragó i els seus dominis al segle XIV

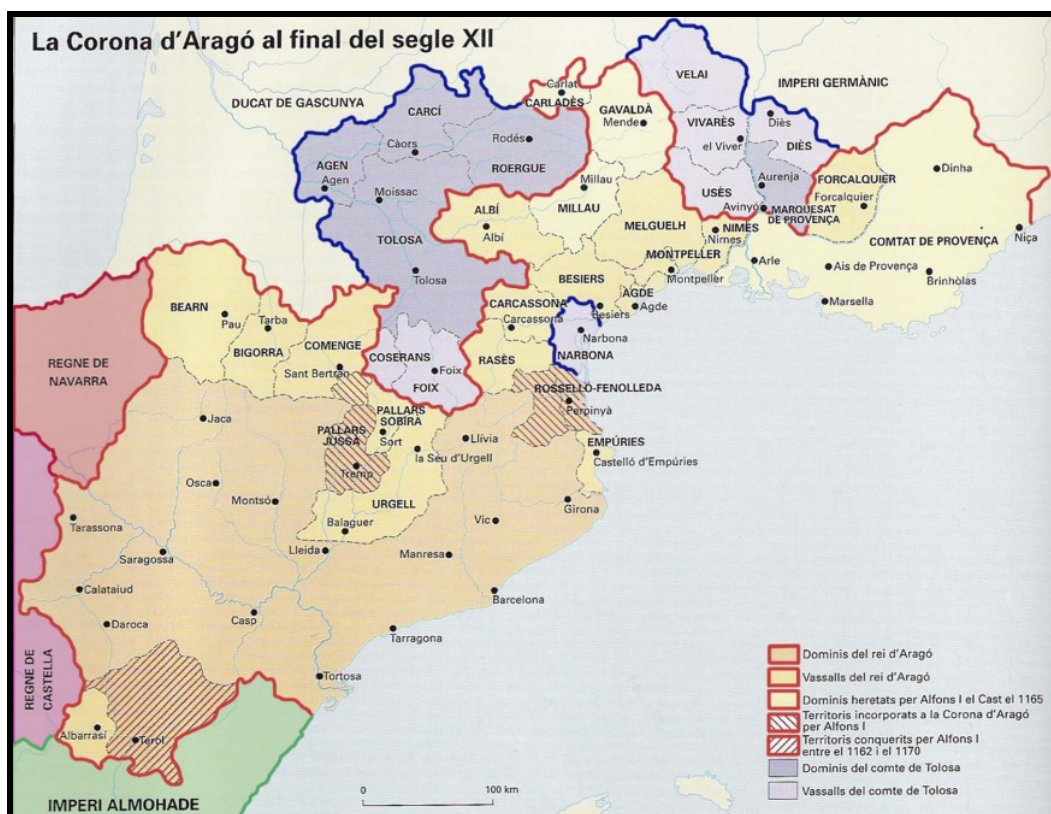
Font: Elaboració pròpia.

Mapa 2. La divisió administrativa de Catalunya: les vegueries (1301)

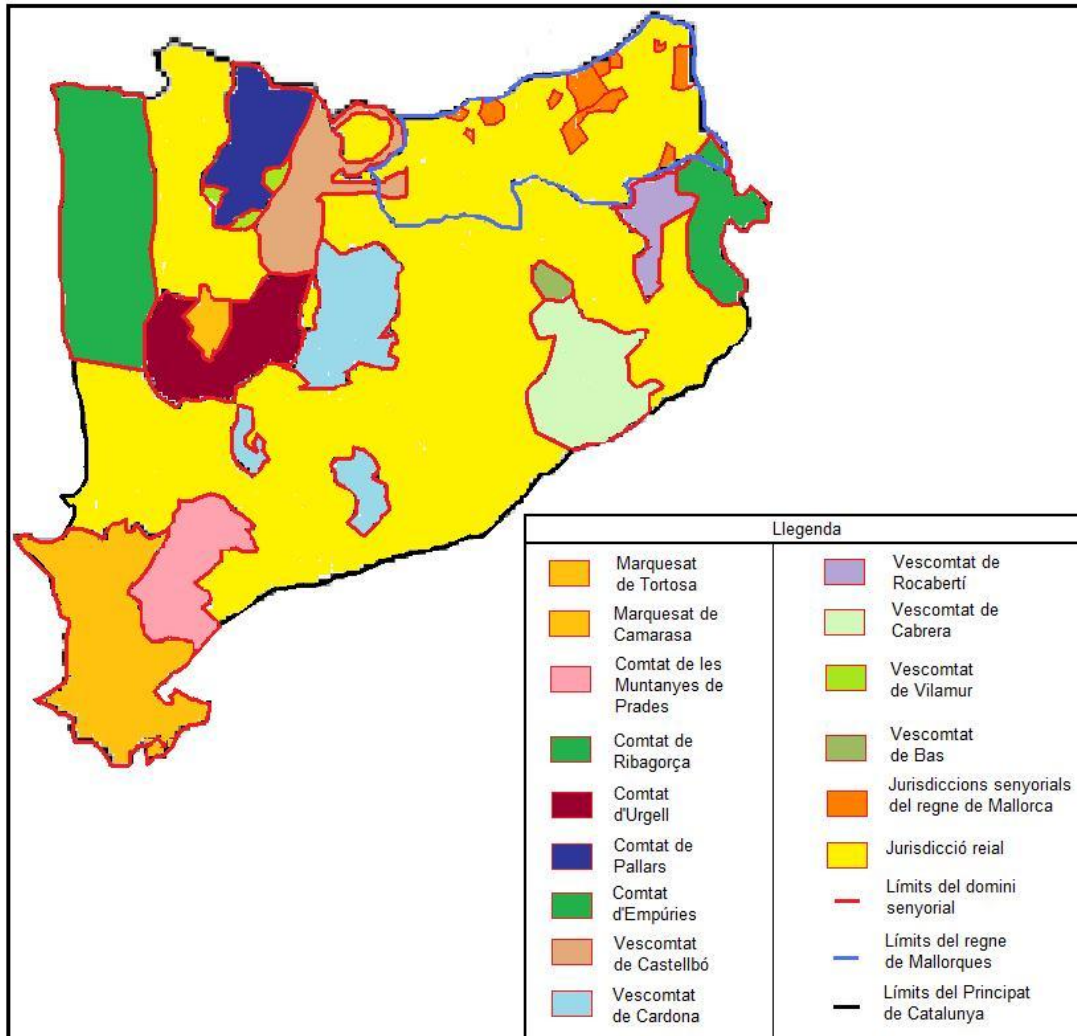
Font: Elaboració pròpia.

Mapa 3. L'expansió catalana vers les terres del Llenguadoc i la Provença

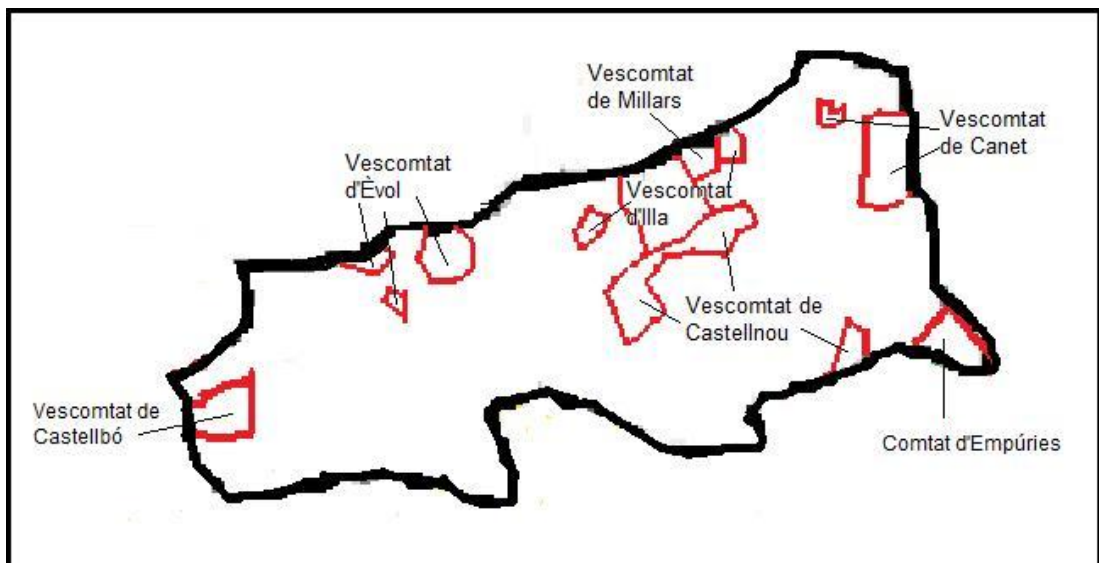
Font: espoblat.blogspot.com/2008/03/occitnia.html

Mapa 4. Les jurisdiccions senyorials al Principat de Catalunya

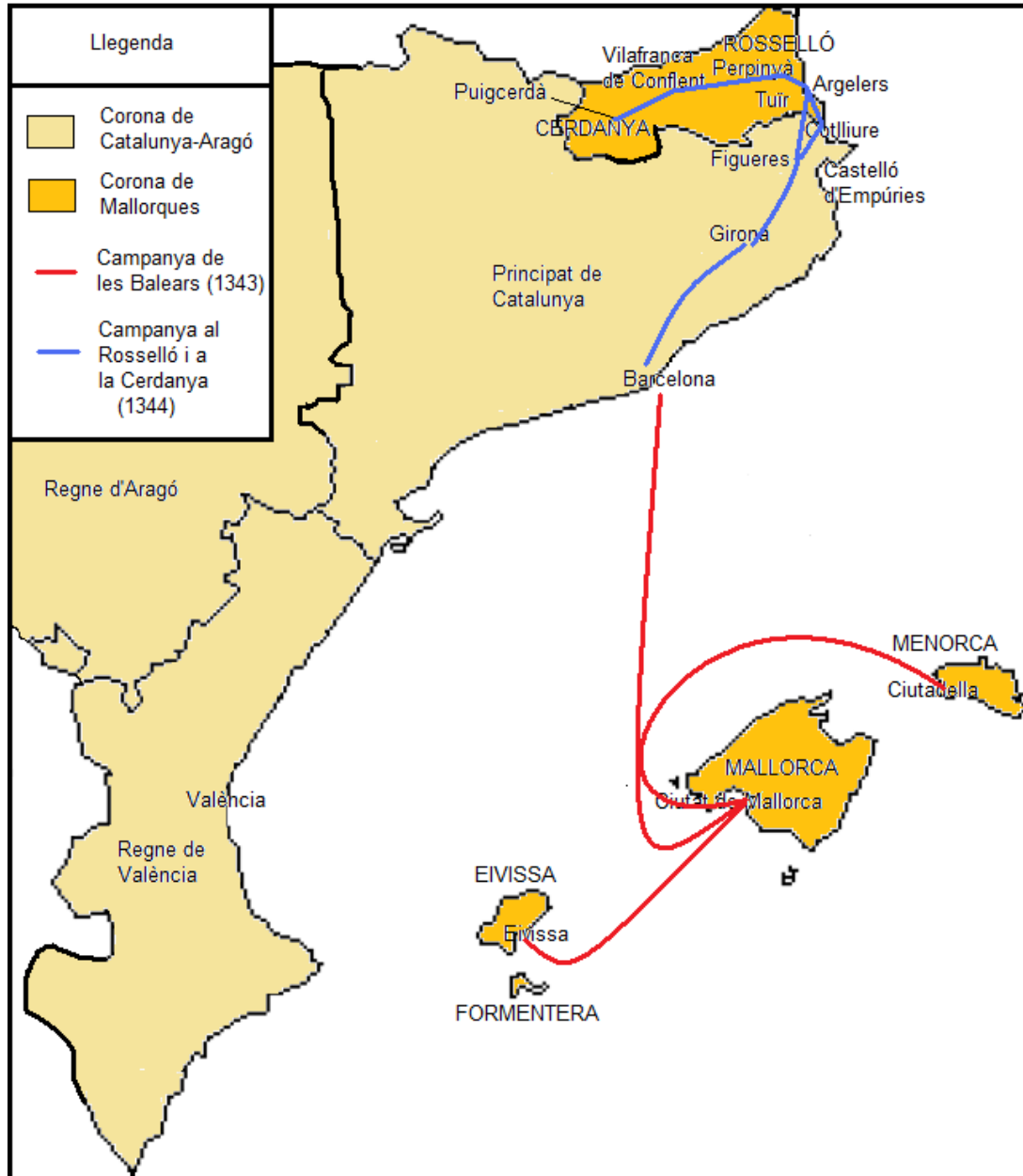
Font: Elaboració pròpia.

Mapa 5. Les jurisdiccions senyorials a la Corona de Mallorca

Font: Elaboració pròpia.

Mapa 6. Execució del procés i campanyes de confiscació dels estats de Jaume III

Font: Elaboració pròpia.